

**Námestie SNP
a Kamenné námestie,
Bratislava
Súťažný dialóg
2019/2020**

**SNP Square and
Kamenné Square,
Bratislava
Competitive Dialogue
2019/2020**

Urbanistický a historický vývoj

Urban and historical evolution

Výskum urbanistických vzťahov a výkonnosti územia / Kamenné námestie a širšie okolie, Bratislava

Research of urbanistic relations and performance of the area / Kamenné square and wider surroundings, Bratislava

Spracovateľ štúdie

Marko and Placemakers Ltd.

Nasledovná štúdia bola pôvodne objednaná architektonickým ateliérom A1 Respect, ktorý poskytol licenciu Aliancii Stará Tržnica – občianske združenie na vydanie štúdie v rámci projektu Shared Cities: Creative Momentum.

Licencia

www.zivenamestie.sk

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0)

Autorkou textov je Henrieta Moravčíková.

Príbehy pamätníkov poskytol István Vereš.

Author of the study

Marko and Placemakers Ltd.

The following study was originally ordered by the architectural studio A1 Respect which provided the licence for the Alliance Old Market Hall – civic association to issue a study within the Shared Cities: Creative Momentum project.

Licence

www.zivenamestie.sk

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0)

The author of texts is Henrieta Moravčíková.

Witness stories were provided by István Vereš.

Historický vývoj územia

Zlomové body v živote námestia

Územie, ktoré dnes tvorí Námestie SNP a Kamenné námestie, kopíruje stopu severovýchodnej časti historického mestského opevnenia, hradieb a vonkajších palisád. Búranie bratislavských hradieb prebiehalo postupne od 18. až do začiatku 20. storočia a nesprevádzala ho ucelená urbanistická vízia, ako to bolo napríklad v neďalekej Viedni. Jednotlivé mestské priestory, ktoré vznikli na mieste pôvodného mestského opevnenia tak tvoria len určitý náznak ringu, reprezentačnej mestskej ulice, aké vznikali v európskych mestách na mieste mestských hradieb. Napriek tomu sa v tomto období položili základy neskoršej predstavy o tejto časti mesta ako o významnom verejnom

priestore so spoločensko-komerčnou funkciou. Kamenné námestie a Námestie SNP (predtým Trhové námestie a Námestie republiky) patria k najvýznamnejším priestorom mesta, ktoré vznikli za mestskými hradbami. Obe viac menej spojené námestia a ich bezprostredné okolie sú koncentrovaným príkladom intenzívnej výstavby centra hlavného mesta a osvojenia si modernej architektúry. Pretváranie tohto mestského priestoru bolo trvalou prioritou reprezentantov mesta i krajiny. Vidno to na prvých regulačných návrhoch zo začiatku dvadsiatych rokov minulého storočia, na modernej výstavbe z tridsiatych rokov, na veľkorysej koncepcii obchodného domu Prior a hotela Kyjev zo šesťdesiatych rokov 20. storočia, na súťaži

Pohľad na námestie SNP vpravo smer Kamenné námestie (foto zo zbierky Juraja Horvátha)
View on the SNP square Kamenné square to the right (photo from Juraj Horváth's collection)

Pohľad na okraj Kamenného námestia (foto zo zbierky Juraja Horvátha)
View on the edge of the Kamenné square (photo from Juraj Horváth's collection)

Historical development of the area

Turning points in the life of the square

The area which nowadays consists of the SNP Square and the Kamenné Square copies the line of the north-east part of historical city fortification, walls and outdoor palisades. The demolition of Bratislava walls happened gradually from the 18th to the beginning of the 20th century and was not accompanied by a complex urbanistic vision as for example the nearby Vienna. Respective urban spaces which were created at the site of the original city fortification thus create only a certain sign of a ring, representative urban street that arose in European cities at the site of city walls. Despite this fact, the foundations for the later vision of this city part as a significant public area with

a socio-commercial function were laid during this period. The Kamenné Square and the SNP Square (previously known as the Market Square and Republic Square) belong to the most significant spaces of the city which were created behind city walls. Both, more or less, connected squares and their immediate surroundings represent a concentrated example of intense construction in the centre of the capital and the adoption of modern architecture. Reshaping this urban space was a permanent priority of city and country representatives. This can be seen from the first regulatory drafts from the beginning of the 20's of the last century, the modern construction from the 30's, the generous concept of the Prior department

Cez Námestie SNP na Kamenné námestie (foto: ASB.sk)
Through the SNP square to the Kamenné square (photo: ASB.sk)

Miesto, kde dnes stojí Manderlák (foto zo zbierky Juraja Horvátha)
The place where Maderlák is situated nowadays (photo from Juraj Horváth's collection)

na prestavbu centra mesta z roku 1978 aj na súťaži na urbanistické riešenie tohto priestoru z roku 1998.

Pred Tržnicou (1800 – 1910)

Pôvodné Kamenné námestie sa nachádzalo na začiatku Špitálskej ulice, respektíve na jej juhovýchodnom okraji. Malo rozmery okolo 400 m² a z troch strán ho vymedzovali domy remeselníkov kamenárov, ktorých dielne dali miestu aj pomenovanie. K najvýznamnejším patrila rodina Rumpelmayerovcov, z ktorej pochádzal aj architekt Viktor Rumpelmayer. Na protiláhlej strane Špitálskej ulice sa nachádzali kláštorne komplexy a nemocnice. V trojuholníku medzi Špitálskou, Dunajskou a Rajsskou ulicou boli až do začiatku 20. storočia záhrady a dvory s domami remeselníkov. Námestie SNP, respektíve jeho juhovýchodná časť bola zase tradičným miestom trhov. Od toho sa v minulosti odvíjalo aj jeho pomenovanie Chlebový, Obilný či Hydinový trh. Trhovníkom pôvodne slúžili provizórne drevené objekty. Tie začiatkom 20. storočia nahradila novostavba mestskej tržnice. Oceľový montovaný skelet tržnice s tehlovým obvodovým plášťom navrhli mestskí inžinieri Gyula Laubner, Ferencz Nechyba a Jenő Dobisz. Tržnicu otvorili v roku 1910.

Moderná regulácia (1920 – 1940)

Rozhodujúcim medzníkom v histórii tohto mestského priestoru predstavovalo obdobie prvej Československej republiky. Architekti už v tom čase chápali historické jadro Bratislavy len ako „dočasné centrum“. Predpokladali, že „centrum budúcej veľkej Bratislavy“ sa posunie na severovýchod. Rátali pritom s tým, že túto časť mesta bude nutné „úplne prebudovať“, pričom sa nebude dať vyhnúť ani „prerážaniu nových uličných trás a čiastočným premenám rozmerov niektorých blokov“. Za šťastie Bratislavy považovali skutočnosť, že táto časť mesta bola v tom čase zastavaná „ešte väčšinou nízkymi domčekmi, takže tieto zmeny bude možné previesť bez značnejších finančných obetí“. Prvé návrhy regulácie územia pochádzajú z dvadsiatych rokov 20. storočia a zahŕňajú radikálne zvýšenie zástavby z 2 na 6 poschodí, rozšírenie uličného profilu a prerazenie nových ulíc. K radikálnejšej zmene zástavby pod vplyvom novej regulácie však došlo až na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov. Vtedy vznikli aj návrhy na prvé veľké funkcionalistické budovy ako bola Mestská sporiteľňa (Juraj Tvarožek, 1931), obchodný a obytný dom Manderla (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, Augustín Danielis, 1935) či Družstevné domy (Emil Belluš, 1933). Funkcionalistické paláce priniesli do tohto priestoru prvky moderného centra – mestské pasáže,

store and Kyjev hotel from the 60's of the 20th century, the competition for the reconstruction of the city centre in 1978 as well as the competition for the urbanistic solution of this space in 1998.

In front of the Market Hall (1800 – 1910)

The original Kamenné Square was situated at the beginning of the Špitálska street, or rather at its south-east edge. Its dimensions were 400 m² and from three sides it was delimited by craftsmen stone-masons houses whose workshops also gave name to the place. One of the most significant families was the Rumpelmayer family whose member also was the architect Viktor Rumpelmayer. A monastery complex and hospitals were situated on the opposite side of the Špitálska street. Until the beginning of the 20th century gardens and yards with craftsmen houses were situated in the triangle between Špitálska, Dunajská and Rajska street. SNP Square, or rather its south-east part was a traditional marketplace. In the past its name was also derived from this fact, i.e. Bread, Grain or Poultry market. Originally, vendors used temporary wooden structures. These were replaced by the new structure of the urban market hall at the beginning of the 20th century. The steel assembled frame of the market hall with the brick curtain wall was designed by urban engineers Gyula Laubner,

Ferencz Nechyba and Jenő Dobisz. The Market Hall was opened in 1910.

Modern regulation (1920 – 1940)

The decisive turning point in the history of this urban space represented the period of the first Czechoslovak Republic. The architects have already at that time perceived Bratislava's historical core only as a "temporary centre". They have assumed that the "centre of the future big Bratislava" would move to the north-east. They have envisaged that this part of the city would need "a complete reconstruction" whereas it would not be possible to avoid "digging new street routes with partial dimension changes of some blocks". They have considered Bratislava lucky because this part of the city was at that time built-up "with mostly low houses, so it will be possible to implement these changes without significant financial sacrifices". The first drafts of area regulations come from the 20's of the 20th century and include radical increase of buildings from 2 to 6 floors, the widening of the street profile and the digging of new streets. A more radical change of buildings which was influenced by the new regulation, however, occurred only at the turning point of the 20's and 30's. It was then when the designs for the first big functionalist buildings such as the Municipal Savings Bank (Juraj Tvarožek, 1931),

Pred Tržnicou (foto zo zbierky Juraja Horvátha)
In front of The Market hall (photo from Juraj Horváth's collection)

Kamenné námestie, začiatok storočia (foto: ASB.sk)
Kamenné square, beginning of the century (photo: ASB.sk)

Vinársky domček na Rajskej ako príklad pôvodnej zástavby (foto: Ištván Vereš)
Wine house at the Rajska street as an example of original buildings (photo: Ištván Vereš)

Prvé modernistické stavby na námestí a v jeho okolí (foto zo zbierky Juraja Horvátha)
First modernist structures at the square and in its vicinity (photo from Juraj Horváth's collection)

obchodné domy a výkladné skrine, kaviarne aj prvý vežiak v republike. Vtedajšie Námestie republiky sa tak stalo výkladnou skriňou hospodárskej a spoločenskej dynamiky krajiny.

Spoločensko-obchodné centrum (1950 – 1989)

Len čo sa v rámci povojnového rozvoja Bratislavy špecifikovali základné princípy výstavby nových obytných celkov, ožili aj úvahy o prestavbe centra mesta. Medzi tými časťami mesta, kde sa podľa vtedajších architektov a urbanistov najnaliehavejšie prejavovala potreba „zlepšenia stavebno-technických a hygienických pomerov, vyriešenia požiadaviek bezpečnej dopravy ako aj vybudovania služieb občianskej vybavenosti“ bolo aj Kamenné námestie. Rovnako, ako v období prvej republiky aj v päťdesiatych rokoch vnímali tento priestor ako náprotivok historického jadra, ako „city“. Avšak zatiaľ čo v tridsiatych rokoch malo slúžiť 120 tisícom obyvateľov mesta, na konci päťdesiatych rokov sa už plánovalo pre 250 tisícovú Bratislavu. Súťaž na riešenie nového spoločensko-obchodného centra vypísali v roku 1960 a jej víťazom sa stal architekt Ivan Matušík. Obchodný dom a hotel, ktoré postavili podľa jeho návrhu (1968, 1973), patrili v dobe svojho vzniku k najvýraznejším prejavom úspechov slovenskej architektúry ale aj celej spoločnosti. Manifestovali návrat

k princípom modernizmu po období nanúteného socialistického realizmu a súčasne odrážali najaktuálnejšie názory na budovanie mesta. Spojenie obchodných, stravovacích a hotelových prevádzok do jedného komplexu a jeho umiestnenie v bezprostrednom kontakte s historickým jadrom bolo prejavom spoločenskej inovácie a nástupu moderného na spotrebu a voľný čas orientovaného spôsobu života. Moderné obchodno-spoločenské centrum bolo súčasne produktom „jedinečného a neopakovateľného spoločenského fenoménu“ československých šesťdesiatych rokov.

Manderla apartment and commercial block (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, Augustín Danielis, 1935) or the Coop houses (Emil Belluš, 1933) were created. Functionalist palaces brought modern centre elements into this space – urban passages, department stores and shop windows, cafés as well as the first tower block building in the republic. The then Republic Square has thus become the display cabinet of the economic and social dynamics of the country.

Socio-shopping centre (1950 – 1989)

Once the basic principles for the construction of new residential complexes were specified within the post-war development of Bratislava, the reflections on the reconstruction of the city centre came back to life as well. The Kamenné Square was among the parts of the city where, according to then architects and urbanists, the need to “improve structural and hygienic conditions, solve the requirements for safe transport as well as construction of civic service facilities” was urgently visible. Similarly to the period of the first republic, in the 50’s this space was perceived as a counterpart to the historical core, as the “city”. However, whereas in the 30’s it should have served 120 thousand people of the urban population, at the end of the 50’s the plans envisaged a Bratislava of 250 thousand inhabitants. The competition for the design of the new

socio-shopping centre was launched in 1960 and the architect Ivan Matušík won. The department store and hotel which were built according to his design (1968, 1973); ranked at the time as one of the most distinctive displays of Slovak architecture success as well as the success of the entire society. They manifested the return to the principles of modernism after a period of forced socialistic realism and at the same time reflected the most current opinions on city construction. The combination of shopping, catering and hotel facilities into one complex and its positioning into an immediate contact with the historical core was a display of social innovation and the rise of modern and consumption and free time-oriented way of life. The modern socio-shopping centre was at the same time a product of “unique and unrepeatable social phenomenon” of the 60’s in Czechoslovakia.

Hotel Kyjev

(zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV, foto: Rajmund Müller)

The Kyjev hotel

(source: Institute of Construction and Architecture of Sas,

photo: Rajmund Müller)

foto: TASR
photo: TASR

Ako k urbanizmu pristupovali jednotlivé návrhy?

Podmienky súťaže z roku 1960 požadovali „také riešenie zástavby, ktoré by umožňovalo výstavbu s čo možno najmenším rozsahom nevyhnutnej asanácie“. Porota súťaže však bola presvedčená, že pôvodnú štruktúru majú nahradiť nové budovy. Plánovaná „uvoľnenosť“ navrhovanej zástavby mala pritom vyvážiť „hustú kompaktnú zástavbu centrálnej oblasti mesta“. Väčšina 11 predložených návrhov narábala s územím v zmysle princípov moderného urbanizmu. Na mieste pôvodnej blokovej zástavby navrhovali štruktúru rozlične tvarovaných solitérov. Len tri kolektívy pracovali s územím viac kontextuálne, pričom čiastočne rešpektovali obrys pôvodného bloku a do navrhovanej zástavby integrovali aj pôvodné funkcionalistické budovy (M. Kukela, A. Németh, D. Bystrický; J. Lacko, J. Antal, L. Kušník, I. Slameň; M. Marcinka, M. Marcinková, I. Švantner, R. Švantnerová). Väčšina súťažiacich plánovala novú zástavbu vo výškovej hladine dvoch až troch podlaží s dominantou hotela vo výške 8 až 14 podlaží. Takmer všetci súťažiaci navrhovali v území štruktúrovaný verejný priestor, ktorého komunikačné ťažisko tvoril priestor Kamenného námestia v priesečníku Špitálskej, Dunajskej, Štúrovej a Námestia SNP. Zhodli sa aj na rozšírení profilu Špitálskej ulice a jej vymedzení prostredníctvom líniovej stavby. Vo viacerých návrhoch, vrátane víťazného

rezonovala aj pôvodná myšlienka vedenia novej ulice ako predĺženia Cintorínskej.

Najradikálnejší v zmysle minimalizácie novej zástavby a maximalizácie voľných nezastavaných plôch bol návrh kolektívu T. Gebauer, D. Kedro, L. Pinkalský, M. Šavlík, K. Štrba a autor víťazného návrhu Ivan Matušík. Naopak najväčšiu zastavanosť ponúkol návrh od M. Kukelu, A. Németha a D. Bystrického. Aj keď víťazný návrh neuvažoval so zachovaním pôvodnej zástavby, nakoniec ho realizovali bez toho, aby zbúrali funkcionalistické budovy z tridsiatych rokov minulého storočia.

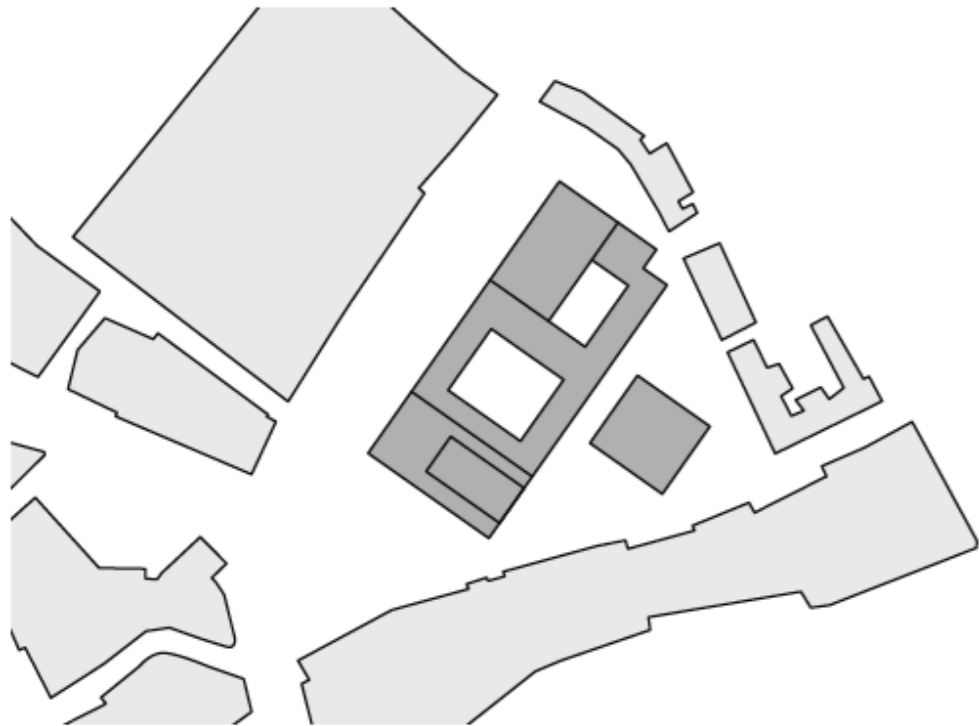
What was the approach of respective designs to urbanism?

The conditions of competition from 1960 required “a solution in terms of buildings which would enable the construction with the least possible extent of inevitable redevelopment”. The competition jury was convinced that the original structure should be replaced by new buildings. The planned “looseness” of proposed buildings was supposed to balance the “dense compact buildings in the central area of the city”. The majority of the 11 submitted designs approached the area within the principles of modern urbanism. They suggested a structure of solitary buildings of various shapes at the site of the original block buildings. Only three collectives approached the area in a more contextual way, whereas they partially respected the outline of the original block and integrated the original functionalist buildings (M. Kukela, A. Németh, D. Bystrický; J. Lacko, J. Antal, L. Kušník, I. Slameň; M. Marcinka, M. Marcinková, I. Švantner, R. Švantnerová) into the proposed buildings. The majority of competitors planned buildings in the height level of two to three floors with a dominant 8 to 14 floor hotel. Almost all competitors designed a structural public space in this area whose road centre was represented by the space of the Kamenné Square in the intersection of the Špitálska, Dunajská, Štúrova street and the SNP Square. They have also agreed on the expansion of the Špitálska street profile

and its delimitation by line structures. The original idea of a new street in the form of the Cintorínska street’s extension resonated within multiple designs, including the winning one.

The most radical design, in terms of the minimisation of new buildings and maximisation of free undeveloped areas, was the design by the T. Gebauer, D. Kedro, L. Pinkalský, M. Šavlík, K. Štrba collective and Ivan Matušík was the author of the winning design. On the contrary, the design by M. Kukela, A. Németh and D. Bystrický offered the biggest degree of development. Even though the winning design did not consider the preservation of original buildings, eventually it was implemented without the demolition of functionalist buildings from the 30’s of the last century.

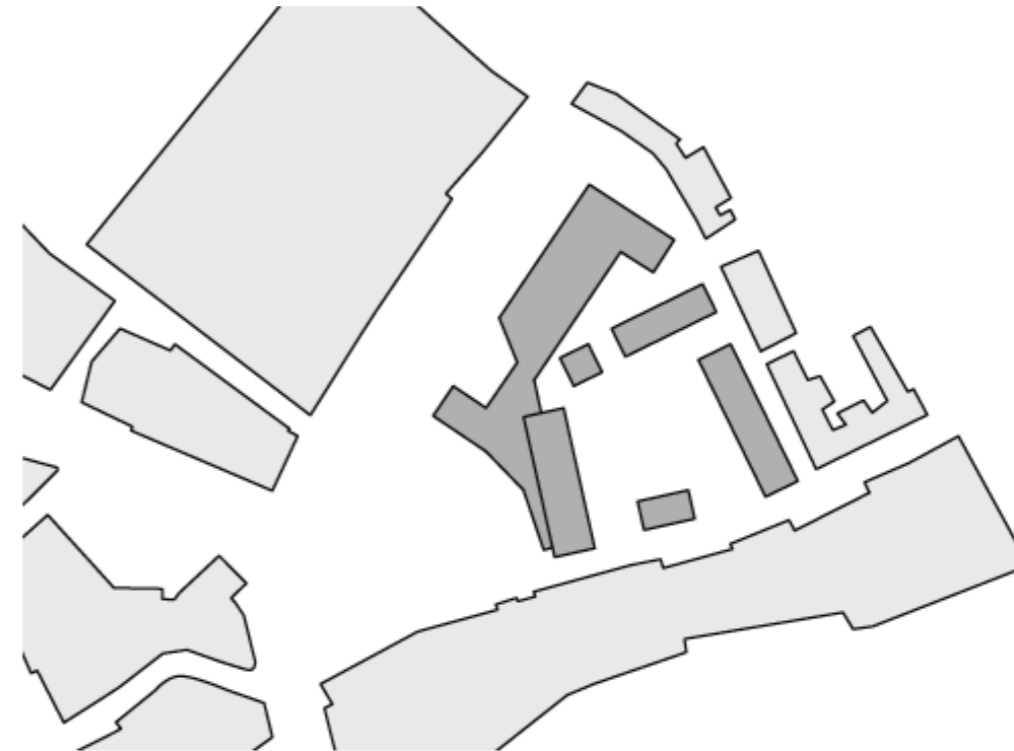
Súťažné návrhy

Súťažný návrh Barta, Šteller (zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV)

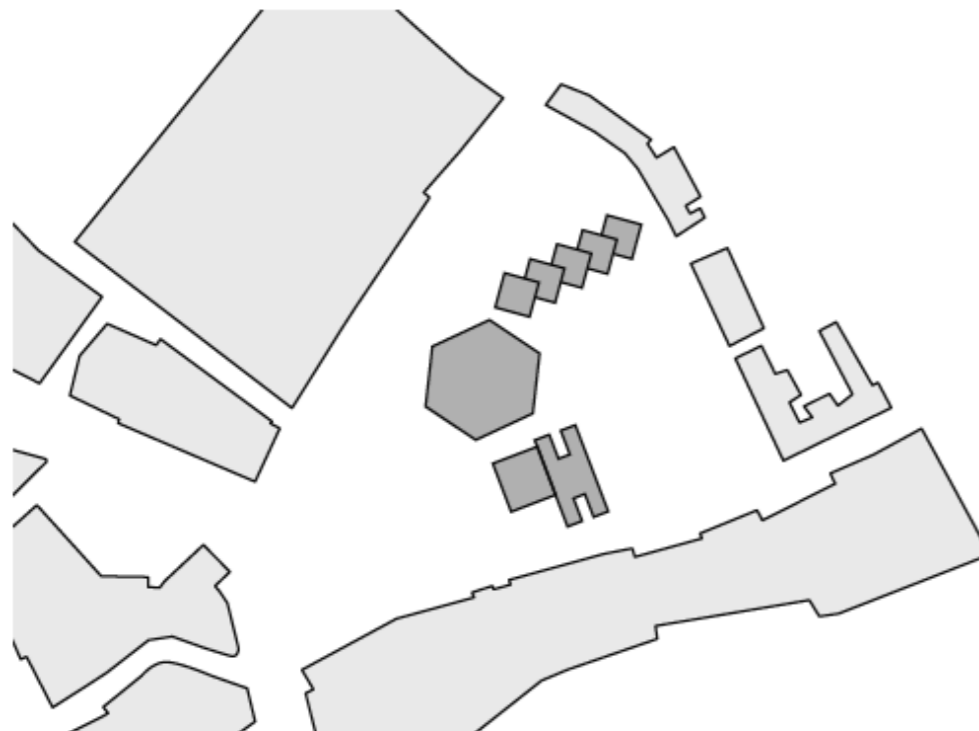
Competition design Barta, Šteller
(source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Competition designs

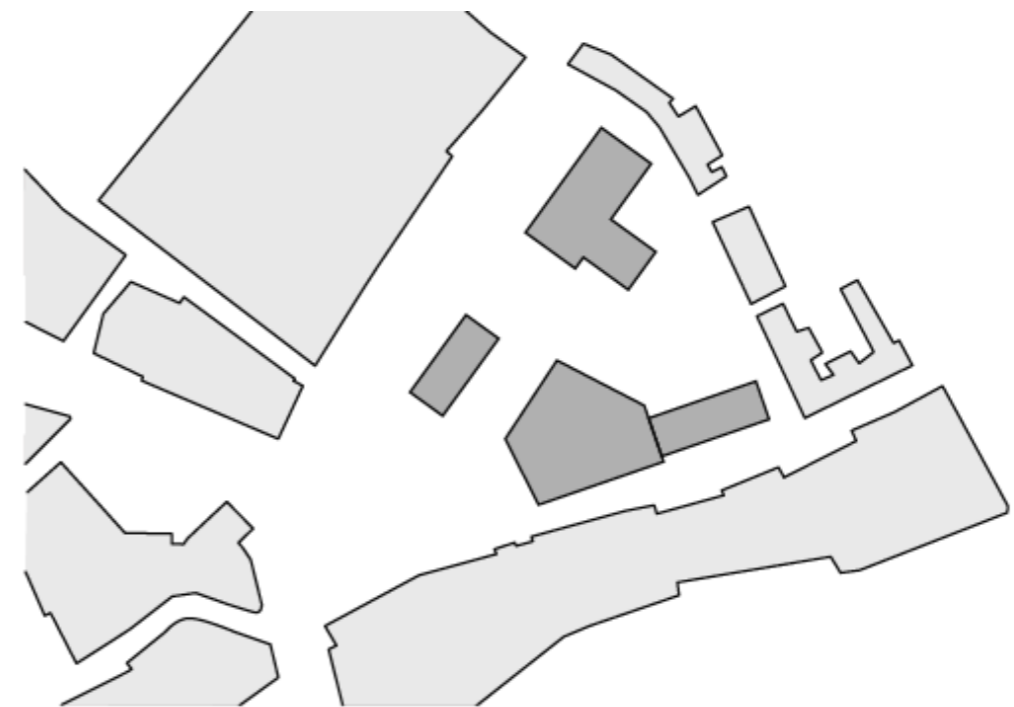
Súťažný návrh Marcinka, Marcinková, Švantner, Švantnerová
(zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV)

Competition design Marcinka, Marcinková, Švantner, Švantnerová
(source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Súťažný návrh Gebauer, Pinhalský, Šavlík, Štrba (zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV)

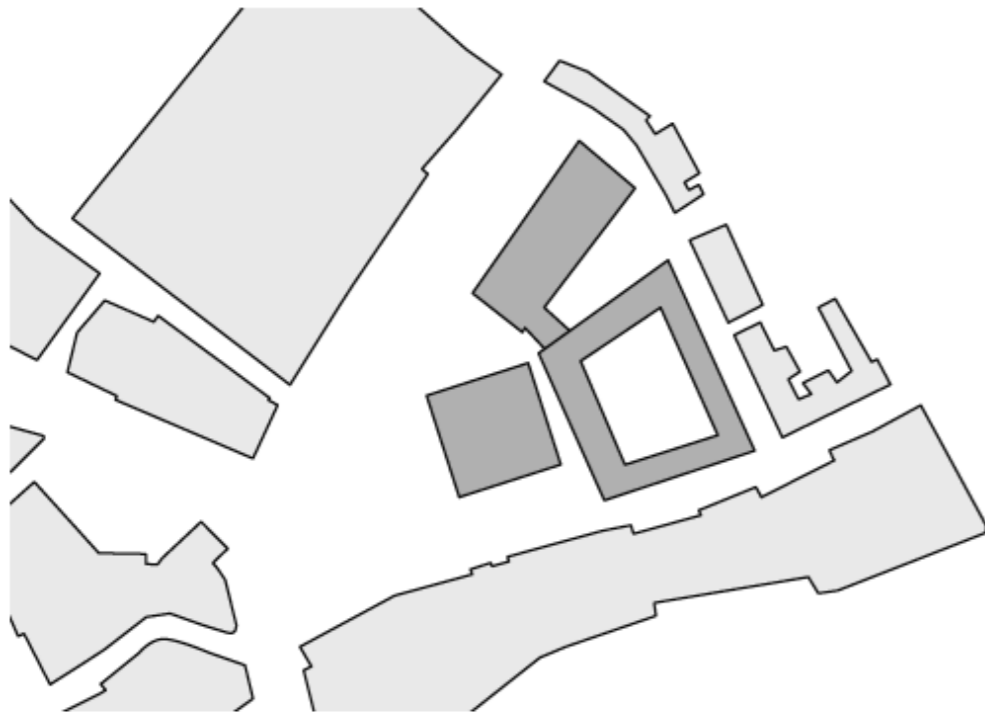
Competition design Gebauer, Pinhalský, Štrba
(source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Súťažný návrh Slíž, Braun (zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV)

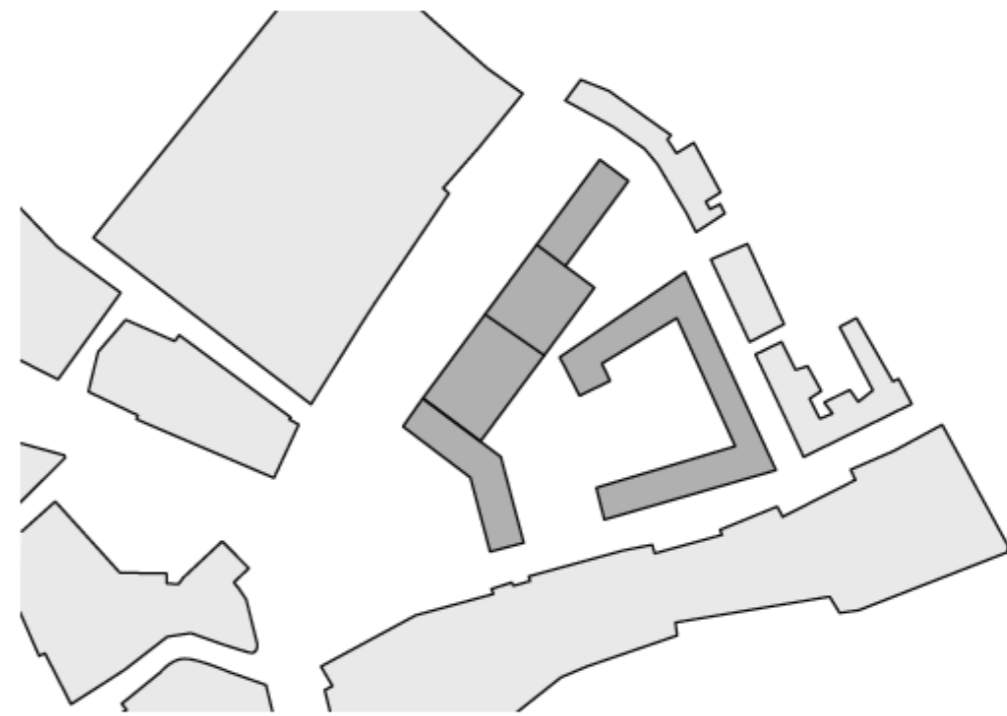
Competition design Slíž, Braun
(source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Súťažný návrh Lacko, Antal, Kušník, Slameň (zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV)

Competition design Lacko, Antal, Kušník, Slameň
(source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Súťažný návrh Kukelka, Németh, Bystrický (zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV)

Competition design Kukelka, Németh, Bystrický
(source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Vítazný súťažný návrh

Po revolúcii (1989 +)

Od roku 1992 je územie súčasťou chránenej Pamiatkovej zóny Bratislava – Centrálna mestská oblasť. Jeho torzovitá zástavba však už od osemdesiatych rokov 20. storočia provokovala k pokusom o urbanistické doriešenie. Prvé plány na dostavbu štruktúry v zmysle pôvodnej historickej stopy boli ovplyvnené postmoderným urbanizmom a plánovali dobudovanie uličnej fronty všetkých ulíc rámujuúcich obchodný dom a hotel. V priebehu deväťdesiatych rokov došlo k viacerým zmenám vlastníkov budov a pozemkov v území ako aj k zmene ich funkčného využitia. Tento proces sa negatívne prejavil na umŕtvení mnohých priestorov (strešná terasa obchodného domu a hotela, stravovacie zariadenia v parteri) a živelnom neriadenom obsadzovaní verejného priestoru dočasnými stavbami v podobe prístreškov a reklamných pútačov. Prvou výraznejšou iniciatívou na zmenu tohto stavu bola architektonicko-urbanistická súťaž na revitalizáciu Námestia SNP, ktorú mesto vypísalo v roku 1998. Riešenia, ktoré sa v nej objavili však boli do veľkej miery determinované predpokladaným veľkorysým podzemným dopravným riešením, ktorého realizácia bola nad možnosťami vypisovateľa. K ich realizácii tak nedošlo. Územím v okolí Kamenného námestia sa celostnejšie zaoberal až Územný plán zóny, ktorý schválili v roku 2005 (Oliver Peržel). Ten uvažuje so zachovaním existujúcej zástavby v území a dostavbou uličnej fronty Špitálskej, Dunajskej a Rajskej ulice ako aj so stavebným uzavretím pôvodného priestoru Kamenného námestia v zmysle regulácie z dvadsiatych rokov 20. storočia. Súčasne zachováva hlavné verejné priestory a pešie komunikácie, ktoré sa vyprofilovali v priebehu vyše storočného vývoja územia. ÚPNZ vstúpil do platnosti v roku 2008. V priebehu deväťdesiatych rokov minulého storočia a desiatych rokov 21. storočia boli budovy Mestskej sporiteľne, Družstevných domov a obchodného domu a hotela na Kamennom námestí ako významné dedičstvo modernej architektúry zapísané do medzinárodného registra modernej architektúry DOCOMOMO International.

The winning competition design

Post-revolution (1989 +)

Since 1992 the area is part of a protected conservation zone Bratislava – Central urban area. However, its torso buildings provoked already from the 80's of the 20th century into attempts of urbanistic solution. The first plans for the completion of the construction in terms of the original historical line were influenced by post-modern urbanism and envisaged the completion of the street front of all streets which border the department store and hotel. In the course of the 90's multiple changes of building and plot owners in the area occurred as well as changes regarding their functional use. This process had a negative impact and paralysed many spaces (the rooftop terrace of the department store and hotel, catering facilities in the parterre) as well as resulted into a spontaneous uncontrolled occupation of space by temporary structures in the form of shelters and advertisement banners. A first more distinctive initiative for the change of this state was the architectural and urbanistic competition for the revitalisation of the SNP Square which was launched by the city in 1998. The solutions which were presented were, however, to a great extent determined by the planned generous underground transport solution whose implementation exceeded the capacities of the initiator. The implementation did not take place. It was only a zone master plan which was approved in 2005 (Oliver Peržel) that dealt with the area in the vicinity of the Kamenné Square in its entirety. It considers the preservation of existing buildings in the area and the completion of the construction of the street front of the Špitálska, Dunajská and Rajská street as well as the construction closure of the original Kamenné Square space in accordance with the regulation from the 20's of the 20th century. At the same time, it preserves main public spaces and pedestrian roads which were shaped during the more than a century-old development of the area. The zone master plan entered into force in 2008. During the 90's of the previous century and the 10's of the 21st century, the buildings of the Municipal Savings Bank, Coop houses and the department store and hotel at the Kamenné Square entered in a register of modern architecture, DOCOMOMO International, as significant heritage of modern architecture.

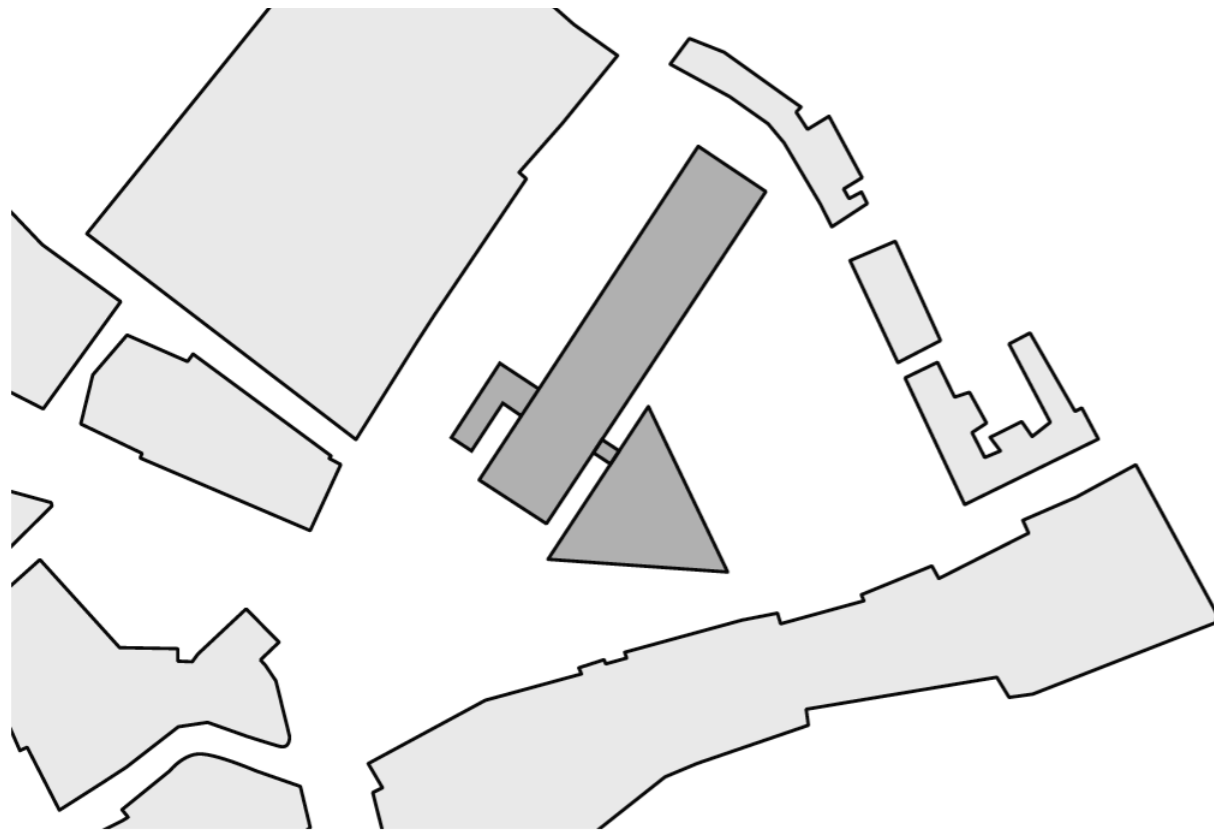
Závery

Urbanistický vývoj územia

Kamenné námestie a bezprostredná širšia mestská štruktúra s charakteristickou blokovou zástavbou má za sebou dlhý historický vývoj. Pôvodná a organická štruktúra tohto územia vznikla na hranici mestských hradieb. V úvodnej konfigurácii prevládala otvorená mestská kompozícia, kde prvú štruktúru tvorili kláštor-né objekty, nemocnica a domy remeselníkov so záhradami. Logika vznikajúceho komerčného uzlu mesta využívala hraničné priestory na trhové a komerčné využitie. Takto bola definovaná základná priestorová a obsahová štruktúra, ktorá bola dlhodobo historicky formovaná na priestorový zhľad námestí lemovaný kompaktnou mestskou zástavbou.

Kombinácia viacerých trhových priestorov položila základ prepojeného verejného priestoru Trojičného námestia, námestia SNP a Kamenného námestia. Prírodnene zvažujúca sa topografia smerom ku Kamennému námestiu takto priaznivo vytvorila kontinuálny spoločenský priestor, ktorý svojou obsahovou vitalitou a animáciou posunul stred mesta do novej polohy. Mestská štruktúra bola doplnená a jednotlivé mestské bloky boli uzavreté tak, ako ich poznáme dnes.

Kamenné námestie pôvodne fungovalo ako samostatné a priestorovo oddelené námestie vo vyústení Kolárskej ulice. Regulácia z dvadsiatych rokov priniesla väčšiu mierku a celkovú výškovú zmenu uličných objektov a dôležitú kvalitatívnu zmenu s modernými

Súťažný návrh Matušík (zdroj: Ústav | stavebníctva a architektúry SAV)

Competition design Matušík (source: Institute of Construction and Architecture of SAS)

Conclusions

Urbanistic development of the area

Kamenné Square and the immediate wider urban structure with characteristic block buildings went through a long historical development. The original and organic structure of this area was created at the border of city walls. An open urban composition dominated in the initial configuration where the first structure consisted of monastery structures, a hospital and craftsmen houses with gardens. The logic of the emerging commercial city hub used border spaces for market and commercial use. This is how the basic space and content structure was defined, over a long period of time it was historically shaped into a spatial

cluster of squares which were bordered by compact urban buildings.

A combination of several market spaces laid the foundation for a connected public space of the Holy Trinity Square, SNP Square and Kamenné Square. The naturally descending topography towards the Kamenné Square has thus created a continuous social space in a favourable way whose content vitality and animation moved the central part of the city into a new position. The urban structure was complemented, and respective urban blocks were closed into a form that we know today.

The Kamenné Square originally functioned as an individual and spatially separated square at the

princípmi plánovania. Priestor bol doplnený o dôležité inštitúcie, čím sa potvrdil centrálny a administratívny charakter miesta.

Najväčšiu a radikálnu zmenu priniesla nová priestorová konfigurácia v podobe nového obchodného domu Prior a neskôr dobudovaného hotela Kyjev postavená na princípoch modernistického tvarovania mesta. Takto sa potvrdila ambícia veľkomesta a strategická poloha miesta. Kamenné námestie sa naplno stalo súčasťou spojených verejných priestorov, ktorých potenciál však nikdy nebol naplno využitý a to z dôvodov fragmentácie územia dopravnými ťahmi a nedotiahnutou priestorovou a obsahovou transformáciou.

Navrhovaný otvorený verejný priestor, do ktorého je zasadený integrovaný komplex budov obchodného domu a hotela zostal fragmentovaný z dôvodov ponechanej zástavby pôvodného mestského bloku. Takto vznikla hybridná a nekompaktná konfigurácia, ktorá zostala dodnes v nezmenenom stave. Jednotlivé otvorené priestranstvá boli postupne kanibalizované a kolonizované parkoviskami alebo nekontrolovanou štruktúrou objektov pouličného občerstvenia. Z pôvodne dobre fungujúceho administratívneho a komerčného mestského centra postupne vznikla nefunkčná kombinácia postupne upadajúcich objektov. Lokalita stratila priestorovú a obsahovú hierarchiu a atraktivitu.

Priestor stratil funkciu plnohodnotnej destinácie, a je v súčasnosti len tranzitným priestorom bez identity. Tento stav nemožno chápať ako komplexný urbanistický problém, ale ako možný východiskový potenciál do budúcnosti. Lokalita miesta, bohatá historická zástavba a jej architektonická diverzita je neporušená a je dobrým základom novej kvalitatívnej zmeny.

Dopravný vývoj a mobilita územia

Kamenné námestie a okolie sa postupným vývojom stalo dôležitou spoločenskou, kultúrnou a komerčnou lokalitou. Dostupnosť a priepustnosť bola a zostane fundamentálnym faktorom úspešnosti územia. Z dobových materiálov, ktoré ukazujú aktívne využitie mestského parteru je možné odčítať pôvodný bezbariérový, kontinuálny charakter miesta. Uličné priestory a námestia sa postupným nástupom automobilovej dopravy izolovali a profilovali na samostatné funkčné priestory. Zavedením električkovej trate sa priestor stal dobre dostupným a mimoriadne atraktívnym aj pre vzdialenejších užívateľov. Rozvojom a novou definíciou chodníkových profilov sa priestor transformoval do lineárnych komunikačných priestorov a meandrový pohyb chodcov a užívateľov bol predefinovaný do dominantne lineárneho pohybu. Táto nová dynamika ovplyvnila konfiguráciu komerčných prevádzok

end of the Kolárska street. The regulation from the 20's brought a bigger scale, an overall height change of street structures as well as an important qualitative change with modern principles of planning. The space was complemented by important institutions which confirmed the central and administrative character of the city.

The biggest and most radical change brought the new spatial configuration in the form of the new Prior department store and the later completed Kyjev hotel, built on the principles of modernist city shaping. This confirmed the metropolis ambition and the strategic position of the city. The Kamenné Square has fully become a part of connected public spaces whose potential, however, was never fully used due to the fragmentation of the area by transport routes and the unfinished spatial and content transformation.

The proposed open public space with an inserted and integrated building complex of the department store and hotel remained fragmented due to the preservation of original buildings of the urban block. This resulted into the creation of a hybrid and loose configuration which, until nowadays, remained unchanged. Respective open spaces were gradually cannibalised and colonised by car parks or an uncontrolled composition of structures serving as street food. The original, well-functioning administrative and commercial

urban centre gradually transformed into a non-functional combination of gradually deteriorating structures. The site lost spatial and content hierarchy and attractiveness.

The space lost its role as a fully-fledged destination and currently represents only a transit space with no identity. This state cannot be perceived as a complex urbanistic issue, but as a possible starting potential into the future. The location of the site, its rich, historical buildings and their architectural diversity are intact and represent a good foundation for the potential qualitative change.

Transport development and mobility of the area

Kamenné Square and its vicinity have through gradual development become a social, cultural and commercial site. The accessibility and transmission were and will remain the fundamental success factor of the area. Period materials that show the active use of urban parterre can be used to see the original barrier-free, continuous character of the city. Street spaces and squares have become isolated with a gradual rise of car transport and shaped to be separate functional spaces. The introduction of the tram track has made the space well-accessible and particularly attractive for more distant users as well. The development

OD Prior počas výstavby
(foto: 4dny <http://bit.ly/1TC145H>)
The Prior department store during construction
(photo: Four Days <http://bit.ly/1TC145H>)

Ivan Matušík, Hotel Kyjev
(foto: 4dny <http://bit.ly/1TC145H>)
Ivan Matušík, The Kyjev hotel (photo: Four Days
<http://bit.ly/1TC145H>)

a postupne zmenila priestor z destinačného na tranzitný. Mnohé verejné priestory boli určené na parkovanie, keďže v území nebola vybudovaná veľkokapacitná garáž. V súčasnosti je priestor Kamenného námestia do veľkej miery využívaný ako spojovací priestor medzi jednotlivými zastávkami mestskej hromadnej dopravy. Po utlmení dopravy v spodnej časti námestia SNP vznikol otvorený potenciál úplného vylúčenia dopravy. Takto by mohol byť priestor lepšie využitý a takéto dopracovanie by prinieslo nové aktivity a v neposlednej miere aj stratený záujem o územie.

Obsahová konfigurácia prevádzok

Obchody a prevádzky v okolí Kamenného námestia, ktoré bolo na začiatku 20. storočia skôr mestským vnútroblokom, vytvárali živý pouličný parter rôznej ponuky (obchody s potravinami, remeselníci, domáce potreby, rozličné služby). Väčšinu zákazníkov tvorili chodci. Tento návštevnícky trend pretrval až do konca druhej svetovej vojny. Hlavné obchodné centrum sa nachádzalo na Námestí SNP, ktorému do roku 1910 dominovali pouličné trhy, predstavujúce najorganickejšiu a najmenej regulovanú formu predaja. Po vystavení staromestskej tržnice sa dynamika námestia mení. S regulovaním sa množstvo obchodníkov presúva do interiéru. Na námestí ostávajú stánky až do 50. rokov. Vitálnosť pouličného obchodného partera klesá

s postupom svetových vojen a s tým, že pripravovaná modernistická regulácia spôsobuje to, že vlastníci budov tieto priestory postupne opúšťajú. Významným zásahom do života ulice je výstavba obchodného centra a hotela Kyjev, ktorý predstavuje významnú konkurenciu obchodom v parteroch budov. V tomto čase tiež ustáva trhový predaj, ktorý sa čiastočne presúva do Novomestskej tržnice na Trnavskom mýte. Obchody pretrvávajú v parteroch okolitých blokov ktoré však ustupujú modernistickej solitérnej výstavbe. Objavujú sa tu však aj ďalšie legendárne prevádzky ako kaviareň Grand a bar v hoteli Kyjev. Po výstavbe nových obchodných komplexov však popularita obchodného domu klesá, rovnako dochádza k zníženiu obsahovej kvality prevádzok.

Dopravná situácia po II. svetovej vojne
(foto zo zbierky Juraja Horvátha)
Transport situation after the WW II
(photo from Juraj Horváth's collection)

and new definition of the pavement profile have transformed the space into linear road spaces and the meander pedestrian and user movement was re-defined as a dominantly linear movement. This new dynamic influenced the configuration of commercial facilities and gradually changed the space from a destination into a transit point. Many public spaces were established for parking since a large garage was not built in the area. The Kamenné Square space is currently to a large extent used as a connecting space between respective public transport stops. After the reduction of transport in the lower part of the SNP Square, a new potential for a complete exclusion of transport was created. Thus, the space could be better used, and such finalisation would bring new activities and not to mention the lost interest in the area as well.

Content configuration of facilities

Stores and facilities in the vicinity of the Kamenné Square, which was rather an urban inner block at the beginning of the 20th century, created a living street parterre with a varied offer (grocery stores, craftsmen, household goods, various services). The majority of customers were pedestrians. This attendance tendency persisted until the end of the WW II. The main shopping centre was situated at the SNP Square which was dominated by street markets until 1910

Aktívny uličný parter Kamenného námestia, organický pohyb ľudí na začiatku 20. storočia (foto zo zbierky Juraja Horvátha)
Active street parterre of the Kamenné Square, organic movement of people at the beginning of the 20th century (photo from Juraj Horváth's collection)

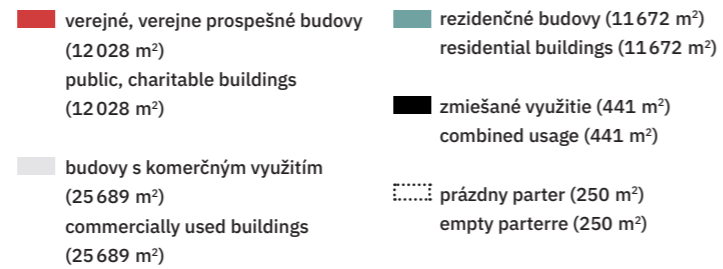

Súčasný stav a analýza územia

Urbanistická štruktúra a priestorové vzťahy

Funkčno-priestorová analýza

V tejto analýze sme skúmali primárne využitie parteru. V prípade nejasností sme zvažovali obsahovú náplň ďalších poschodí. Cieľom analýzy je poskytnúť vzhľad do pomeru využitia budov. V ďalších analýzách sa táto úvaha rozvinie do typógie služieb, produktov, atď.

Analýza využitia budov (multifunkčné, verejné a rezidenčné).
Building use analysis (multifunctional, public and residential).

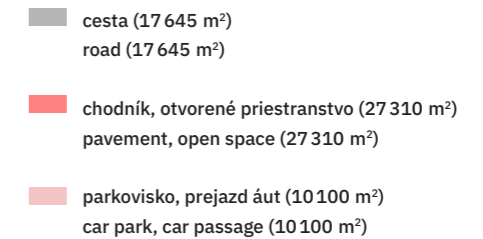

Current state and analysis of the area

Urbanistic structure and spatial relations

Functional and spatial analysis

In this analysis we have examined the use of parterre. In case of ambiguities we have considered the content substance of additional floors. The aim of the analysis is to provide an insight into the rate of building use. Further analyses will develop this reflection into a typology of services, products etc.

Analýza využitia budov (multifunkčné, verejné a rezidenčné).
Building use analysis (multifunctional, public and residential).

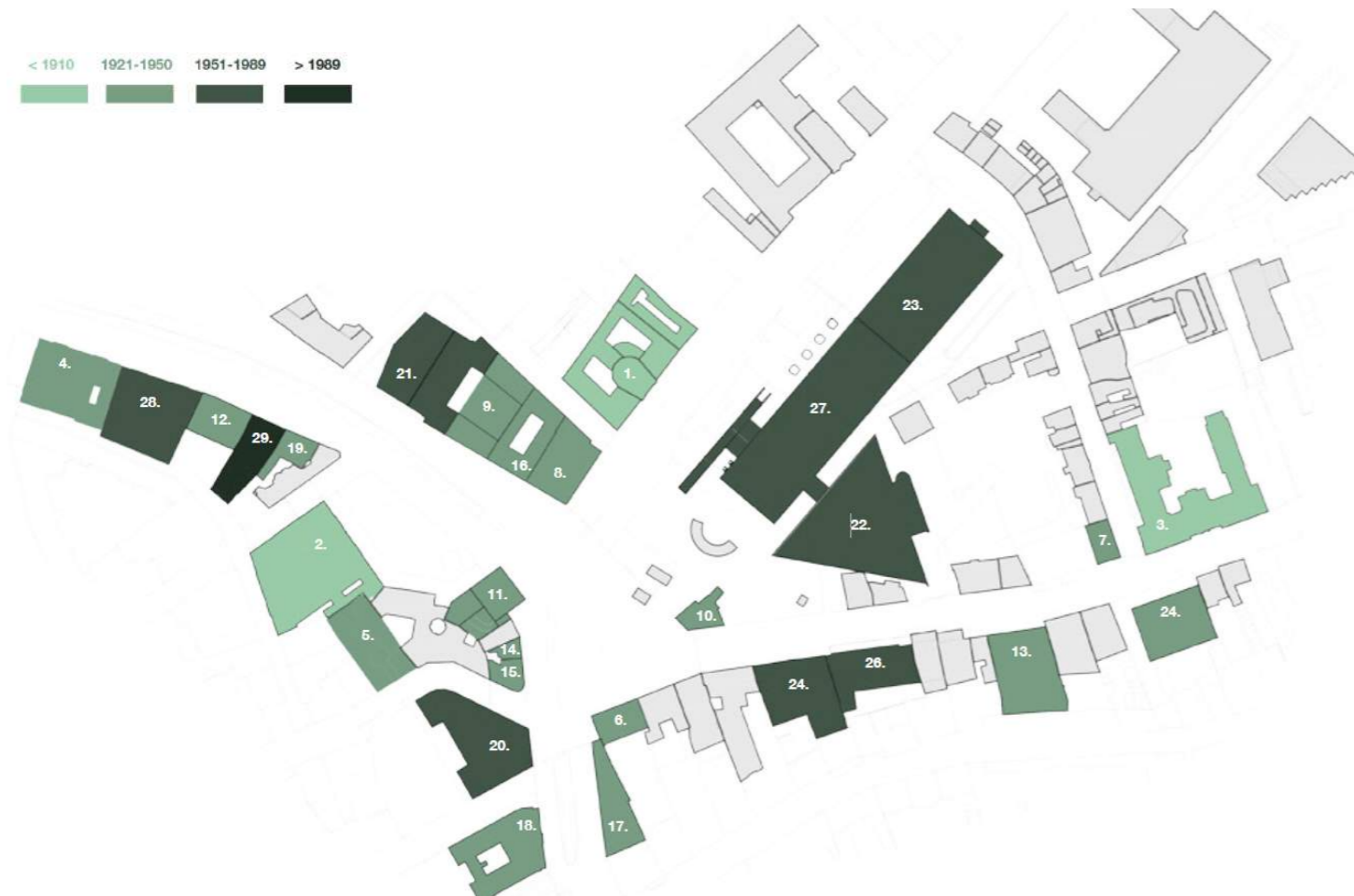
Významné architektonické objekty

01. Mestská nemocnica a Kostol sv. Ladislava (Ignác Feigler, 1832)
02. Tržnica (Gyula Laubner, Ferencz Nechyba a Jenő Dobisz, 1910)
03. Vyššia dievčenská škola (Zsigmond Herczegh, 1911)
04. Tatra banka (Milan M. Harminc, 1925)
05. Centrál pasáž (Andreas Szönyi, Franz Wimmer, 1929)
06. Mestská sporiteľňa (Juraj Tvarožek, 1931)
07. Bytový dom (Henrich K. Stark, 1932)
08. Roľnícky dom (Emil Belluš, 1933)
09. Ústredné družstvo (Emil Belluš, 1934)
10. Bytový dom (Endre Steiner, 1935)
11. Obytný a obchodný dom Manderla Augustín (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, A Danielis, 1935)
12. Obchodný dom Brouk a Babka (Christian Ludwig, 1936)
13. Dom Slovenskej Ligy (Milan M. Harminc, 1936)
14. Bytový dom Kohn (Friedrich Weinwurm, Ignác Vécsei, 1938)
15. Bytový dom (Gabriel Schreiber, 1938)
16. Centrála družstiev (Emil Belluš, 1939)
17. Bytový dom a kaviareň Luxor (J. Víšek, 1939)
18. Národná banka Slovenska (Emil Belluš, 1939)

19. Česká priemyselná banka (Jindřich Merganc, 1942)
20. Banka a divadlo (Emil Kramár, Štefan Lukačovič, 1955)
21. Dom umenia (Miloš Chorvát, 1965)
22. Obchodný dom Prior (Ivan Matušík, 1968)
23. Hotel Kyjev (Ivan Matušík, 1973)
24. Omnia (Martin Kusý, Jozef Fabianek, 1974)
25. Štátna banka československá (Karol Paluš, 1974)
26. Omnia II (Jozef Lacko, Branislav Somora, 1977)
27. Obchodno-spoločenské zariadenie (Ivan Matušík, 1980)
28. Dom odievania (Ján Bahna, Ľubomír Mihálik, P. Valach, 1985)
29. Československá obchodná banka (Ján Bahna, Igor Palčo, Július Toma, Miloš Juráni, Miroslav Tomík, 1998)

Significant architectural structures

01. City hospital and the St. Ladislav's Church (Ignác Feigler, 1832)
02. Market Hall (Gyula Laubner, Ferencz Nechyba a Jenő Dobisz, 1910)
03. Higher Girls' School (Zsigmond Herczegh, 1911)
04. Tatra Bank (Milan M. Harminc, 1925)
05. Central Passage (Andreas Szönyi, Franz Wimmer, 1929)
06. Municipal Savings Bank (Juraj Tvarožek, 1931)
07. Apartment block (Henrich K. Stark, 1932)
08. Agricultural building (Emil Belluš, 1933)
09. Central Cooperative (Emil Belluš, 1934)
10. Apartment block (Endre Steiner, 1935)
11. Manderla Augustín apartment and commercial block (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, A Danielis, 1935)
12. Brouk & Babka department store (Christian Ludwig, 1936)
13. House of the "Slovak League" (Milan M. Harminc, 1936)
14. Kohn apartment block (Friedrich Weinwurm, Ignác Vécsei, 1938)
15. Apartment block (Gabriel Schreiber, 1938)
16. Cooperatives' Headquarters (Emil Belluš, 1939)
17. Luxor café and apartment block (J. Víšek, 1939)
18. National Bank of the Slovak Republic (Emil Belluš, 1939)
19. Czech Industrial Bank (Jindřich Merganc, 1942)
20. Bank and the Theatre (Emil Kramár, Štefan Lukačovič, 1955)
21. House of Arts (Miloš Chorvát, 1965)
22. Prior department store (Ivan Matušík, 1968)
23. Kyjev hotel (Ivan Matušík, 1973)
24. Omnia (Martin Kusý, Jozef Fabianek, 1974)
25. National Czechoslovak Bank (Karol Paluš, 1974)
26. Omnia II (Jozef Lacko, Branislav Somora, 1977)
27. Socio-shopping facility (Ivan Matušík, 1980)
28. Clothing house (Ján Bahna, Ľubomír Mihálik, P. Valach, 1985)
29. Czechoslovak Commercial Bank (ČSOB) (Ján Bahna, Igor Palčo, Július Toma, Miloš Juráni, Miroslav Tomík, 1998)

Banka a divadlo (Emil Kramár, Štefan Lukačovič, 1955)
 zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 Bank and the Theatre (Emil Kramár, Štefan Lukačovič, 1955)
 source: Institute of Construction and Architecture of SAS

Bytový dom a kaviareň Luxor (J. Víšek, 1939)
 zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 Luxor café and apartment block (J. Víšek, 1939)
 source: Institute of Construction and Architecture of SAS

Národná banka Slovenska (Emil Belluš, 1939) zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 National Bank of the Slovak Republic (Emil Belluš, 1939)
 source: Institute of Construction and Architecture of SAS

Obchodný dom Brouk a Babka (Christian Ludwig, 1936) zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 Brouk & Babka department store (Christian Ludwig, 1936) source: Institute of Construction and Architecture of SAS Prior

Bytový dom (Endre Steiner, 1935)
 zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 Apartment block (Endre Steiner, 1935)
 source: Institute of Construction and Architecture of SAS

Centrálna pasáž (Andreas Szönyi, Franz Wimmer, 1929)
 zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 Central Passage (Andreas Szönyi, Franz Wimmer, 1929)
 source: Institute of Construction and Architecture of SAS

Obchodný dom Prior (Ivan Matušík, 1968) foto: Rajmund Muller
 Prior department store (Ivan Matušík, 1968) photo: Rajmund Muller

Obchodný dom Prior a hotel Kyjev foto: Rajmund Muller
 Prior department store and Kyjev hotel photo: Rajmund Muller

Obytný a obchodný dom Manderla Augustín (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, A Danielis, 1935), foto: Jozef Hofer
 Manderla Augustín apartment and commercial block (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, A Danielis, 1935), photo: Jozef Hofer

Obytný a obchodný dom Manderla Augustín (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, A Danielis, 1935), foto: Jozef Hofer
 Augustín apartment and commercial block (Christian Ludwig, Emerich Spitzer, A Danielis, 1935), photo: Jozef Hofer

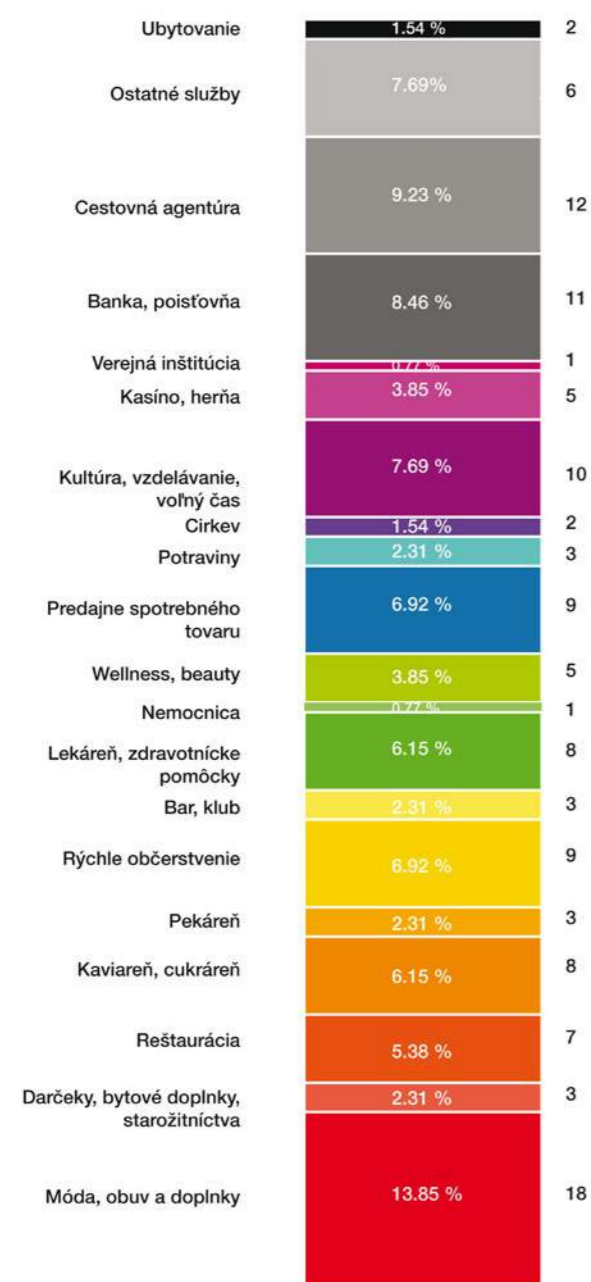

Obchodný dom Prior a hotel Kyjev foto: Lubo Stacho
 Prior department store and Kyjev hotel photo: Lubo Stacho

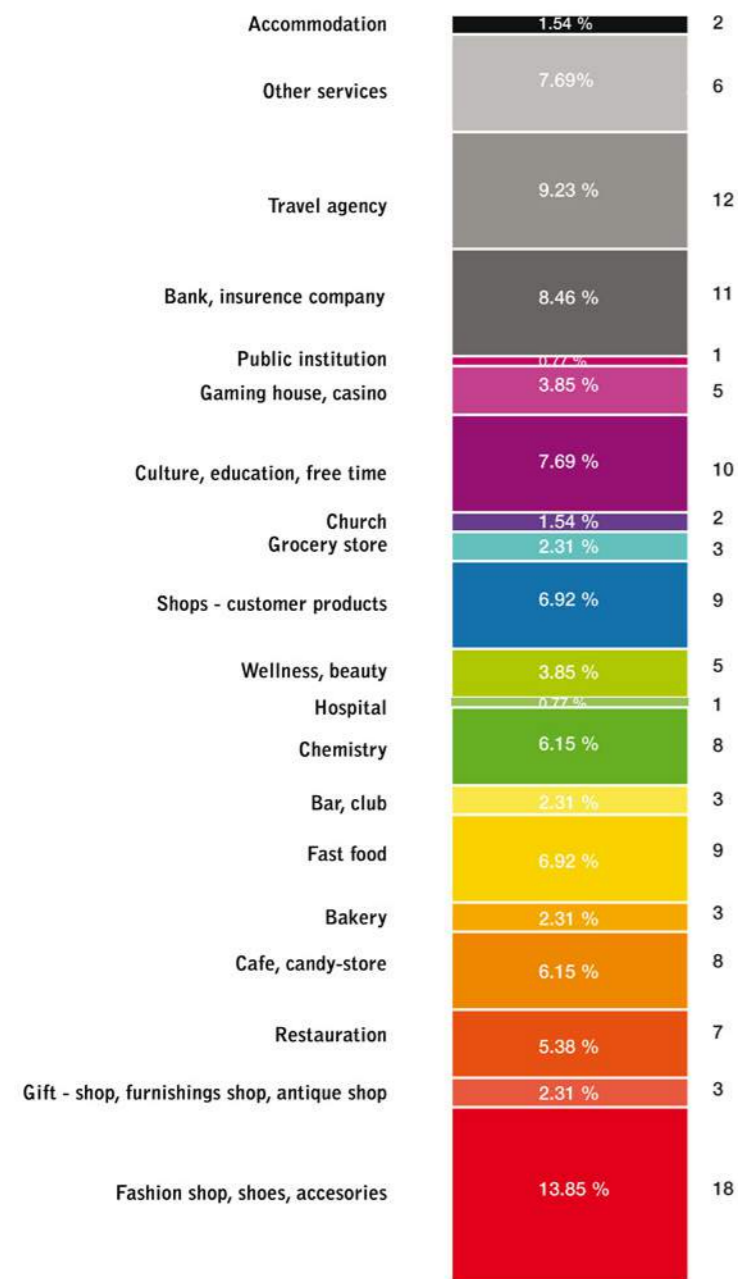

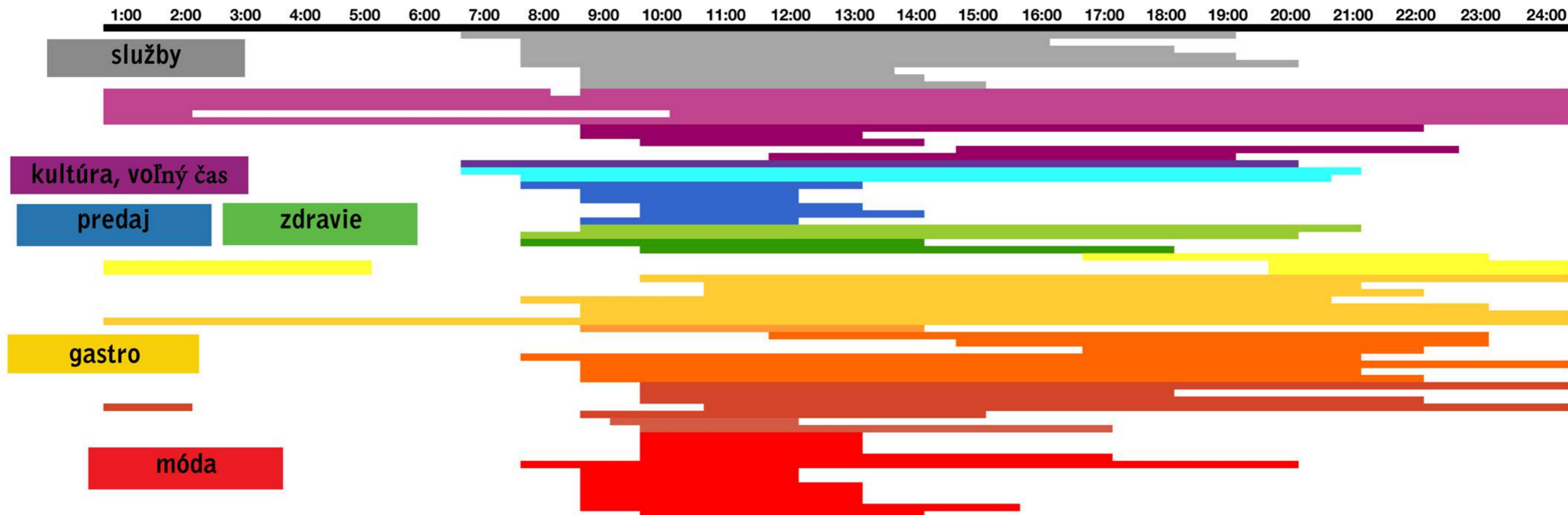
Dom Slovenskej Ligy (Milan M. Harminc, 1936)
 zdroj: Ústav stavebníctva a architektúry SAV
 House of the "Slovak League" (Milan M. Harminc, 1936)
 source: Institute of Construction and Architecture of SAS

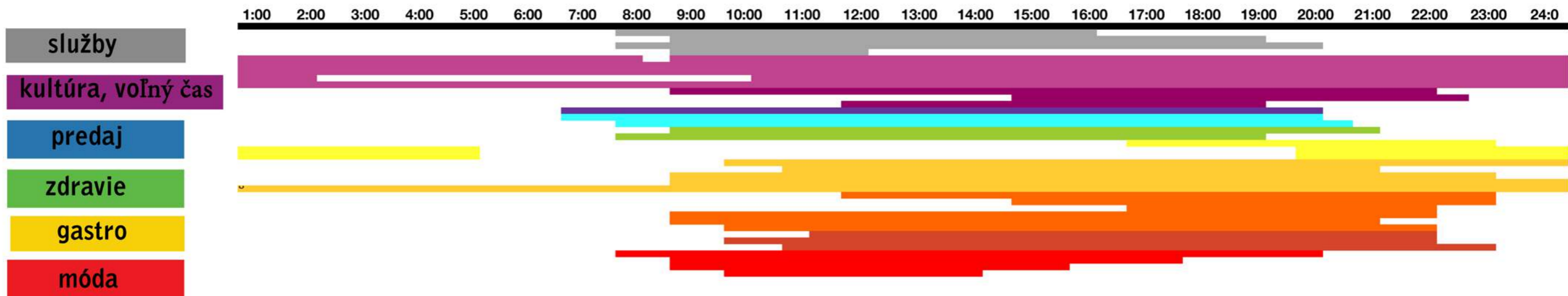

Content structure of the area

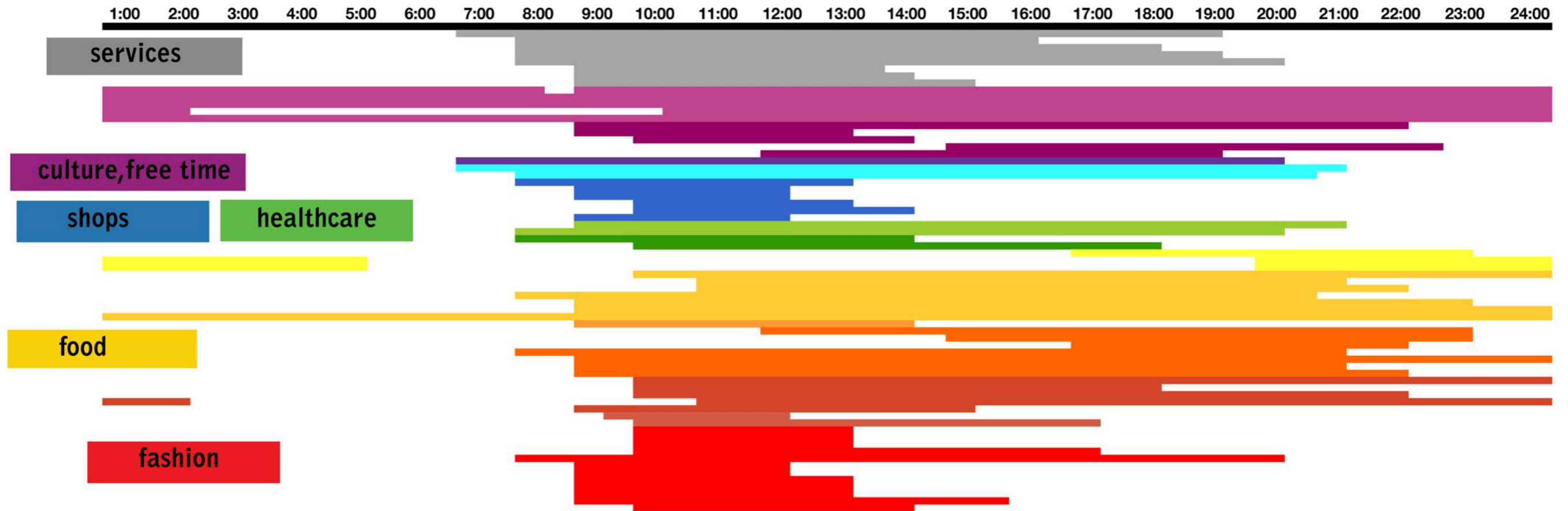

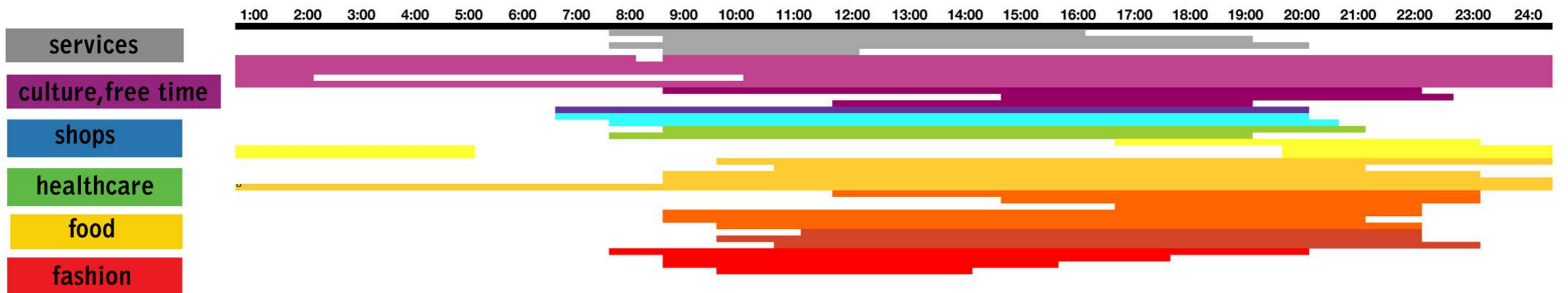
Otváracie doby prevádzok počas soboty vo vzťahu k spektru ponuky. N(68)

Otváracie doby prevádzok počas nedele vo vzťahu k spektru ponuky. N(38)

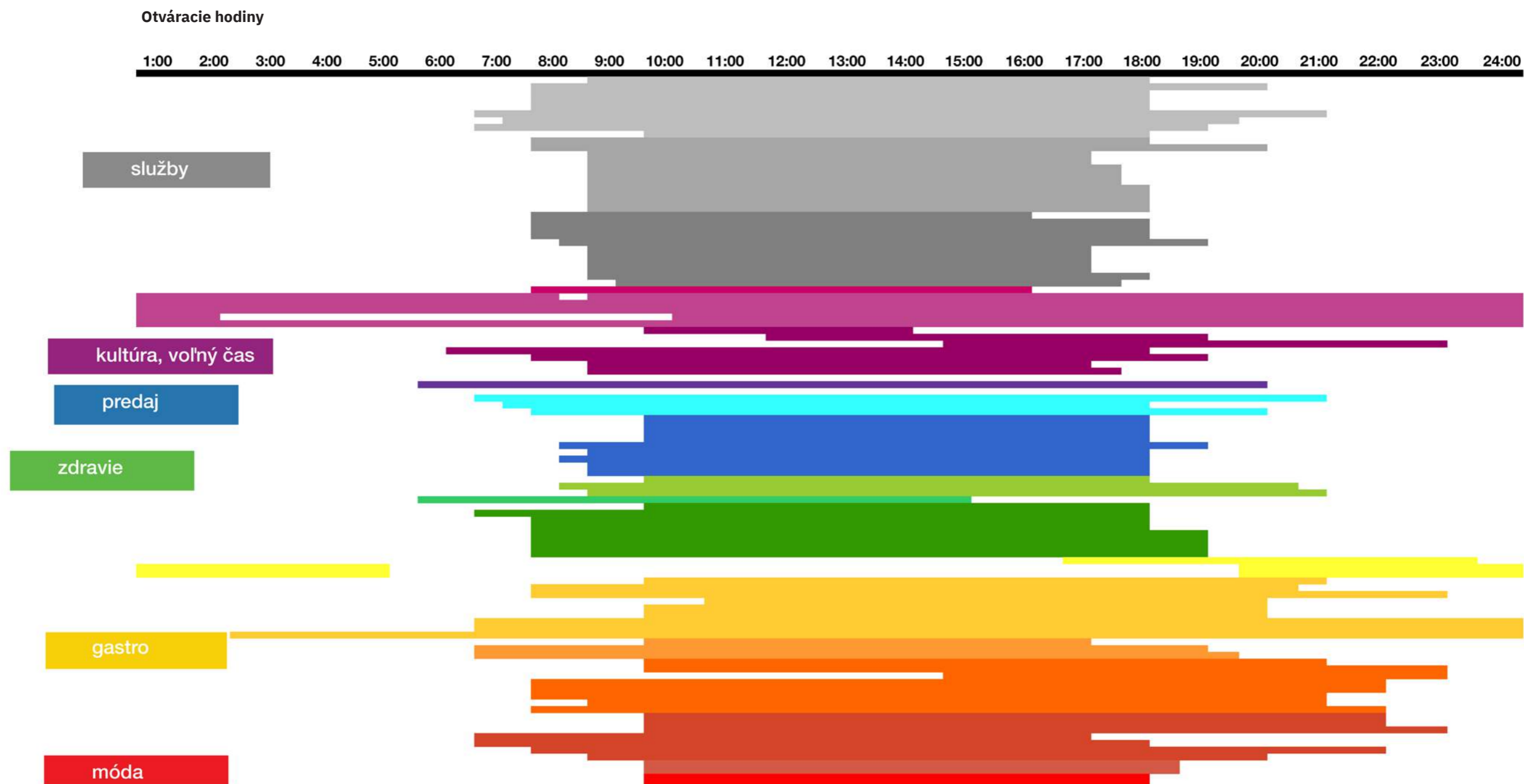

Opening hours during Saturday.

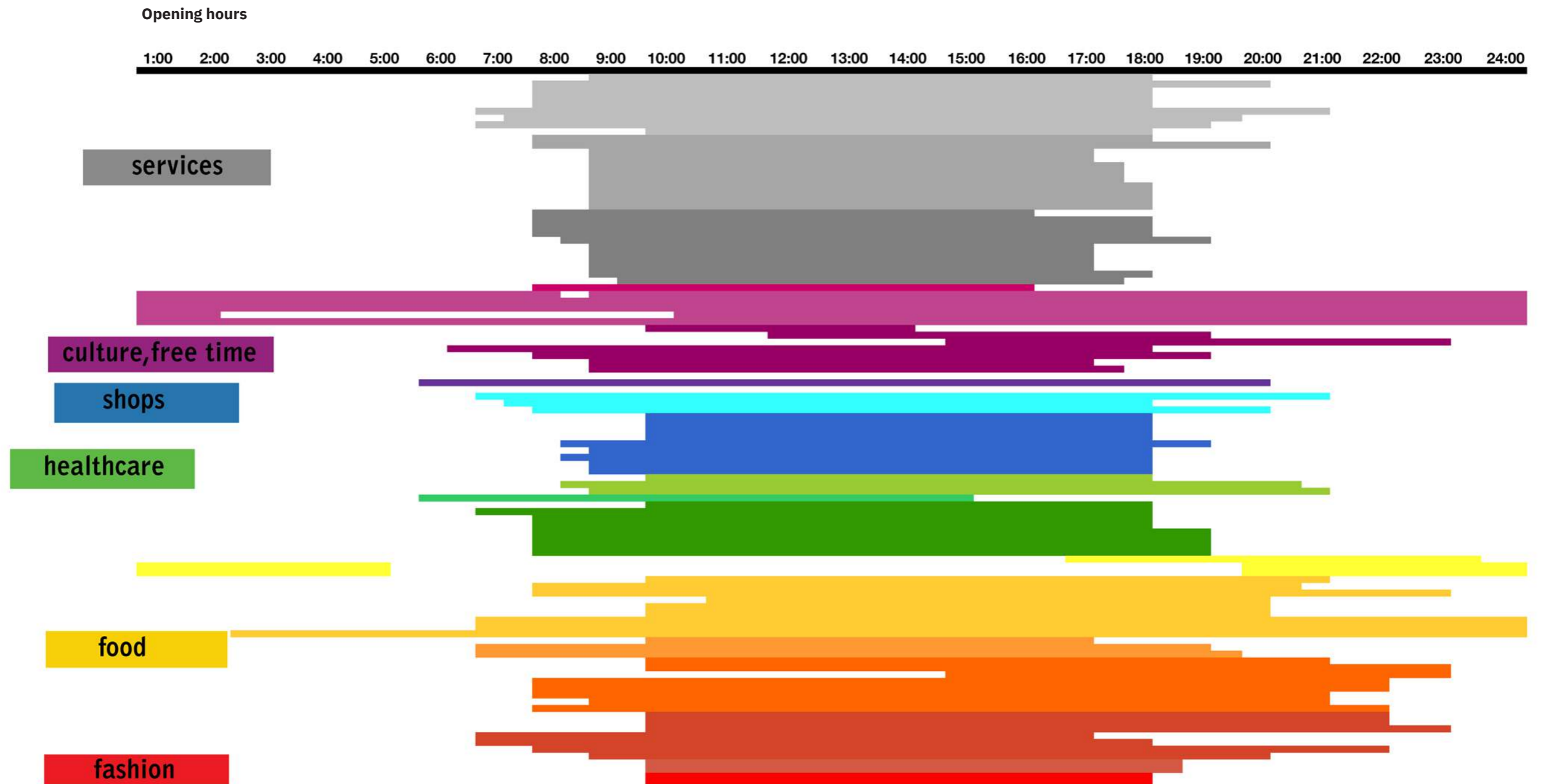

Opening hours during Sunday.

Počas pracovného týždňa v parteri funfuje 130 prevádzok. V sobotu je otvorených 52 %. V nedeľu je to len 29 %.

During week are open 130 services. On saturday are open 52 % of these services. On sunday are open only 29 % of them.

Opening hours during week

Dynamické procesy a vzťahy v území

Návštevnosť územia

Pozorovania sme zaznamenali v piatich miestach námestia. Štyri z nich predstavovali vstupné body na námestie (roh Námestia SNP a Kamenného námestia, Dunajská ulica oproti Liga pasáži, Rajska a Cintorínska a roh Rajskej so Špitálskou). Piaty pozorovací bod predstavoval strom Paulownie, ktorý na námestí tvorí prirodzený stretávací bod. Body sme pozorovali štyrikrát denne (8.00 – 9.00, 13.00, 17.00, 20.00) po dobu 10 minút. Pozorovanie sme realizovali počas pracovného a víkendového dňa. Výsledky preukázali, že námestie prežíva svoj vrchol návštevnosti v popoludňajších hodinách po pracovnej dobe. Víkendové pozorovanie bude ovplyvnené relatívne veľkou pouličnou akciou Street Food organizovanou pred budovou Starej Tržnice. Vyšší počet návštevníkov zaznamenávame už od skorého rána. Večerná návštevnosť sa počas víkendu a pracovného dňa príliš nemení (800 – 900 ľudí/10 min). Ďalšie výsledky budú podrobne analyzované v ďalších kapitolách.

Modalita dopravy a chodci

Výsledky porovnávajú celkový počet chodcov, cyklistov, automobilov, trolejbusov a električiek na území Kamenného námestia. Pre priemer výsledkov oboch pozorovacích dní sme sa rozhodli potom, čo sme v nich nespozorovali výrazné odchýlky. Vo všetkých piatich pozorovaných miestach výrazne prevláda pešia chôdza. Individuálna automobilová doprava predstavuje druhý najviac zastúpený spôsob dopravy. Jej intenzita však nie je všade rovnaká. Vodiči predstavovali takmer polovicu pozorovaných návštevníkov námestia v bode Špitálska / Rajska (oba smery). Takmer štvrtinu tvoria v jednosmerných uliciach na Dunajskej, v smere zo Špitálskej na Štúrova. Rajska a Cintorínska sú z hľadiska automobilovej dopravy využívané. Prispieva k tomu komplex jednosmerných ciest aj úzka vozovka v strede blokovej zástavby. Cyklistika predstavuje v oblasti Kamenného námestia minoritný spôsob dopravy (menej ako 2%). V rámci frekvencie MHD v území prevládajú električky nad autobusmi. Električky relatívne intenzívne premávajú

Dynamic processes and relations in the area

Area attendance

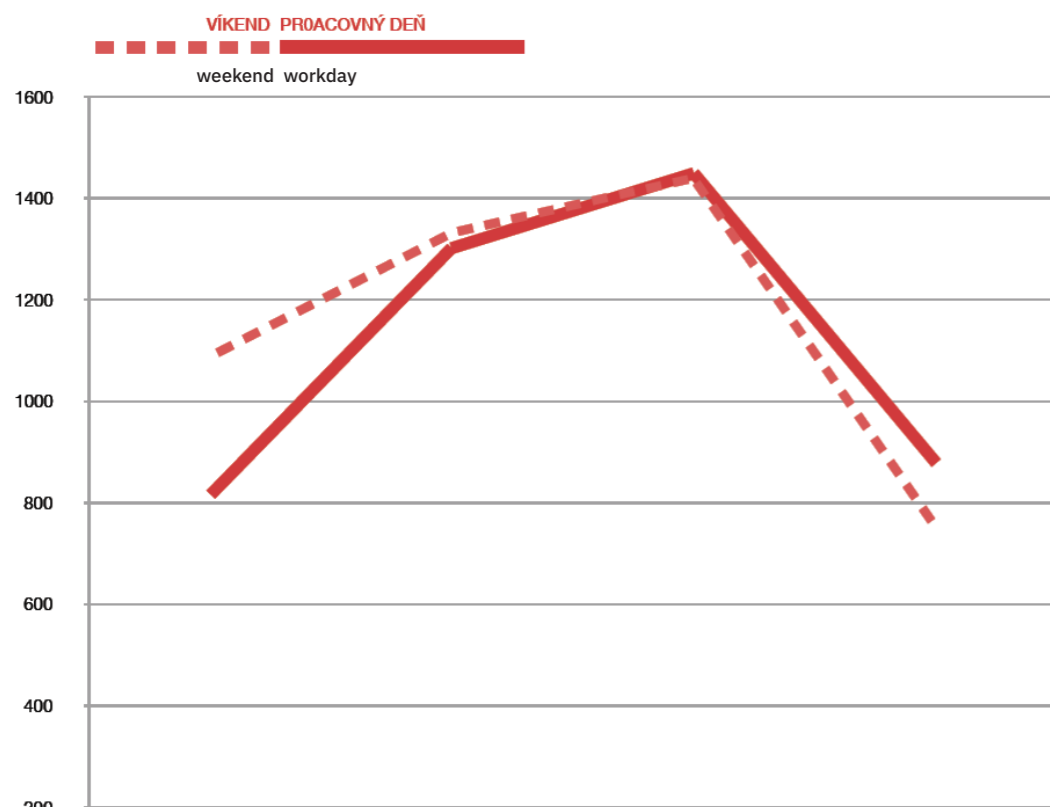
We have recorded observations in five spots of the square. Four of them represented entry points to the square (the corner of the SNP Square and Kamenné Square, the Dunajská street opposite the Liga passage, the Rajska and Cintorínska street and the corner of the Rajska and Špitálska street. The fifth observation point was the Paulownia tree which creates a natural meeting point at the square. We have observed the points 4 times per day (8.00 a.m. – 9.00 a.m., 1.00 p.m., 5.00 p.m., 8.00 p.m.) for 10 minutes. We have conducted the operation during a workday and a weekend day. The results have proven that the square is experiencing its attendance peak in the afternoon after working time. The weekend observation will be influenced by a relatively big street event, Street Food, organised in front of the Old Market Hall building. We recorded a higher number of visitors already from early morning. The evening attendance does not change too much

during a weekend and a workday (800 – 900 people/10 min).

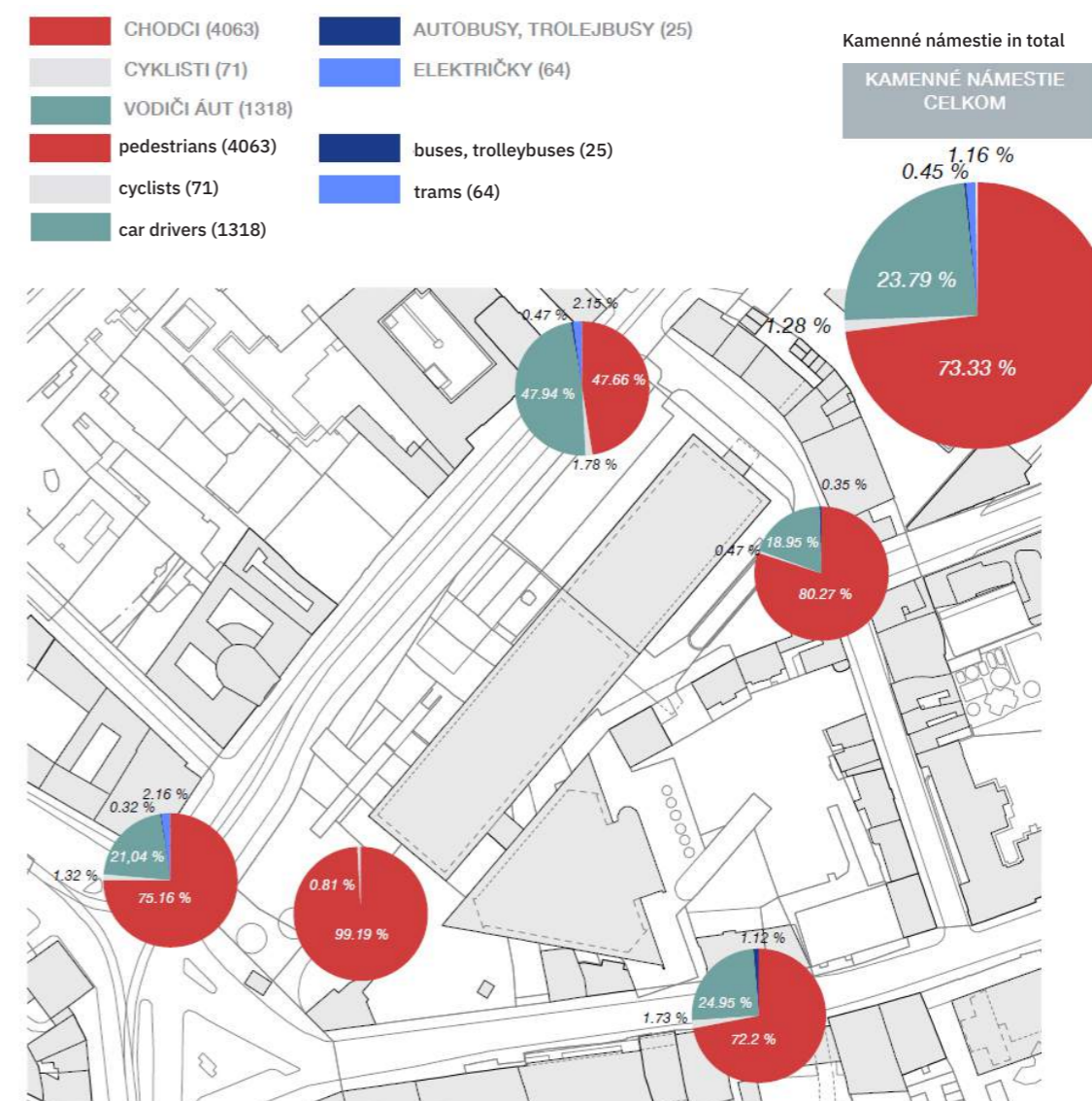
Transport modalities and pedestrians

The results compare the total number of pedestrians, cyclists, cars, trolleybuses and trams in the area of the Kamenné Square. We have decided to average results from both observation days once we have not detected significant differences. Pedestrian walks significantly dominate in all five observation spots. Individual car transport represents the second most common means of transport. However, its intensity is not the same everywhere. Drivers represented almost a half of observed visitors of the square in the Špitálska/Rajska street point (both directions). Almost one quarter is represented in one-way streets, in the Dunajská street, from the Špitálska to Štúrova street. The Rajska and Cintorínska street are used in terms of car transport. A complex of one-way roads and the narrow roadway in the middle of block buildings contribute to this fact. Cycling represents a minority

Porovnanie návštevnosti Kamenného námestia počas pracovného a víkendového dňa
Comparison of the Kamenné Square attendance during a workday and a weekend day

Analýza modality dopravy v piatich pozorovaných bodoch

po Štúrovej a Špitálskej ulici. Nachádza sa tu tiež autobusová zastávka. Autobus ďalej premáva po Dunajskej ulici. Trolejbus je významným dopravným prostriedkom na Rajskej ulici, kde je jeho výstupná a zároveň nástupná zastávka.

Významnosť dopravných ťahov

Výsledky dopravnej analýzy sme získavali obdobnou metodikou ako pozorovanie chodcov v území (4 body x 4 časy počas dňa x 10 minút na pozorovanie počas dvoch dní). Predstavujú celkový počet individuálnych automobilov, trolejbusov, autobusov, električiek a cyklistov. Keďže pomery zaťaženia dopravy pracovného a víkendového dňa nepreukazovali veľké rozdiely, výsledky predstavujú ich priemer. Medzi najvyťaženejšie smery na námestí patrí doprava na Špitálskej v smere na Medickú záhradu, Rajska – Dunajská v smere na Mlynské Nivy (tieto predstavujú viac ako 8 percent všetkých ciest územím). Ťahy so strednou významnosťou sú medzi Nemocnicou sv. Alžbety a Špitálskou v smere

Rajska. Dopravne najmenej intenzívny ťah je v smere Špitálska/Štúrova – Námestie SNP, rovnako Námestie SNP smer Štúrova. Ďalej je to Dunajská/Špitálska, Cintorínska/Rajska. Rajska/Dunajská/smer Kamenné námestie. Nižšie dopravné zaťaženie je spôsobené aj jednosmerným vjazdom do ulíc.

Pohybové, statické aktivity a cyklotransport

V tejto analýze zaznamenávame pomer pohybových aktivít (rôzne typy chôdze: rekreačná, rýchla chôdza, venčenie psa, atď) k statickým (sedenie, hra, žobranie, konzumácia jedál vo verejnom priestore) a k cyklistike. Takto odhaľujeme pobytový potenciál priestoru. Základnou otázkou analýzy je, či ide o priestor, ktorým sa výlučne prechádza alebo umožňuje vznik dlhodobějších aktivít. Z výsledkov vyplýva, že vo všetkých pozorovacích bodoch pohybové a prechodové aktivity výrazne dominujú pred statickými. Celkovo námestím prejde takmer 88 percent, zastaví sa v ňom 10 percent a cyklisti tvoria menej ako 2 percentá návštevníkov.

means of transport (less than 2 %) in the area of the Kamenné Square. Trams dominate over buses in terms of the local public transport in the area. Trams run in a relatively intense fashion through the Štúrova and Špitálska street. A bus stop is also situated here. The bus continues further down the Dunajská street. Trolleybus represents a significant means of transport at the Rajska street where its on and off stop is situated.

Significance of transport routes

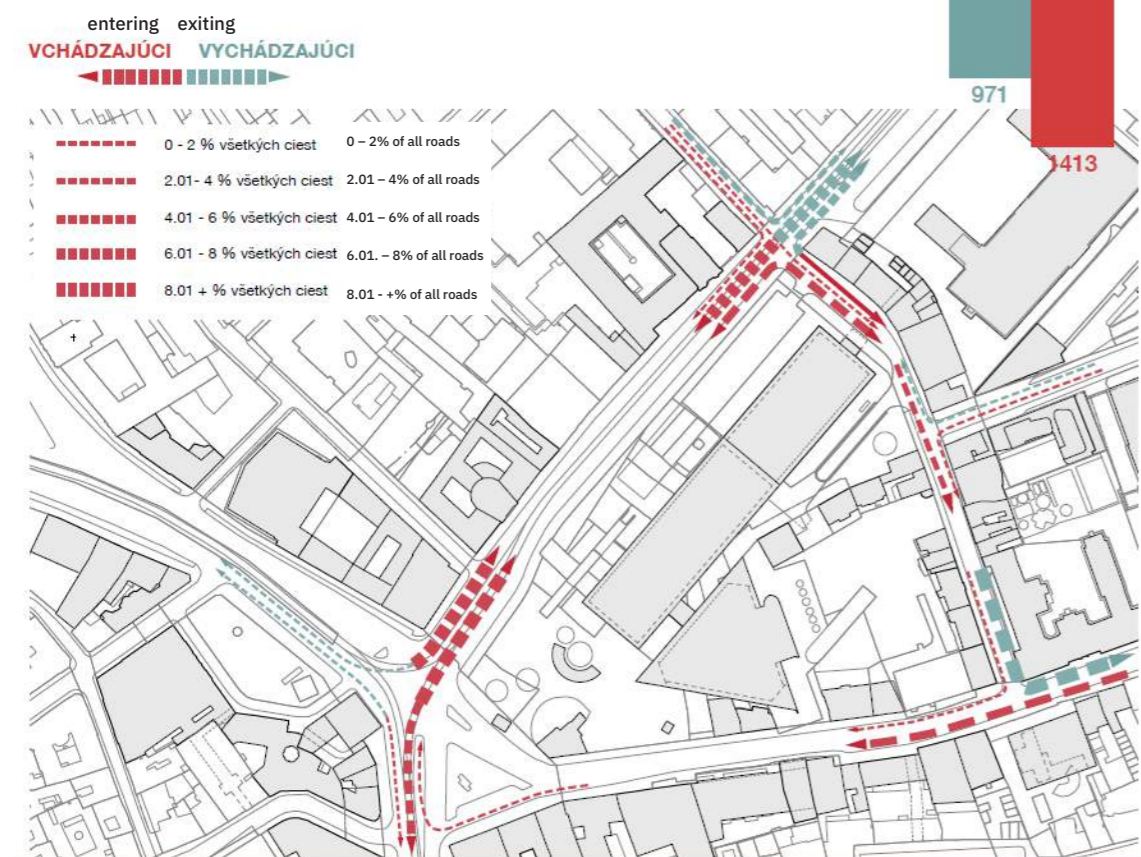
We have acquired the results of the transport analysis using a similar methodology as in the case of pedestrian observation in the area (4 spots x 4 periods throughout the day x 10-minute observations for two days). They represent the total number of individual cars, trolleybuses, buses, trams and cyclists. Since the load ratios of transport during a workday and a weekend day did not feature big differences, the results represent their average value. One of the square's busiest directions are the transport routes at the Špitálska street towards Medical garden, Rajska street – Dunajská street towards Mlynské Nivy

(these represent more than 8 % of all routes in the area). Routes with medium significance are situated between the St. Elisabeth Hospital and the Špitálska street towards Rajska street. The route with the least intense transport is towards the Špitálska/Štúrova street – SNP Square, as well as the SNP Square towards the Štúrova street. Furthermore, it is the Dunajská/Špitálska, Cintorínska/Rajska street. Rajska/Dunajská street/towards the Kamenné Square. The lower transport load is also caused by the one-way entrance into the streets.

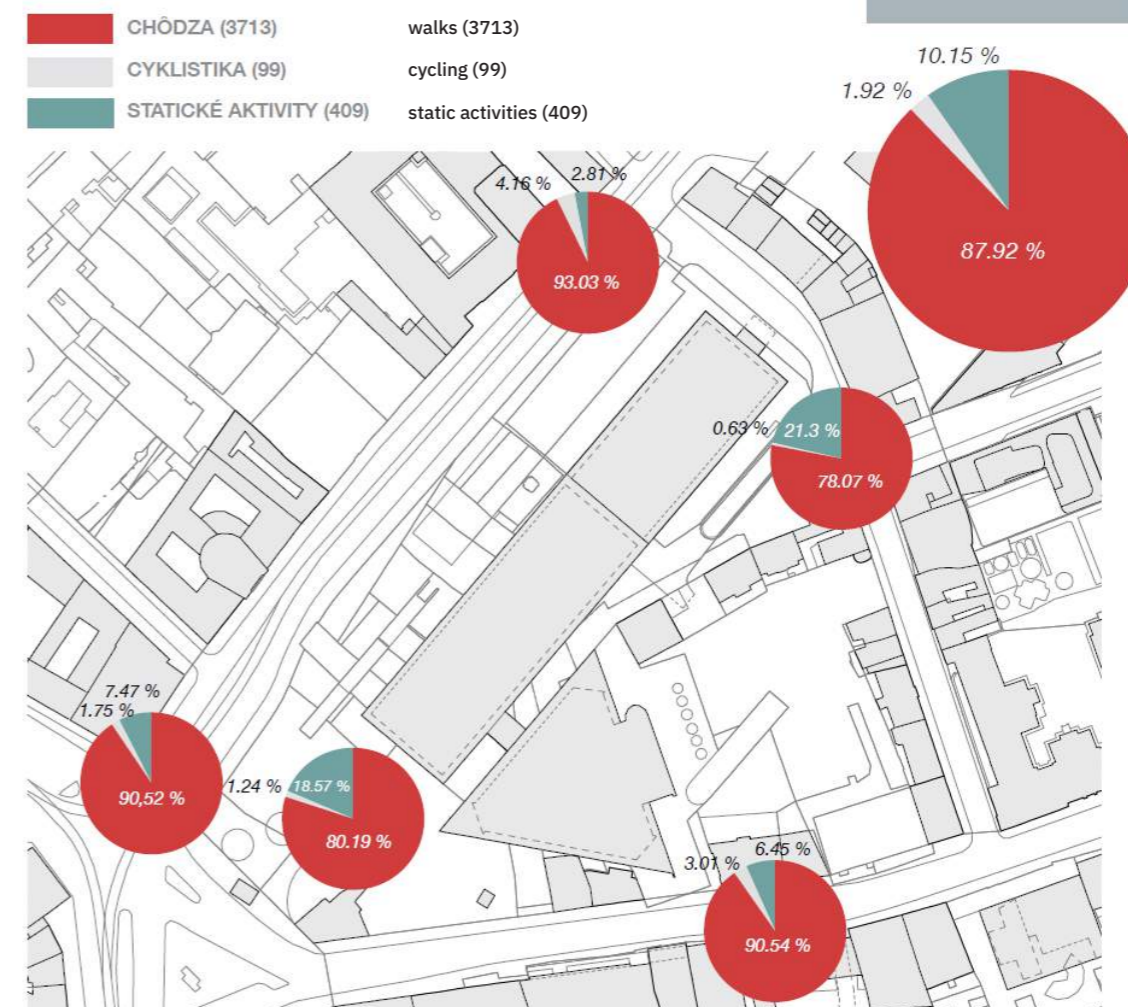
Physical, static activities and bicycle transport

In this analysis we record the ratio of physical (various types of walks: recreational, fast walks, walks with your dog etc.) and static activities (sitting, playing, begging, eating food in a public space) to cycling. Thus, we reveal the space potential in terms of spending time in it. The basic question of the analysis is whether it is an exclusively transitional space or whether it enables to create long-term activities. Results indicate

Analýza modality dopravy v piatich pozorovaných bodoch
Transport modality analysis in five observed spots of the square

Pomer pohybových, statických aktivít k cyklistike

Priestory s najvyšším počtom statických aktivít sú okolie Paulownie (sedenie, žobranie, nákupy, čakanie, rozhovory, pouličný predaj) a Rajská/ Cintorínska, kde sú statické aktivity viac-menej redukované na čakanie na zástavke trolejbusu. Najmenej statických aktivít zaznamenávame na rohu Špitálskej a Hotela Kyjev (2.81 percent), kde zaznamenávame rovnako najvyššiu dopravnú intenzitu a minimum pobytového mobiliáru. Priestor námestia nie je pobytový. Jeho vybavenie, vzhľad a prehľadnosť nepodmieňujú vznik dlhodobějších, rekreačných aktivít. Je to priestor rýchly a prechodový.

Významnosť peších smerov

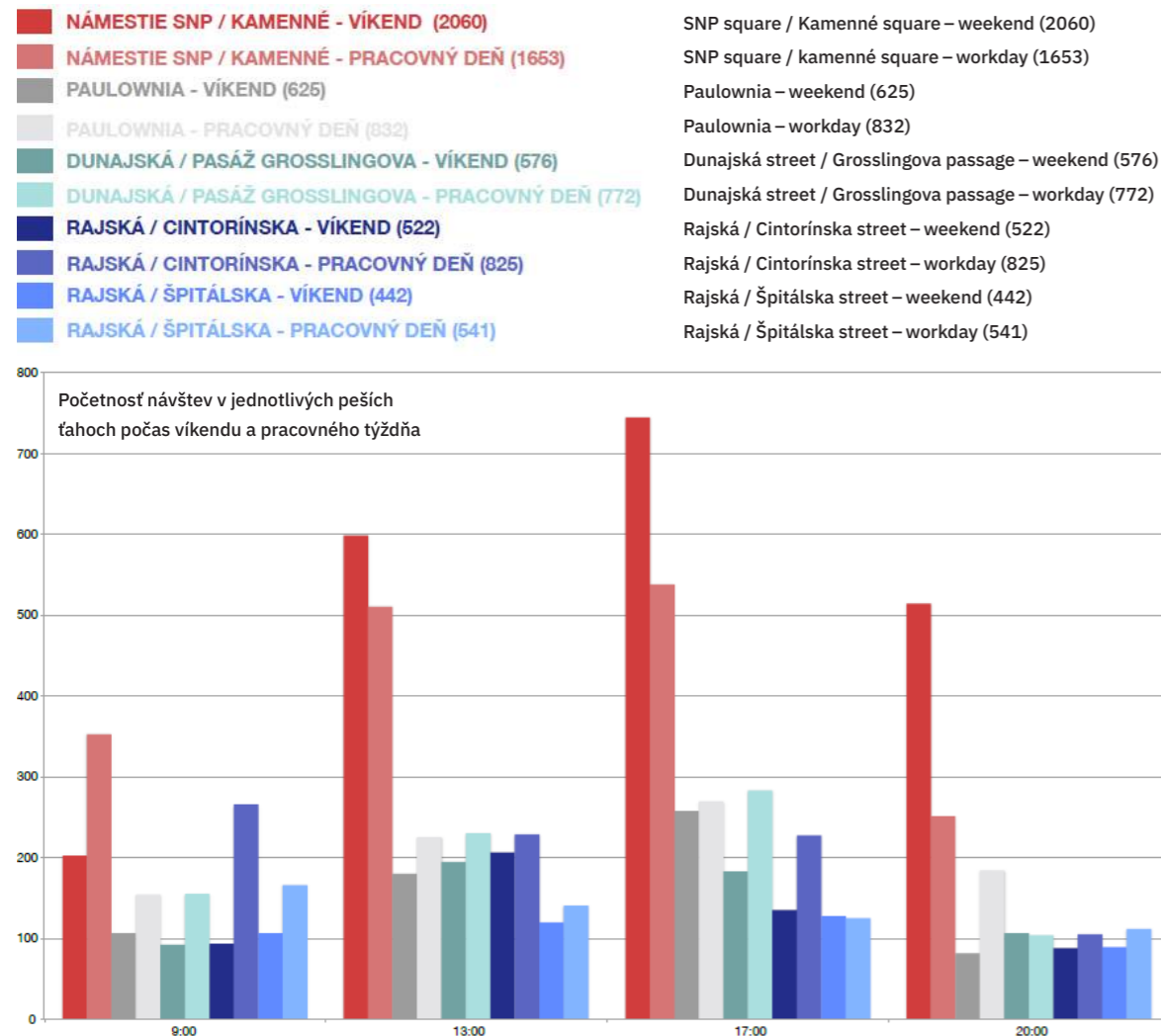
Táto analýza porovnáva významnosť / návštevnosť v jednotlivých pozorovacích bodoch počas pracovného dňa a víkend. Z výsledkov vyplýva, že najviac dominantný peší ťah počas víkend, tak ako aj počas pracovného dňa prechádza rohom Kamenného námestia a Námestia SNP. Tento ťah je oproti väčšine ďalších dvoj – až trojnásobne frekventovaný. Frekvencia chodcov vo všetkých smeroch sa počas pracovného dňa mierne zvyšuje. Lokálny rozdiel (nárast v prospech víkend) v sobotu predpoludním a popoludní

spôsobuje pouličná akcia organizovaná na blízkom Námestí SNP. Najväčší nárast medzi víkendom a pracovným dňom zaznamenávame v ťahu Rajská/ Cintorínska. Je spôsobený dochádzkou pracujúcich do a z centra trolejbusom. Počet prechádzajúcich sa mierne zvyšuje aj v pasáži z Dunajskej na Grosslingovu počas pracovného týždňa po pracovnej dobe. Predstavuje významnú skratku medzi rezidenčnou časťou a centrom mesta.

that physical and transitional activities significantly dominate over static activities. In total approximately 88 % of visitors goes through the square, 10 % stops and cyclists represent less than 2 % of visitors. The vicinity of the Paulownia tree (sitting, begging, shopping, waiting, talking, street sales) and the Rajská/Cintorínska street, where static activities are more or less reduced to waiting at the trolleybus stop represent spaces with the highest number of static activities. The least number of static activities is recorded at the corner of the Špitálska street and Kyjev hotel (2.81 %) where we also register the highest transport intensity and a minimum of street furniture suited for spending time. The square's space is not intended for spending time. Its equipment, appearance and clarity does not determine the creation of long-term, recreational activities. It is a quick and transitional space.

Significance of pedestrian directions

This analysis compares the significance/attendance in respective observation spots during a workday and a weekend day. Results indicate that the most dominant pedestrian route during the weekend as well as during a workday, crosses the corner of the Kamenné Square and the SNP Square. This route is twice or even three times as busy as the other ones. The frequency of pedestrians in all directions moderately increases throughout a workday. The local difference (an increase in favour of the weekend) on Saturday morning and afternoon is caused by a street event which is organised at the nearby SNP Square. The biggest increase between a weekend and workday is recorded at the Rajská/Cintorínska route. It is caused by trolleybus commuting of workers to and out of the centre. The number of passing individuals also moderately increases in the passage from the Dunajská street towards Grösslingová street during the working week after working time. It represents a significant shortcut between the residential part and the city centre.

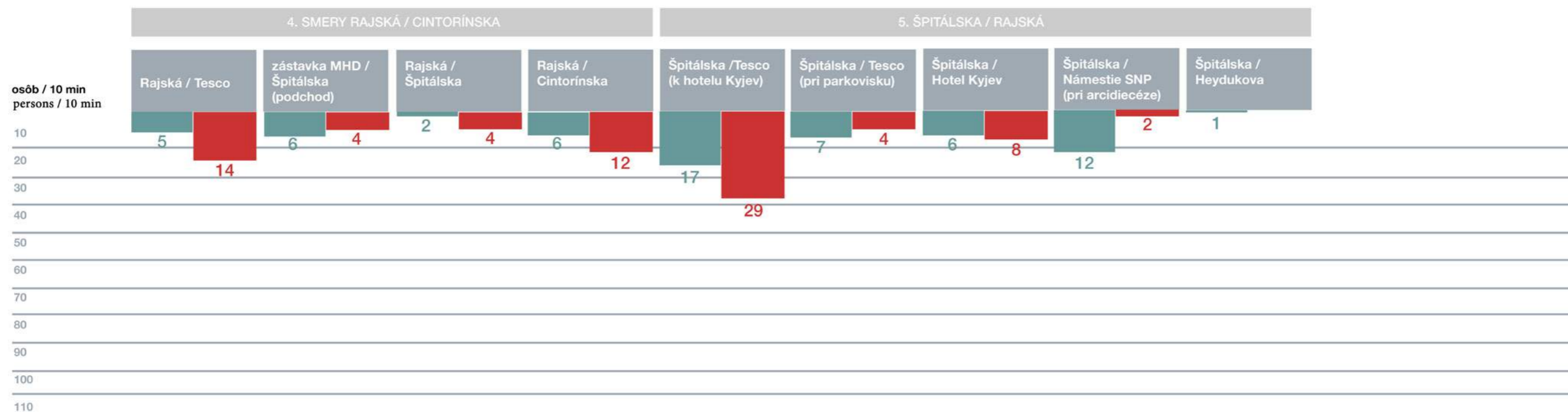
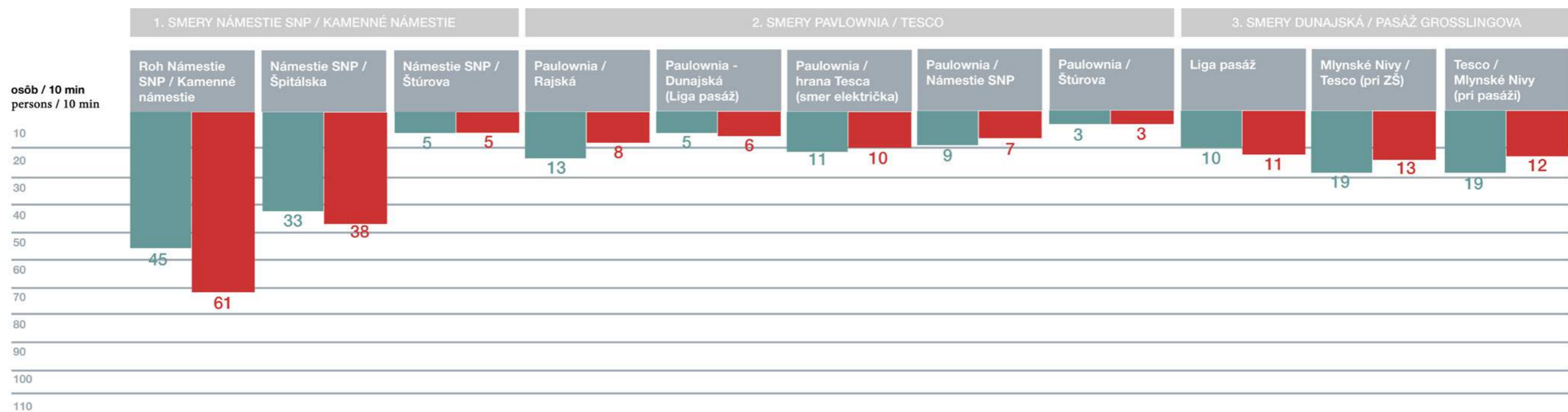
Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

deň: sobota 16.4.2016
čas: 9:00
počasie: slnečno 24°C

day: saturday 16.4.2016
time: 9:00
weather: sunny weather 24°C

coming in / coming out
VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

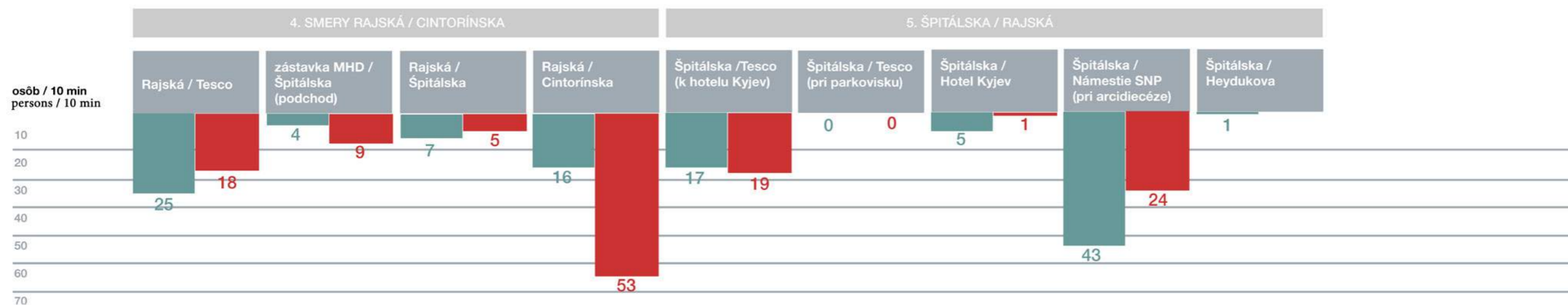
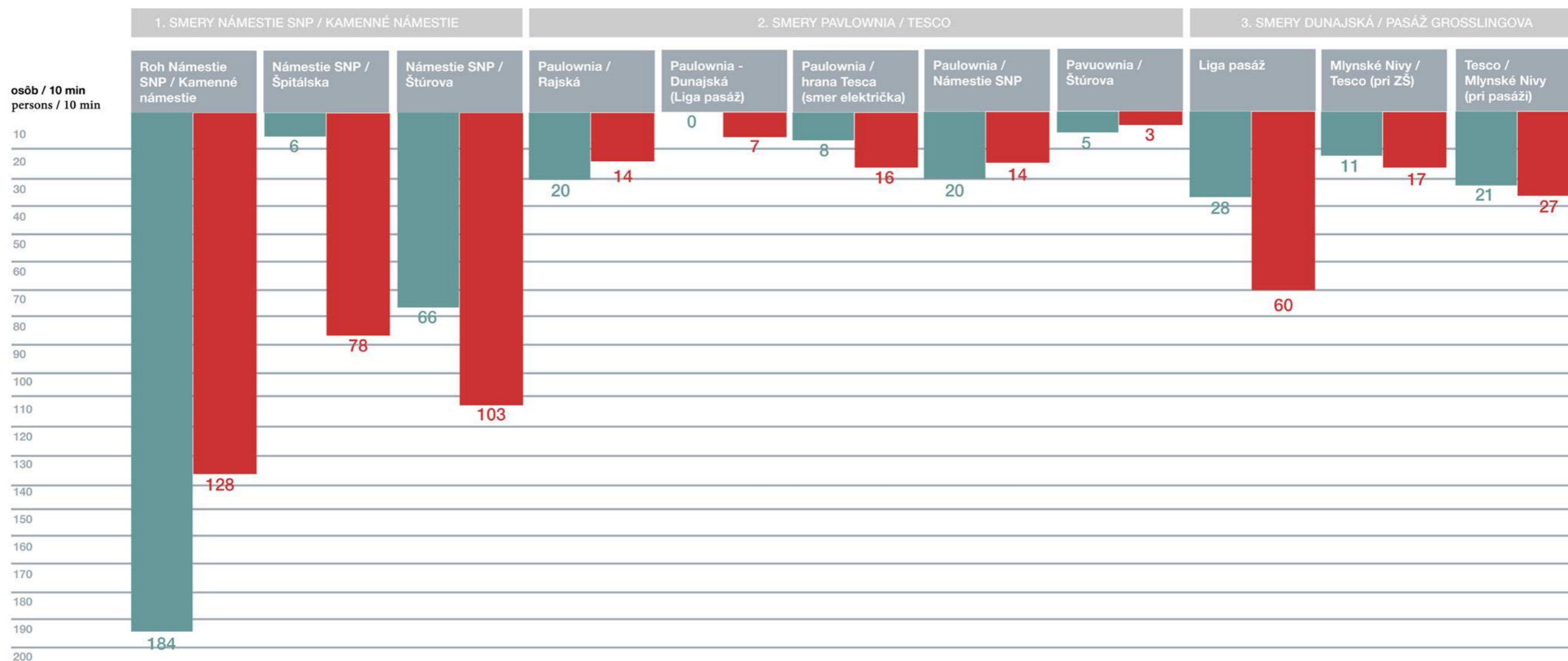
Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

deň: sobota 16.4.2016
čas: 13:00
počasie: slnečno 24°C

day: saturday 16.4.2016
time: 13:00
weather: sunny weather 24°C

coming in / coming out
VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

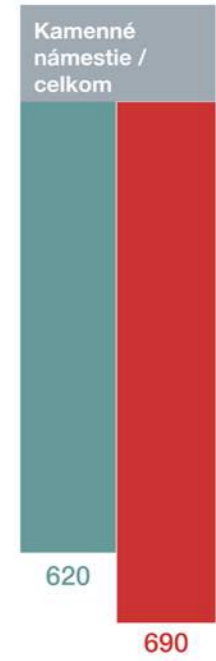
Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

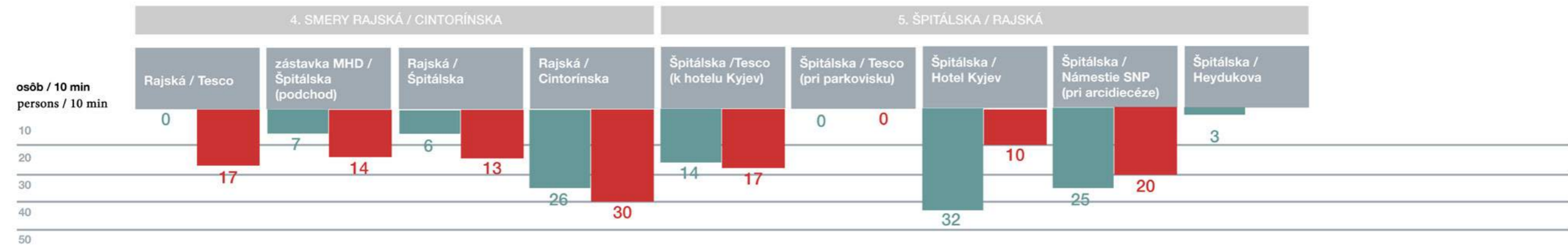
deň: sobota 16.4.2016
čas: 17:00
počasie: slnečno 24°C

day: saturday 16.4.2016
time: 17:00
weather: sunny weather 24°C

coming in / coming out

VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

deň: sobota 16.4.2016
čas: 20:00
počasie: slnečno 24°C

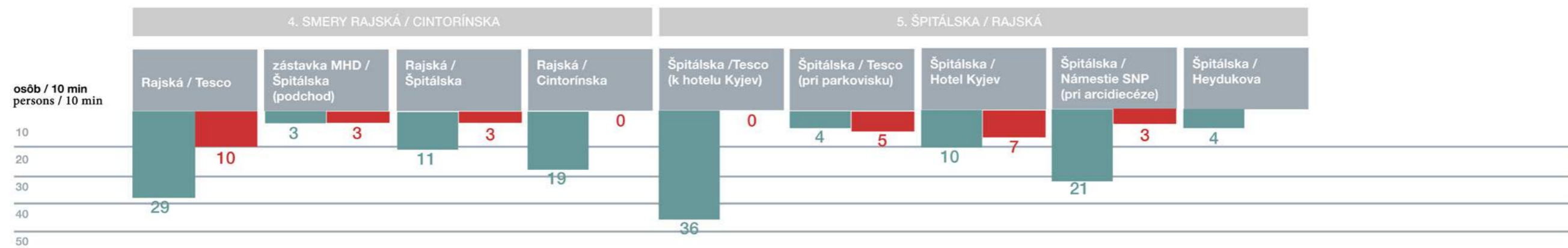
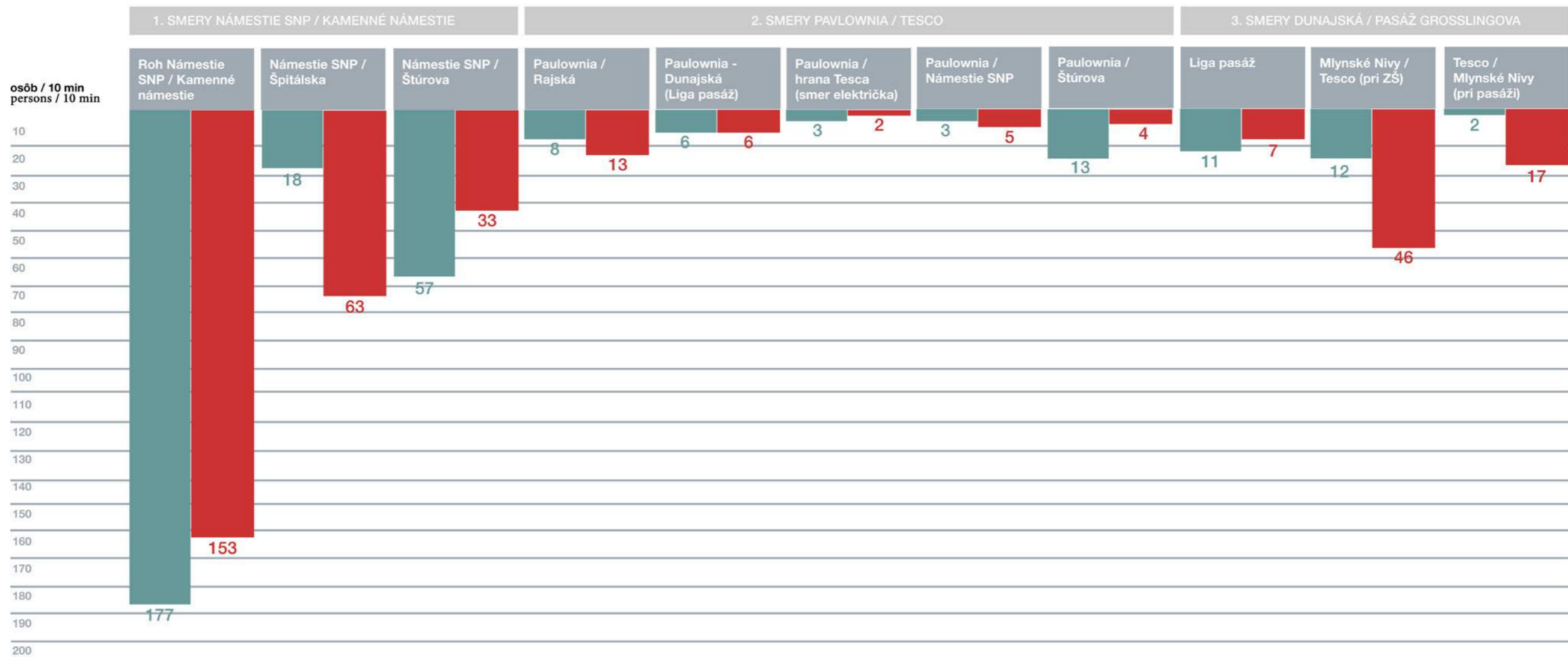
day: saturday 16.4.2016
time: 20:00
weather: sunny weather 24°C

coming in / coming out

VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

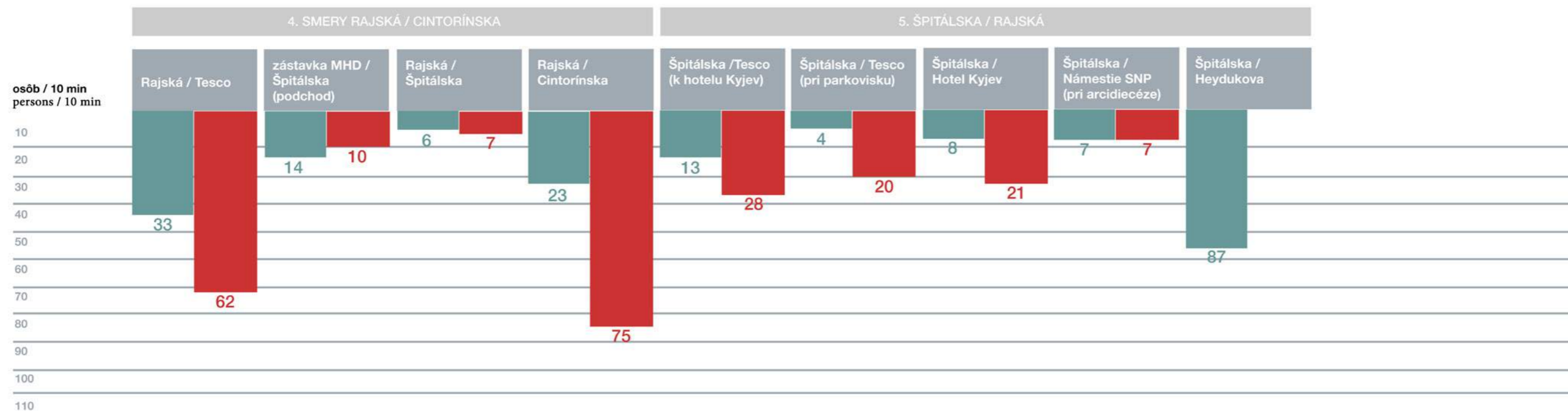
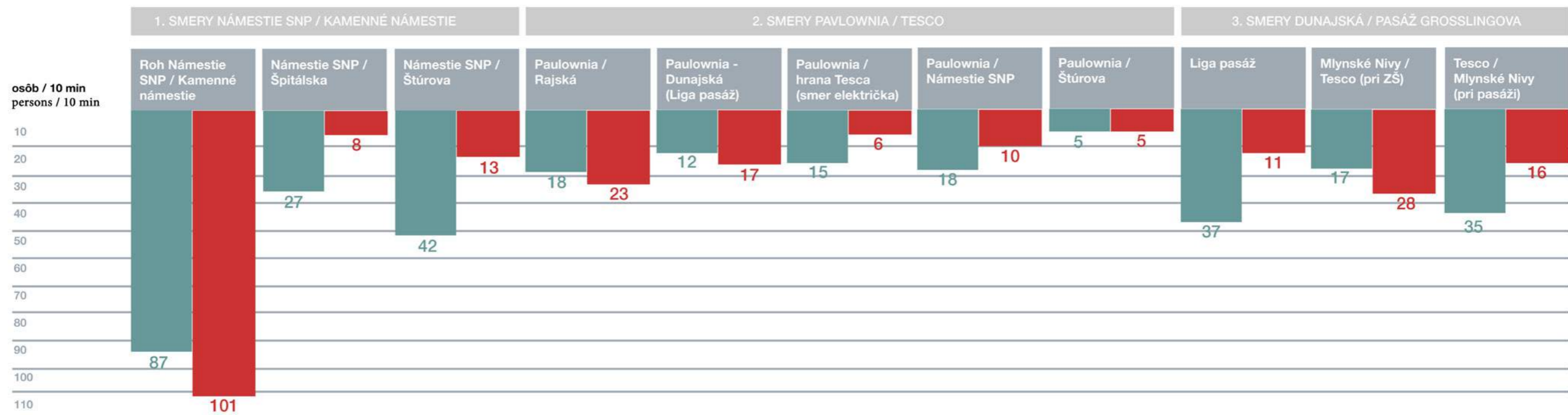
deň: pondelok 18.4.2016
čas: 9:00
počasie: chladno, oblačno 11°C

day: monday 18.4.2016
time: 9:00
weather: coldly, cloudy 11°C

coming in / coming out

VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

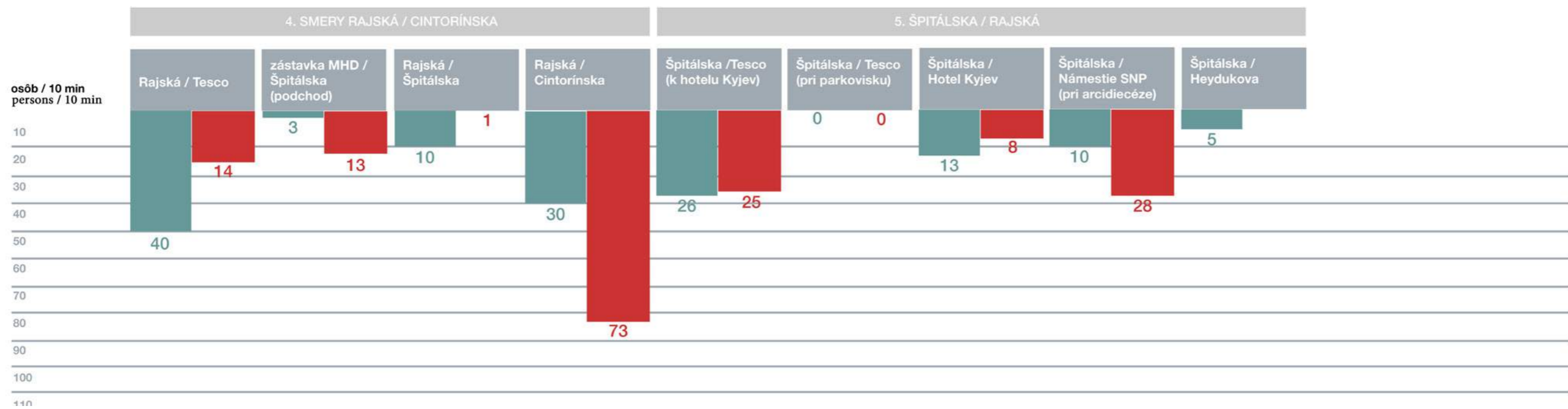
deň: pondelok 18.4.2016
čas: 13:00
počasie: chladno, oblačno 11°C

day: monday 18.4.2016
time: 13:00
weather: coldly, cloudy 11°C

coming in / coming out

VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

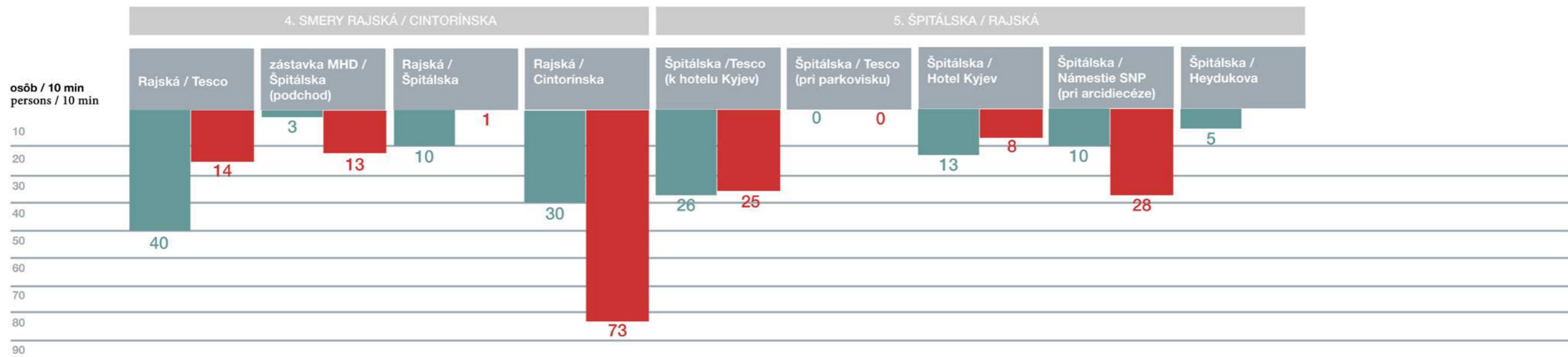
deň: pondelok 18.4.2016
čas: 17:00
počasie: chladno, oblačno 11°C

day: monday 18.4.2016
time: 17:00
weather: coldly, cloudy 11°C

coming in / coming out

VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

Významnosť smerov chodcov v území / Directions of pedestrians in area

deň: pondelok 18.4.2016
čas: 20:00
počasie: chladno, oblačno 7°C

day: monday 18.4.2016
time: 20:00
weather: coldly, cloudy 7°C

coming in / coming out
VCHÁDZAJÚCI VYCHÁDZAJÚCI

Vizuálny zápis územia

Do tejto sekcie zaraďujeme sekvenciu fotografií, ktoré sme na mieste konzultovali s prechádzajúcimi na námestí. Respondentov sme volili na základe predbežného prieskumu a špecifikácie užívateľov. Rozhovor trval niekoľko minút a respondent/ka mali zodpovedať, čo si na fotografii, na mieste všimajú. Z rozhovoru konštruujeme typovú výpoveď, ktorá dokumentuje fotografiu. Z výsledkov vyplýva, že respondenti vnímajú miesto ako prechodovú zónu so slabo vyvinutou identitou. Medzi pozitívne vnímané miesta patrí trojuholníková stavba OD TESCO, strom Paulownie, budova Manderláku prípadne niektoré priehľady (kostolík na Ondrejskom cintoríne). Medzi negatívne asociácie patrí množstvo reklamy, chaos, nejasnosť a nekomfortnosť ciest, veternosť a prašnosť námestia. Pokiaľ ide o vnímanie priestoru z hľadiska statickej dopravy, pozorujeme istú nejednoznačnosť vnímania priestoru. Respondenti a respondentky si množstvo parkovania uvedomia až po čase. Môžeme to interpretovať istou selektívnou vnímavosťou tejto situácie, ktorá je v Bratislave vnímaná 'normálne'. Situáciu negatívne popisujú predovšetkým cyklisti alebo rodičia a seniori, ktorí sú si vedomí kvality povrchov, keď námestím prechádzajú pomalým pohybom. Z hľadiska prechodu je výrazne vnímaná Dunajská ulica, ktorá predstavuje priame a orientačne relatívne jasné napojenie

na Mlynské Nivy. Kamenné námestie nie je vnímané ako príjemný priestor. Destinácie oddychu sú ďalej v centre (Hlavné námestie, bloky rezidenčných domov v smere od Grosslingovej smerom na Šafárikovo námestie, Medická záhrada).

„Pamätám si to, keď to bolo ešte celkom čisté námestie. Niežebý som sa na ňom príliš zastavovala. Ale dnes je to samý stánok, samá reklama. Radšej sa ani nepozerám.“ (seniorka, cca 75 rokov)
“I remember a time when it was a quite clean square. Not that I would stop here a lot. But today, it's stands and advertisement everywhere. I rather don't even look.” (senior citizen, approx. 75 years old)

Visual entry of the area

We incorporate a sequence of photographs into this section that we have consulted at the site with individuals passing through the square. We have chosen respondents based on a preliminary survey and user specification. The interview took a few minutes and respondents should have answered what they notice on the photograph and the place. The interview serves as a basis to build a characteristic statement which documents the photograph. Results indicate that respondents perceived the place as a transitional zone with a poorly developed identity. One of the positively perceived places is the triangle structure of the TESCO department store, the Paulownia tree and the Manderlák building or some vistas (the chapel at the Ondrejský cemetery). Negative associations arise in relation to the number of advertisement, chaos, ambiguity and uncomfortable roads, windiness and dustiness of the square. As far as the perception of the space in terms of static transport is concerned, we observe a certain ambiguity in the perception of the space. Respondents become aware of parking only after some time. We can interpret it by a certain selective perception of this situation which is perceived as “normal” in Bratislava. Cyclists or parents and senior citizens, who are aware of the quality of surfaces when they pass through the square at a slow rate, mainly describe the situation

as negative. In terms of passing, the Dunajská street is perceived as significant since it represents a direct navigational, relatively clear, connection to Mlynské Nivy. The Kamenné Square is not perceived as a pleasant space. Destinations intended for rest are situated further in the centre (Main Square, blocks of residential buildings from Grösslingová street towards the Šafárikovo Square, Medical garden).

„Dunajská je extrémne rušná. Dá sa tu ale celkom dobre prejsť cyklotrasou až k Nivám. Pokiaľ na nej však neparkujú autá.“ (cyklista, cca 35 rokov)
“The Dunajská street is extremely busy. However, you can quite nicely take the cycleway all the way to Nivy. At least if there are no cars parking on it.” (cyclist, approx. 35 years old)

„Roh OD TESCO a trojuholník Prior sú pre mňa výrazné miesta na námestí. Tu sa končí tunel, keď kráčam z trolejbusu do mesta.“ (prechádzajúci muž, cca 45 rokov)
 “The TESCO department store and the Prior triangle represent distinctive places at the square for me. This is the end of the tunnel when I walk from the trolleybus into the city.” (passing man, approx. 45 years old)

„Veľmi krásny, starý strom. Nesedím tam. Často sa tam združujú rôzni podivíni.“ (nakupujúca seniorka, 68 rokov).
 “A very beautiful, old tree. I don’t sit there. There are often some weirdos staying there.” (shopping senior citizen, 68 years old).

„Toto je veľmi neprijemné miesto. rAunši nná.e vDáiem s, a atku oa hleo cpeolkpíosma f. Také bezútešné.“ (študentka, 24 rodkoobvr)
 “This is a very unpleasant place. I don’t even know how to describe it. So dreary.” (student, 24 years old)

„Cestou na trolejbus pozerám na kaplnku na Cintoríne. Je to krajší pohľad než smerom na Kamenné námestie.“ (pracujúca v okolí, 28 rokov)
 “On my way to the trolleybus I look at the chapel in the cemetery. It’s nicer than the view on the Kamenné Square.” (woman working in the vicinity, 28 years old)

„[Dunajská] Dlhá, hlučná ulica. A tej reklamy. Inak rýchla spojka na Nivy.“ (žena pracujúca v okolí, cca 38 rokov)
 “[Dunajská street] A long, noisy street. And the advertisement. Otherwise, it’s a quick connection to Nivy. (woman working in the vicinity, approx. 38 years old)

„Tie vetráky sú zaujímavé. Chodíme sem občas so skupinou. Medzi autami a vjazdami sa tu dá zašif. Nikto sem nechodí.“ (žiak ZŠ na Dunajskej, 15 rokov)
 The fans are interesting. We come here sometimes with our group. You can hang out between the cars and entries. Nobody comes here.” (elementary school student at the Dunajská street, 15 years old)

Užívatelia územia

Veková štruktúra

Počas terénneho prieskumu sme rovnako pozorovali vekové skupiny užívateľov. Tieto sme roztriedili do kategórií: (do 7 rokov, 8 – 15 rokov, 16 – 30 rokov, 31 – 60 rokov, nad 61 rokov). Z výsledkov vyplýva, že na námestí počas oboch dní silne prevládali skupiny dospelých v pracovnom veku (okolo 30 rokov a medzi 30 – 60 rokov). Počas víkendu sme zaznamenali viac návštevníkov vo veku 16-30 rokov. V pracovný deň zasa stúpol počet návštevníkov v kategórii 30 – 60 rokov. Deti do 7 rokov tvorili medzi 3 – 5 percent návštevníkov, vždy v sprievode rodičov, starších súrodencov alebo starých rodičov. Počas víkendu sme zaznamenali menej ako 2 % tínedžerov (8 – 15 rokov). Ich počet stúpol počas pracovného dňa, vďaka školským zariadeniam v blízkosti námestia (ZŠ Dunajská, Gymnázium na Grosslingovej). Seniori sa na území námestia vyskytovali výrazne ráno a doobeda (cca 13 %). Ich prítomnosť bola obvyčajne spojená s nákupom v potravinách v OD TESCO alebo LIDL. Ďalšie destinácie tvorili lekárne, kostol sv. Alžbety a nemocnica sv. Alžbety. Počet seniorov sa k večeru znížil na minimum (menej ako 2 %).

Genderová štruktúra

Z celkových výsledkov pozorovaní vyplýva relatívne vyrovnané zastúpenie medzi pohlaviami návštevníkov a návštevníčok námestia. Pozornosť však musíme venovať zastúpeniu pohlaví v priebehu dňa. V sobotu ráno na námestí prevažujú muži. V tomto čase je na námestí relatívne nízke množstvo návštevníkov, ktorí ním prechádzajú. Užívatelia, ktorí sa na námestí zdržujú dlhodobo sú obvyčajne muži bez domova. Zastúpenie žien sa zvyšuje v priebehu dňa a prevyšuje 50 percent už okolo obeda a dosahuje túto tendenciu aj počas odpolednia. Ide obvyčajne o matky s deťmi a mladé ženy. S postupujúcim popoludním sa zvyšuje zastúpenie mužov, ktoré tvorí viac ako polovicu práve večer. V kombinácii s vekom ide o mužov okolo 30 rokov, ktorí námestím prechádzajú ďalej do mesta. Výrazným smerom je Dunajská ulica, ktorou skupiny mladých ľudí (prevažne mužov) prechádzali cez Kamenné námestie smerom k nočným podnikom a do centra (námestie SNP, Obchodná atď.). Na Dunajskej zaznamenávame vyšší počet mužov. Môže to byť spôsobené aj prevádzkami (nočné kluby, kasína), miestom na parkovanie (vodiči) a neosvetlenou Liga pasážou, kde sme po zotmení zaznamenali menej žien. Celkovo menej žien nachádzame v neosvetlených miestach námestia. V pracovný deň je zastúpenie pohlaví vyváženejšie od skorého rána. Pracujúci prechádzajúci námestím sú

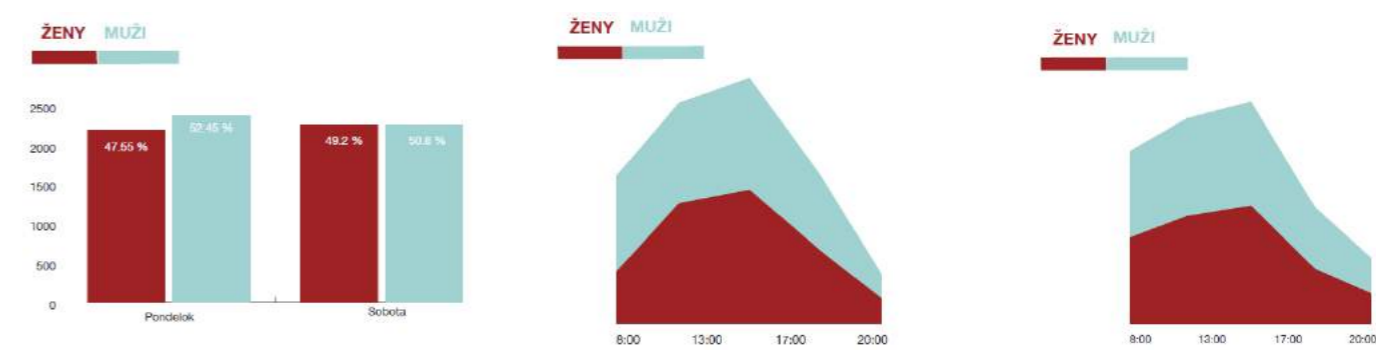
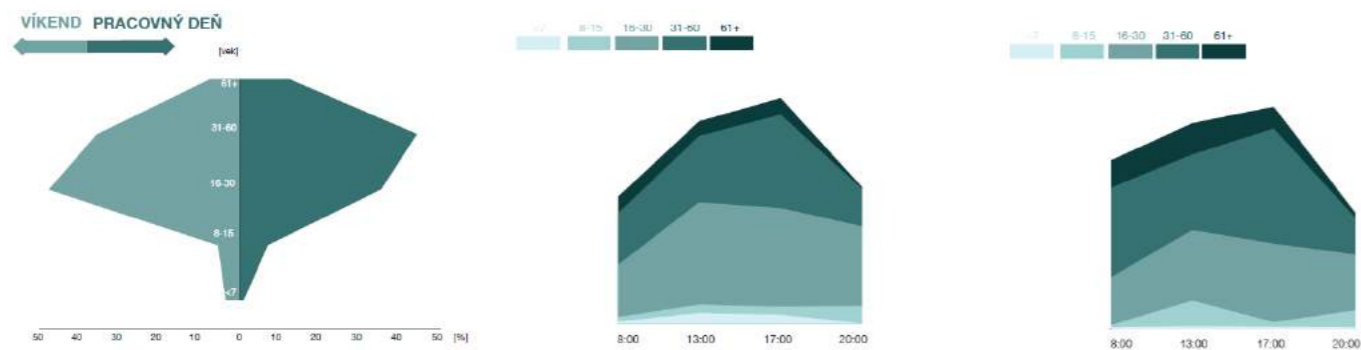
Area users

Age structure

During our field survey we have observed age groups of users equally. We have divided them into categories: (under 7, 8 – 15, 16 – 30, 31 – 60, over 61). Results indicate that groups of adults of working age (approximately 30 years old and between 30 – 60) strongly dominated the square during both days. We have recorded more visitors within the age of 16 – 30 during the weekend. On the other hand, the number of visitors in the 30 – 60 category increased during the workday. Children under 7 represented the value between 3 – 5 % of visitors, always accompanied by their parents, older siblings or grandparents. We have recorded less than 2 % of teenagers (8 – 15) during the weekend. Their number increased during the workday thanks to school facilities in the vicinity of the square (Dunajská primary school, grammar school at the Grösslingová street). Senior citizens were significantly present in the area of the square in the morning (approx. 13 %). Their presence was usually linked with grocery shopping in the TESCO department store or LIDL. Other destinations were pharmacies, the St. Elizabeth Church and the St. Elizabeth Hospital. The number of senior citizens decreased to a minimum in the evening (less than 2 %).

Gender structure

Overall results of the observations indicate a relatively equal gender representation between the visitors. However, we have to focus on gender representation throughout the day. The square is dominated by men on Saturday morning. At this time the square has relatively few visitors who pass through it. Users who stay at the square on a long-term basis are usually homeless men. The representation of women increases throughout the day and exceeds 50 % already around lunch and maintains this tendency also during the afternoon. They are usually mothers with children and young women. Throughout the afternoon the representation of men, who constitute more than a half of visitors in the evening, increases. Combined with age, these men are approximately 30 years old and pass through the square further into the city. The Dunajská street is a significant direction because groups of young people (predominantly men) pass through the Kamenné Square to get to night clubs and the city centre (SNP Square, Obchodná street etc.). We record a higher number of men at the Dunajská street. This can also be caused by facilities (night clubs, casinos), parking spaces (drivers) and the unlit Liga passage where we have recorded fewer women after nightfall. We find fewer women in the unlit parts of the square overall. The gender representation is more balanced

rovnako muži ako ženy – stiera sa tu lokálny prepad pozorovaný počas víkendů.

Užívateľské skupiny

→ Prechádzajúci ľudia v pracovnom veku
Najvýraznejšie zastúpenú skupinu užívateľov predstavujú prechádzajúci v aktívnom, pracovnom veku (30 – 60) rokov. Obe pohlavia sú počas týždňa relatívne rovnocenne zastúpené. Prichádzajú pred pracovnou dobou (do 9.30) prevažne zo zastávky trolejbusu (Rajská) a električky (Špitálska). Smerujú za pracovnými destináciami najviac v smere Staré mesto – Námestie SNP. Cez námestie prechádzajú opätovne počas obedňajšej prestávky, nakoniec sa ním vracajú po skončení pracovnej doby. Tu stúpa význam pešieho ťahu zo Štúrovej v smere na zástavku (Rajská).

→ Zamestnanci a návštevníci bufetov/obchodov na námestí
Okolie námestia predstavuje relatívne aktívny uličný parter s relatívne stabilnou skladbou obchodov, služieb a kancelárskych priestorov. V samotnom priestore námestia nachádzame obchodný dom, niekoľko stánkov s rýchlym občerstvením a kaviarne. Zamestnanci týchto prevádzok tvoria výraznú skupinu užívateľov námestia. Objavujú sa pred pracovnou dobou. Počas dňa sa rovnako starajú o klientov na

námestí (kaviarne), pripravujú prevádzky atď. Ide prevažne o skupinu dospelých (do 50 rokov). V servise prevažujú ženy. Medzi návštevníkmi naopak prevažujú muži v mladšom dospelom veku. Seniori tvoria výraznú skupinu zákazníkov potravín hlavne skoro ráno.

→ Prechádzajúci tínedžeri
Táto skupina užívateľov sa objavuje prevažne počas týždňa. Predpoludním (do 8.00) sú ich cieľovými destináciami školské zariadenia na Dunajskej a Grosslingovej. Prichádzajú obyčajne MHD dopravou (autobus – Dunajská, trolejbus – Rajská, električka – Špitálska). V území sa opätovne objavujú poobede, po skončení školskej dochádzky. Na námestí sa obyčajne zdržiavajú v oblasti Paulownie (stretávací bod), prípadne navštevujú OD TESCO. Pokiaľ námestím prechádzajú smerujú obyčajne na MHD, prípadne v smere Námestie SNP za cieľovými destináciami (McDonald's, Terranova prípadne ďalšie prevádzky v smere Obchodná). Cez víkend je ich prítomnosť mimoriadne obmedzená.

from early morning during a workday. Working people passing through the square are men as well as women – the local difference observed during the weekend fades away.

Groups of users

→ Passing people of working age
The most significantly represented group of users consists of passing people in active, working age (30 – 60). Both genders are relatively equally represented throughout the week. They come before the working time (until 9.30 a.m.) predominantly from the trolleybus stop (Rajská street) and tram stop (Špitálska street). They head towards work destinations, mostly in the direction of the Old Town – SNP Square. They pass again through the square during the lunch break and in the end, they return after their working time. The significance of the pedestrian route from the Štúrova street towards the trolleybus stop (Rajská street) thus increases.

→ Employees and visitors of buffets/stores at the square
The vicinity of the square is a relatively active street parterre with a relatively stable composition of stores, services and office spaces. The space of the square itself contains a department store, several fast food stands and cafés. Employees of these facilities

represent a significant group of users related to this square. They show up before the working time. Throughout the day they also take care of clients at the square (cafés), prepare facilities etc. It is a predominantly adult group (under 50). Women dominate in the domain of services. On the contrary, visitors are mainly men of young or adult age. Senior citizens represent a significant group of grocery store customers primarily in the early morning.

→ Passing teenagers
This group of users appears primarily during the week. Their final destinations in the morning (until 8.00 a.m.) are school facilities at the Dunajská and Grosslingová street. They usually come by local public transport (bus – Dunajská street, trolley bus – Rajská street, tram – Špitálska street). They re-appear in the area once school attendance is over in the afternoon. They usually spend their time at the square in the Paulownia area (meeting point) or visit the TESCO department store. If they pass through the square they usually head towards local public transport or towards the SNP Square to their final destinations (McDonald's, Terranova or other facilities in the Obchodná street direction). Their presence is particularly limited during the weekend.

→ Ľudia bez domova

Skupina, ktorá sa na námestí vyskytuje časovo najdlhšie sú ľudia bez domova. Sústreďujú sa v okolí Paulownie (počas dňa) a na lavičkách pri OD TESCO. Pokiaľ ide o prespávanie, volia skôr skrytejšie zákutia medzi zeleňou na námestí. Rodovo prevládajú muži nad ženami. Vekovo rozoznávame skôr skupinu okolo 40 – 50 rokov. Kamenné námestie tvorí akúsi stacionárnu baštu pre túto skupinu. Žobranie sa vyskytuje, ale vzhľadom k množstvu ľudí bez domova, nie je tak intenzívne. K výrazným priamym negatívnym interakciám s ďalšími skupinami návštevníkov a políciou nedochádza.

→ Seniori a rodiny

Nakupujúci a prechádzajúci seniori tvoria výraznú skupinu návštevníkov námestia najmä ráno a v skorom predpoludní. Prichádzajú prevažne zo smeru Dunajská (Liga pasáž), Rajská, menej v smere z námestia SNP. Destináciami sú OD TESCO, LIDL, kostol sv. Alžbety, nemocnica sv. Alžbety. Ich počet sa znižuje popoludní a na námestí sa večer po 20.00 takmer nevyskytujú. Rodiny tvoria výraznú skupinu užívateľov. Počas pracovného týždňa dominujú matky s deťmi do 7 rokov. Kompletne rodiny sa zvyčajne objavujú v sobotu popoludní. Námestie nepredstavuje cieľovú destináciu, prechádzajú ním.

→ Čakajúci

Paulownia predstavuje jeden z najvýraznejších bodov námestia. V kombinácii s lavičkami, ktoré ju obklopujú spĺňa funkciu stretávacieho bodu. V jej okolí nachádzame čakajúcich rôzneho veku, v rôzne veľkých skupinách. Rodovo prevažujú muži. Tento fakt a relatívne časté žobranie môže byť dôvodom prečo sa tu nevyskytujú samostatne čakajúce alebo odpočívajúce ženy (znížený počet bezpečia). Medzi ženami prevažujú skôr tínedžerky (ako súčasť skupiny alebo dvojice), prípadne ženy v pracujúcom veku. Dôchodkyne sa v tomto mieste takmer vôbec nevyskytujú.

→ Homeless people

The group which can be found at the square for the longest period of time are homeless people. They are concentrated around the Paulownia (during the day) and at benches next to the TESCO department store. As far as sleeping is concerned, they opt for more hidden places such as spots among vegetation at the square. Men dominate over women in terms of gender. As far as age is concerned, we recognise a group rather in their 40 – 50. For this group the Kamenné square represents a certain stationary bastion. Begging occurs; however, it is not that intense considering the number of homeless people. There are no significant direct negative interactions with other groups of visitors or the police.

→ Senior citizens and families

Shopping and passing senior citizens represent a significant group of visitors of the square primarily in the morning and early morning. They come predominantly from the Dunajská street (Liga passage), Rajská street, fewer from the SNP Square. Their destinations are the TESCO department store, LIDL, the St. Elizabeth Church and the St. Elizabeth Hospital. Their number decreases in the afternoon and their presence at the square is almost non-existent in the evening after 8.00 p.m. Families represent a significant group of users. Mothers with children under 7 dominate during the working week. Complete families usually appear on Saturday afternoon. The square does not represent the final destination, they are passing through it.

→ Waiting people

The Paulownia represents one of the most distinctive spots of the square. It fulfils the role of a meeting point in combination with benches which surround it. In its vicinity we find waiting people of various ages, in various group sizes. Men dominate in terms of gender. This fact and relatively frequent begging can represent the reasons why there are no individual women waiting or resting in the area (a reduced feeling of safety). Teenagers (as part of a group or a pair) or women of working age dominate among women. Senior citizen women cannot nearly be found in this place.

Historický výskum

Kamenné námestie – Námestie SNP

Historical research

Kamenné Square – SNP Square

Spracovateľ štúdie

Bratislavské rožky – Pozsonyi Kifli

Následovná štúdia bola pôvodne objednaná architektonickým ateliérom A1 Respect, ktorý poskytol licenciu Aliancii Stará Tržnica – občianske združenie na vydanie štúdie v rámci projektu Shared Cities: Creative Momentum.

Licencia

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0)

Study author

Bratislavské rožky – Pozsonyi Kifli

The following study was originally commissioned by the A1 Respect architectural studio that has licensed the Alliance Old Market Hall – a civic association (Aliancia Stará Tržnica – občianske združenie) to issue the study within the Shared Cities: Creative Momentum project.

Licence

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0)

Definícia priestoru

Pod pojmom Kamenné námestie v súčasnosti chápeme rozsiahle priestranstvo v centre Bratislavy, ktoré vzniklo medzi ulicami Špitálska, Dunajská (a sčasti Rajska) postavením obchodného domu Prior v rokoch 1964 – 1968, a Hotela Kyjev (1973), s pôvodným názvom Kyjevské námestie. Prior (v súčasnosti obchod Tesco, resp. My) dotvára tento priestor dodnes. Lenže Kamenné námestie pred postavením Prioru bolo iba malé priestranstvo oproti Kostolu sv. Ladislava, presnejšie oproti vyústeniu Kolárskej ulice do Špitálskej. Bolo to jedno z najmenších námestí Bratislavy. Južná časť terajšieho Kamenného námestia patrila pred postavením Prioru k Tržnému námestiu (pôvodný názov Námestia SNP), resp. k Dunajskej ulici. Tržné

námestie (po roku 1920 Námestie republiky, dnes Námestie SNP) zahŕňalo fakticky celú plochu terajšieho Námestia SNP od línie kostola reformovanej cirkvi cez Starú tržnicu až po Manderlov dom. Zároveň ho tvorila aj časť terajšieho Kamenného námestia (južná strana), kde ale z pôvodných stavieb už väčšina nestojí. Spomínaný rad domov (so známymi prevádzkami ako napríklad Neurath, Hotel Rudolf) oddeľoval pôvodné Kamenné námestie od Tržného námestia, čiže Kamenné a Tržné námestie netvorili jeden celok, aj keď sa v posledných desaťročiach jeho existencie predávalo aj na starom Kamennom námestí, a to hlavne v stánkoch.

Námestie SNP a Kamenné námestie do roku 1963
SNP Square and Kamenné Square before 1963

Defining the area

The term Kamenné námestie (Kamenné Square) nowadays describes a vast area in the centre of Bratislava, formed between Špitálska and Dunajská Streets (and partly Rajska Street) by the construction of the Prior department store in 1964 – 1968 and the Kyjev Hotel (1973), originally named Kyjevské námestie (Kyjevské Square). Prior (currently Tesco store or My store) has been completing this area to this day. However, prior to the construction of the Prior department store, Kamenné Square was just a small area opposite the St. Ladislav Church or more specifically opposite the intersection of Kolárska and Špitálska Streets. It was one of the smallest squares in Bratislava. Prior to the construction of the Prior store, the southern part of the present Kamenné Square belonged to Tržné Square (original name of SNP Square) or to Dunajská

Street. Tržné Square (after 1920 called Námestie republiky, nowadays SNP Square) included virtually the entire area of the present SNP Square, stretching from the Reformed Church through the Old Market Hall to Manderlov dom (Manderla's House). At the same time, it included a part of the present Kamenné Square (the southern side) where, however, most of the original buildings no longer exist. The aforementioned row of houses (with famous facilities such as Neurath, Rudolf Hotel) separated the original Kamenné Square from Tržné Square, i.e. Kamenné Square and Tržné Square did not form a single unit, even though in the last decades merchandising was present also in the old Kamenné Square, in particular in stands.

Námestie od roku 1974
The square since 1974

Obchod ako dominantný prvok priestoru

Vývoj Námestia SNP a Kamenného námestia od stredoveku do roku 1910

Korene vývinu charakteru Námestia SNP siahajú do stredoveku. Po línii dnešnej zástavby, od začiatku Laurinskej ulice po Starú tržnicu smerom hore k Ministerstvu kultúry až po Michalskú bránu sa v stredoveku tiahli vonkajšie hradné múry. Bol to fakticky koniec mesta. V stredoveku sa obchodovalo na vnútornej aj vonkajšej strane hradných múrov, ktoré postupne strácali svoju funkciu a boli rozobraté, prípadne sa stali súčasťou obytných domov. Mesto sa rozširovalo, postupne vznikol priestor, ktorý poznáme ako Námestie SNP. V stredovekých prameňoch nájdeme užitočné informácie o tom, čo sa v danej časti

priestoru predávalo. Treba však povedať, že v stredovekých mestách slúžili námestia hlavne ako predajné miesta. V stredovekom Prešporku bolo teda niekoľko podobných tržných námestí (napríklad Hlavné, Rybné). Jedno z najstarších pomenovaní priestoru je Protmarkt, čiže Chlebový trh. Niekde pred Laurinskou bránou bola v 15. a 16. storočí pekárská pec, ktorú spomína mestská účtovná kniha z roku 1506. V južnej časti námestia, za hradným múrom stál Kostol sv. Vavrinca. Nevieme presne kedy vznikol, no v 14. storočí už stál. V roku 1528 ho kvôli príchodu Turkov z obranných dôvodov zbúrali. Jeho pozostatky (resp. pozostatky príľahlej Kaplnky sv. Jakuba) na Námestí SNP v súčasnosti chráni sklenená budova.

Námestie od roku 1974
Juraj Horváth's collection

Commerce as the area's dominant element

Development of SNP Square and Kamenné Square from the Middle Ages to 1910

The roots of the development of SNP Square's character reach back to the Middle Ages. In the Middle Ages, the outer castle walls were stretching along the line of the present buildings, from the beginning of Laurinská Street to the Old Market Hall up to the Ministry of Culture and the Michael's Gate. In fact, it was the end of the city. In the Middle Ages commerce was present both on the inner and outer side of the castle walls, which gradually lost their function and were dismantled or became part of residential houses. The city had expanded and gradually, a space nowadays known as SNP Square was created. Medieval sources provide useful information on merchandise that was sold in individual parts of the area. However, it should be said that in medieval towns, squares served mainly as sales points. Thus, there were several similar market squares in medieval Pressburg (e.g. Hlavné Square, Rybné Square). One of the area's oldest names was Protmarkt, i.e. Chlebový trh (Bread Market). In the 15th and 16th century, there was a baker's oven somewhere in front the Laurinc Gate, mentioned by the municipal book of accounts from 1506. In the southern part of the square, behind the castle wall, the St. Lawrence Church was located. We do not know exactly when it was built, but it already existed in the 14th century. In 1528, it was demolished for defensive reasons due to the arrival of Turks. Its remains (or remains of the adjacent St. James Chapel) in SNP Square are currently protected by a glass building.

„Keď na námestí SNP stavali moderný dom, pri OD Dunaj, tam sa našla pôvodná bašta čo patrila k hradbám. Ale chceli tam podzemnú garáž, tak tá bašta bola zbúraná. To boli múry možno z 13. storočia.“

Štefan Holčík, archeológ

Tivadar Ortvay vo svojej práci o prešporských uliciach a námestiach (vyd. 1905) píše, že Tržné námestie sa nachádzalo už na vonkajšej strane hradieb. *„Po južnej strane námestia sa tiahli hradby s viacerými vežami. Jedna z nich bola takzvaná Mäsiarska veža (Fleischker Thurn hinder den Juden), o ktorej je prvá zmienka z roku 1434, a v rokoch 1450 a 1473 sa v mestských spisoch spomína ako Nová veža. Obranu tejto veže mali na starosti mäsiari, ktorí tvorili samostatný cech. Túto vežu nájdeme ešte na zobrazeniach z rokov 1638 a 1732.“*

Pšeničný trh, Chlebový trh, Zelený trh

Tivadar Ortvay vo svojej práci o prešporských uliciach a námestiach (vyd. 1905) píše, že Tržné námestie sa nachádzalo už na vonkajšej strane hradieb. *„Po južnej strane námestia sa tiahli hradby s viacerými vežami. Jedna z nich bola takzvaná Mäsiarska veža (Fleischker Thurn hinder den Ortvay: „Južnú časť námestia, okolo sochy Svätého Floriána medzi vyústeniami Dunajskej a Laurinskej ulice nazývali Pšeničný trh (Getraidemarkt, Búza-piac), lebo tam predávali pôvodne pšenicu. Na konci 18. storočia získal pomenovanie Hydinový trh. Do roku 1879 sa volal Zelený a Hydinový trh, lebo každý utorok a piatok sa tu predávala zelenina, ovocie, hydina a vajcia. Časť námestia medzi vyústením Kolárskej ulice až po Špitálsku nazývali Obchodný rad (Szatócs sor, Tändlerzeile), pretože v tých priestoroch sídlili najmä maloobchodníci.“*

Vznik centrálneho Tržného námestia

„Mestská rada v roku 1879 názvy Námestie milosrdných, Zelený a hydinový trh zmenila jednotne na Tržné námestie.“ V súčasnosti sa na spodnej časti námestia od Kolárskej ulice po Laurinskú konajú trhy denného charakteru: predaj zeleniny, ovocia, kvetov. Resp. prebiehajú týždenné hydinové a vajcové trhy. V hornej časti námestia sa konajú celoštátne jarmoky s drevenými stánkami, ktoré patria mestu. Počas jarmoku ich mesto prenajíma miestnym alebo cudzím obchodníkom, ktorí ponúkajú najmä oblečenie, obrazy, kuchynské potreby a medovníky. Pred budovou milosrdnými sa predáva tovar kožušnikov a ľanárov. Ošípané, dobytok a kone sa predávajú ďaleko od Tržného námestia, na Dobyťčom trhu (dnes Trnavské mýto).“ Vo vývine Námestia SNP teda nastal prelom v 80. rokoch 19. storočia, pretože sem boli vytlačení trhovníci z Hlavného a Františkánskeho námestia. Tam vytvorili parčíky. Takto vznikli tri veľké trhové plochy: Horný trh, kde je teraz Pamätník SNP, stredný Chlebovýtrh pred

tržnicou a dolný Hydinový trh pri Kamennom námestí (v istom období nazývaný aj Zelený a hydinový trh. Od konca 19. storočia Námestie SNP už fungovalo ako hlavné trhové námestie (vtedajší oficiálny názov bol Vásártér – Marktplatz, teda Tržné námestie).

Kamenné námestie

Námestie s budovami patrilo pôvodne rodine Rumpelmayerovcov. Živilí sa hlavne kamenárstvom, stĺpy a ostatné prvky budov tesali priamo na nádvorí. Takto vznikali názvy Steinmetzplatz, Steinplatz, Kő-tér a napokon Kamenné námestie. Štefan Holčík: *„Rumpelmayerovci bola rozvetvená rodina. Podľa mojich informácií prišli z Devína, dvaja z nich boli architekti. Jeden staval Blumentálsky kostoľ, Palugyayov palác pri Hlavnej stanici, aj iné budovy vo Viedni, v Sofii, v Keszthelyi. Námestie pôvodne bolo ich súkromným majetkom, skladovali a tesali tam kamene a stĺpy. Jeden tam zostal aj po búraní. Ten sĺp som na vlastné oči videl. Keď opravovali kolajnice pred Kostolom sv. Ladislava, tak tam bol pri kolajniciach zakopaný. Presne taký, aké sú v neorománskom Blumentálskom kostole. Z čoho vyplýva, že tie stĺpy kostola tesali u Rumpelmayerovcov. Ja som videl, že je v zemi, bol z mramoru. Bud' ho potom zasypali alebo rozbili, neviem. Tie pôvodné Rumpelmayerovské domy boli potom zbúrané v rokoch 1962 – 1965.“* Kamenné námestie teda nebolo organickou súčasťou Tržného námestia. Trhovníci námestie začali využívať až v poslednej etape jeho existencie, v 20. storočí. Architektonický charakter, respektíve tvar námestia v posledných storočiach zostával nemenný

‘When a modern house was being built in SNP Square near the Dunaj department store, an original bastion appertaining to the castle walls was found. But they wanted an underground garage there, so the bastion was demolished. Those walls were probably from the 13th century.’

Štefan Holčík, archaeologist

Tivadar Ortvay writes in his work on the streets and squares of Pressburg (ed. 1905) that Tržné Square was located already on the outer side of the castle walls. *‘Castle walls with multiple towers were stretching along the southern side of the square. One of them was the so-called Butcher’s Tower (Fleischker Thurn hinder den Juden), which was first mentioned in 1434, while in 1450 and 1473 municipal records referred to it as the New Tower. Protection of this tower was ensured by butchers who formed a separate guild. This tower can be seen also on images from 1638 and 1732.’*

Wheat Market, Bread Market, Green Market

Tivadar Ortvay writes in his work on the streets and squares of Pressburg (ed. 1905) that Tržné Square was located already on the outer side of the castle walls. Castle walls with multiple towers were stretching along the southern side of the square. One of them was the so-called Butcher’s Tower (Fleischker Thurn hinder den Ortvay: *‘The southern part of the square, around the St. Florian Statue between the ends of Dunajská Street and Laurinská Street, was called Wheat Market (Getraidemarkt, Búza-piac), since wheat was originally merchandised here. At the end of the 18th century it was renamed to the Poultry Market. Until 1879 it was called the Green Market and the Poultry Market, since vegetables, fruits, poultry and eggs were sold here every Tuesday and Friday. The part of the square between the end of Kolárska Street up to Špitálska Street was named Merchant line (Szatócs sor, Tändlerzeile), as this area was occupied mainly by merchants.’*

Origination of Central Market Square

‘In 1879, the City Council unified the names Brothers of Mercy Square, Green Market and Poultry Market to Market Square.’ Nowadays, daily markets (sale of vegetables, fruits, flowers) take place in the lower part of the square from Kolárska Street to Laurinská Street. Weekly poultry and egg markets take place as well. In the upper part of the square, national fairs with wooden stalls belonging to the city are held. During the fair, the city rents them to local or foreign merchants who offer mainly clothing, paintings, kitchen utensils and gingerbreads. In front of the building of Brothers of Mercy, goods of furriers and lineners are sold. Pigs, cattle and horses are sold far away from Market Square, on the Cattle Market (nowadays

Trnavské mýto).’ A turning point in the development of SNP Square occurred in the 1880 s, when merchants from Main Square and Franciscan Square were relocated here. Parks were also created there. In this way, three large market areas were established: The Upper Market, where the SNP Monument is currently located, the Middle Bread Market in front of the market hall and the Lower Poultry Market near Kamenné Square (once also called the Green and Poultry Market). Since the end of the 19th century, SNP Square had already served as the main market square (the official name at the time was Vásártér – Marktplatz, i.e. Market Square).

Kamenné Square

The square with buildings originally belonged to the Rumpelmayer family. They made their living mainly by stone-cutting, carving pillars and other elements of buildings directly in the courtyard. This is where the names Steinmetzplatz, Steinplatz, Kő-tér and finally Kamenné Square originate from. Štefan Holčík: *“The Rumpelmayers were a large family. As far as I know, they came from Devín and two of them were architects. One built the Blumental Church, the Palugyay Palace near the Train Station, as well as other buildings in Vienna, Sofia and Keszthelyi. The square was originally their private property, storing and carving stones and pillars there. One of these remained there even after demolition. I saw the pillar with my own eyes. When the rails in front of the St. Ladislav Church were being repaired, the pillar was buried there near the rails. The same as can be seen in the Neo-Romanesque Blumental Church. This implies that the church’s pillars were carved at the Rumpelmayers. I saw it in the ground, it was of marble. I do not know, whether they buried it or crushed it afterwards. The original Rumpelmayer houses were then demolished in 1962 – 1965.’* Kamenné Square therefore was not an organic part of Market Square. Merchants began to use the square only in the last period of its existence, in the 20th century. The architectural character or the shape of the square over the last centuries has remained unchanged.

**Názvy Námestia SNP,
resp. jednotlivých častí v prameňoch**

1461	Prot Marckht
1506	Marckht
1542	Protmargkt
1571	Larentzer Freythof
1594	Brodmarckht
1658	Bozapiacz
1684	Hinter denStiegen bey Ursulinerinen
1725	Draith-Marckht
1729	Getreyd Marck
1730	Treyd Marckh
1731	Getraydt Marckt
1736	Getrat Markt
1751	Getryd-Markt
1752	Bey den FF. Misericordiae
1759	Forum Frumentarium
1773	Grüner Marckt
1773	Grünen Marckt-Platz
1774	Nächst denen Barmherzigen
1775	Barmherzigen Gassel
1777	Barmherzigen Platz
1781	Barmherzigen Gassel
1786	Grünen Markt
1786	Grünen Marckt Platz
1791	plateola Misericordiarum
1794	Krauth-Marckt
1801	Lichtensteig
1802	Marckt Platz
1804	Floriani oder Grünen Marktplatz
1806	Lichtensteig den Barnherzigen gegenüber
1808	Lichtensteig
1818	Gflüglmarkt
1820	Barmherzigen Platz
1828	Grüner Platz
1829	Grünmarkt
1850	Lichtensteig
1861	Irgalmas barátok piac
1861	Irgalmas Barátok tere (Námestie milosrdných bratov)
1865	Irgalmasbarát-utcza
1865	Irgalmasbaráttér
1872	Zöldpiacz (Zelený trh)
1876	Hendlplatz
1877	Kenyérpia
1879	Kenyér-piac (Chlebový trh)
1879	Brodplatz (Chlebový trh)
1880	Vásár-tér (Tržné námestie)
1910	Tyúk-piac (Slepačí trh)
1911	II. Vilmos császár-tér (Námestie cisára Viliama II.)
1921	Námestie republiky
1931	Hlinkovo námestie
1945	Stalinovo námestie
1961	Námesite Slovenského národného povstania

**Názvy
Kamenného námestia**

1701	Steinmetzplatz, Kófaragó tér
1801	Steinmetzplatz
1851	Steinplatz, Kó-tér
1921	Kamenné námestie
1971	Kyjevské námestie
1990	Kamenné námestie

**Names of SNP Square or its individual parts,
according to the sources**

1461	Prot Marckht
1506	Marckht
1542	Protmargkt
1571	Larentzer Freythof
1594	Brodmarckht
1658	Bozapiacz
1684	Hinter denStiegen bey Ursulinerinen
1725	Draith-Marckht
1729	Getreyd Marck
1730	Treyd Marckh
1731	Getraydt Marckt
1736	Getrat Markt
1751	Getryd-Markt
1752	Bey den FF. Misericordiae
1759	Forum Frumentarium
1773	Grüner Marckt
1773	Grünen Marckt-Platz
1774	Nächst denen Barmherzigen
1775	Barmherzigen Gassel
1777	Barmherzigen Platz
1781	Barmherzigen Gassel
1786	Grünen Markt
1786	Grünen Marckt Platz
1791	plateola Misericordiarum
1794	Krauth-Marckt
1801	Lichtensteig
1802	Marckt Platz
1804	Floriani oder Grünen Marktplatz
1806	Lichtensteig den Barnherzigen gegenüber
1808	Lichtensteig
1818	Gflüglmarkt
1820	Barmherzigen Platz
1828	Grüner Platz
1829	Grünmarkt
1850	Lichtensteig
1861	Irgalmas barátok piac
1861	Irgalmas Barátok tere (Merciful Brothers' Square)
1865	Irgalmasbarát-utcza
1865	Irgalmasbaráttér
1872	Zöldpiacz (Green Market)
1876	Hendlplatz
1877	Kenyérpia
1879	Kenyér-piac (Bread Market)
1879	Brodplatz (Bread Market)
1880	Vásár-tér (Market Square)
1910	Tyúk-piac (Poultry Market)
1911	II. Vilmos császár-tér (William II. Emperor Square)
1921	Republic Square
1931	Hlinka Square
1945	Stalin Square
1961	Slovak National Uprising Square

**Kamenné Square
names**

1701	Steinmetzplatz, Kófaragó tér
1801	Steinmetzplatz
1851	Steinplatz, Kó-tér
1921	Kamenné Square
1971	Kiev Square
1990	Kamenné Square

Tržné námestie s tržnicou (Vývoj námestia medzi v rokoch 1910 – 1960)

Na námestí, kde v súčasnosti stojí Stará tržnica, sa na prelome 19. a 20. storočia predávalo zo stánkov, búd, aj z kamenných obchodov. Postavenie tržnice predstavovalo snahu riešiť dva hlavné problémy: nevypočítateľnosť ponuky, čiže optimalizovať zásobovanie mesta potravinami a po druhé nekontrolovaný výskyt predajných miest na námestí. Denník Nyugatmagyarország Híradó v prvých rokoch 20. storočia viackrát upozornil na neudržateľný stav námestia. Postavenie tržnice bolo preto vítané. Chlebový trh bol preplneným a rušným miestom. Prešporčania ho aj v hygienických podmienkach, ktoré vládli pred sto rokmi, považovali za odporný pelech bacilov. Obuv tých, ktorí sa po ňom ešte pred postavením tržnice prešli, bola „impregnovaná tekutinou neopísateľného zápachu,“ píše dobová tlač. Tým, že vedenie mesta dalo postaviť tržnicu a v roku 1910 ju následne otvorilo, vyplnilo tak veľkú medzeru, a to nielen vo verejnom zásobovaní potravinami. Dobové novinové články vypovedajú o tom, že táto časť dnešného Námestia SNP (tzv. Chlebový trh) nepatrila medzi pýchy mesta. „Keby v inom meste mali takéto pekné námestie, určite by sa na ňom vynímalo korzo, kým tu – na posmech hygienických zásad – funguje skutočná liaheň bacilov. V tomto nie práve dobrom vzduchu stojí celý deň to, čo sa na druhý deň dostane na náš stôl. (...) Poburujúce je aj to, že kanály nie sú ešte stále vybavené sifónovými uzávermi. A koľkokrát sme sa už v tejto veci ozvali. V hmlistom, vlhkom počasí všetko napáchne. Dokonca aj korzo je plné týchto nie práve voňavých výparov,“ píše neznámy autor v krátkom článku Čistota Prešporka, ktorý vyšiel 23. októbra 1901 v rubrike Rôzne denníka Nyugatmagyarország Híradó (Západouhorský spravodajca). Druhým problémom Trhového námestia boli jeho rozmery. Stále vyššie nároky rozrastajúceho sa mesta cítili aj pestovatelia, no trh sa nemal kam rozširovať. Vedenie mesta sa pokúšalo primerane možnostiam pripojiť k trhu aj susedné ulice. Dokazuje to aj článok zo 16. novembra 1901 v Západouhorskom spravodajcovi: „Čoraz väčší prešporcký trh obsadil nielen Trhové námestie, ale aj Chlebový trh do tej miery, že by bolo naozaj žiaduce ho rozšíriť. V tejto súvislosti včera prvýkrát schválili rozhodnutie, v zmysle ktorého sa od tohto okamihu nebude ošipaná predávať na

Chlebovom trhu, ale v priestrannej záhrade domu na Hummelovej ulici (ktorá sa otvára na Chlebový trh).“ Ako naznačuje aj článok, trh sa mohol rozširovať iba juhozápadným smerom k Hummelovej (v súčasnosti Nedbalovej) ulici, zo západu ho totiž ohraničoval rad budov, zo severu a východu zasa električková trať. Hummelova ulica a Trhové námestie spolu bezprostredne nesusedili, ale spájala ich Klobučnická ulica. No začiatkom 20. storočia ešte Klobučnická ulica nemala súčasnú podobu. Nielen preto, že sa na nej nenachádzali vinotéka, Hummelovo múzeum a obchod s použitým šatstvom (second hand), ale aj preto, že bola v podstate iba neprehľadnou úzkou uličkou s rozpadávajúcimi sa prízemnými a jednoposchodovými budovami a pozbjíjanými búdami obchodníkov. Kým dnes sú úzke uličky, ktoré tu zostali zabudnuté zo stredoveku, ozdobou historických centier miest, pred vyše sto rokmi takmer všetci uvítali, keď sa vedenie mesta odhodlalo tú-ktorú úzku uličku rozšíriť alebo prestavať v duchu aktuálnych požiadaviek. „Mestská rada v tieto dni vyriešila dlhodobý nedostatok tým, že navrhla odkúpiť jeden z domov na Hummelovej ulici, aby spojila centrum mesta s Chlebovým trhom, a tým sprostredkovane aj s Trhovým námestím. Rada predloží návrh na pondelkovom zasadnutí. Vedľa žandárskej stanice na Chlebovom trhu je sklad, z ktorého treba odstrániť 4 ½ metra. Tým sa otvorí záhrada odkúpeného domu na Hummelovej ulici, cez ktorú bude možné vytvoriť priechod

Náklady na jeho vybudovanie činia 1 400 korún. V záhrade by dostali priestor predajcovia ovocia a zeleniny, stala by sa teda akousi filiálkou trhu. Túto cestu by však navečer zatvorili. Gazdinky z centra mesta určite s radosťou prijmu správu o lepšej dostupnosti trhu,“ píše sa v Západouhorskom spravodajcovi zo 4. mája 1901. „Vytvorenie dnešnej Klobučnickej ulice po roku 1900 bolo doteraz najdrastickejším zásahom do stredovekého urbanizmu mesta,“ tvrdí archeológ Štefan Holčík. „Na jej mieste sa nachádzala úzka a zakrivená ulička, ktorú volali Malou Klobučnickou (Huter-Gässl),“ vysvetľuje v článku, publikovanom v Bratislavských novinách. Ako sa ďalej píše: „Zbúranie starej úzkej ‚malej‘ Klobučnickej ulice a výstavba dnešnej ulice boli výsledkom architektonickej súťaže,

Market Square with the Market Hall (Development of the square in 1910 – 1960)

At the turn of the 19th and 20th centuries, on the square where the Old Market Hall is currently located, sale was conducted from stalls, booths as well as from brick-and-mortar shops. The construction of the Market Hall was an effort to address two main problems: unpredictability of supply, i.e. to optimize the city's food supply and unregulated occurrence of points of sale in the square. In the early years of the 20th century, the Nyugatmagyarország Híradó had repeatedly warned about the unsustainable condition of the square. Therefore, the Market Hall's construction was desirable. The Bread Market was an overcrowded and busy place. Even within hygienic conditions present a hundred years ago, Pressburg citizens considered it a disgusting nest of germs. According to the period press, the shoes of those, who walked there before the construction of the Market Hall, were 'impregnated with a liquid of indescribable odour'. By building the Market Hall and opening it in 1910, the city administration has filled a large gap, not only in the public food supply. The period newspaper articles testify that this part of the present SNP Square (the so-called Bread Market) did not belong to the prides of the city. 'If such a nice square was in another city, it would certainly have a distinctive promenade, while here – to ridicule the hygienic principles – there is a true hatcher of germs. In this not quite good air and for the entire day lies there what we will have on our dining table on the following day. (...) It is also outrageous that water drains are still not equipped with siphon caps. And how many times have we warned of this issue. In foggy, wet weather, everything stinks. Even the promenade is full of these not particularly fragrant fumes,' writes an unknown author in a short article titled Cleanliness of Pressburg, published on October 23, 1901 in the Miscellaneous section of the Nyugatmagyarország Híradó daily paper (Western-Hungarian Informant). The second problem of Market Square was its dimensions. Increasing demands of the growing city were also felt by farmers, but market had nowhere to expand. The city administration made attempts to connect adjacent streets to the market wherever possible. This is also evidenced by an article issued on November 16,

1901 in the Western-Hungarian Informant: 'The growing Pressburg market has occupied not only Market Square, but also the Bread Market to such an extent that it would be really desirable to expand it. In this regard a resolution was adopted that from now on, pigs will not be sold on the Bread Market, but instead in the spacious garden of the house on Hummelova Street (which is open for the Bread Market).' As also the article suggests, the market could expand only in the south-western direction towards Hummelova Street (nowadays Nedbalova Street), since it was bordered by series of buildings from the west and by tram rails from the north and east. Hummelova Street and Market Street were not directly adjacent, but they were connected by Klobučnická Street. At the beginning of the 20th century, Klobučnická Street had not its contemporary form. Not only because there was no wine shop, Hummel Museum and second-hand clothing store, but also because it was basically just a chaotic narrow street with disintegrating ground-floor and single-storey buildings with merchant stalls hammered-together. While nowadays the narrow streets that have been forgotten since the Middle Ages are a decoration of historical centres of cities, over a hundred years ago everyone was happy when the city administration decided to widen a specific narrow street or to rebuild it in according to the current requirements. 'The city council has resolved a long-term issue by proposing to purchase of the houses on Hummelova Street to connect the city centre with the Bread Market and thus, indirectly also with Market Square. The council will present the proposal at Monday's meeting. Next to the gendarmerie station on the Bread Market, there is a warehouse, 4 ½ meters of which need to be removed. This will open the garden of the purchased house on Hummelova Street through that a passage can be created.

The cost of its construction is 1 400 crowns. In the garden, merchants of fruits and vegetables will be provided space and it would therefore become a kind of a market branch. However, in the evening this passage would be closed. Housewives from the city centre would certainly wish a better market accessibility,' according to the Western-Hungarian

ktorú mesto vypísalo na riešenie prepojenia Primaciálneho námestia s terajším Námestím SNP už v roku 1903. "Hoci námestie bolo v nasledujúcom období oveľa upravenejšie, ešte aj desaťročia po odovzdaní tržnice si zachovávalo čosi z predchádzajúceho spontánneho charakteru, keďže trhovkyne mohli predávať aj pred budovou tržnice (ako o tom vypovedajú i dobové pohľadnice). A tak sa môžeme len domnievať, že obuv občanov ešte dlho – aj keď nie tak intenzívne ako na prelome storočí – „impregnoval“ trhový odpad.

Na postavenie budovy novej mestskej tržnice boli podané 3 návrhy. Výsledná verzia je dielom architekta Endre Makaya, no s viacerými zmenami ho realizoval mestský inžinier Gyula Laubner. Tržnica má bazilikálnu oceľovú konštrukciu, ktorá nesie znaky súdobej eklektickej architektúry. Pôvodne poskytovala miesto pre 900 trhovníkov na ploche 1 000 m². V budove mali stále predajné miesta obchodníci, ale predávalo sa aj v stánkoch rozmiestnených na námestí pred budovou. Voľný spôsob predaja ale otvorením tržnice z námestia nezmizol. Postavenie tržnice však bol prvý významný zásah do priestoru, ku ktorému možno prirovnať potom už len postavenie Prieoru v 60. rokoch. Po postavení tržnice zmizli z námestia kamenné obchody a budy, Klobučnická ulica sa rozšírila a nadobudla terajšie črty. Kamenné domčeky a drevené budy na námestí pred tržnicou boli postupne asanované

na začiatku druhej dekády 20. storočia. Námestie bolo vydláždené a tržnica slúžila obchodu presne 50 rokov, do roku 1960, keď v priestoroch budovy vznikli sklady a ateliér Slovenskej televízie. Tento stav trval do roku 1990.

Informant issued on May 4, 1901. 'Creation of the present Klobučnická Street after 1900 has been the most radical intervention in the medieval urbanism of the city,' archaeologist Štefan Holčík noted. 'In its place there was a narrow and curved lane called Little Klobučnická (Huter-Gässl),' he explains in an article, published in the Bratislava Newspaper. It continues as follows: 'The demolition of the old narrow 'little' Klobučnická Street and the construction of the present street resulted from an architectural contest announced by the city to address the connection of Primaciálne Square to the current SNP Square already in 1903.' Even though in the following period the square was much cleaner, it has retained some of the previous spontaneous character for decades after its completion, as market women could sell also in front of the Market Hall building (as testified by the contemporary postcards). Therefore, we can only assume that the citizen's shoes were, for a long time to come – although not as intensively as it was at the turn of centuries – 'impregnated' with market waste.

Three proposals were submitted for the construction of a new city market hall. The final version is the work by an architect Endre Makay, but it was executed with several adjustments by a city engineer Gyula Laubner. The market hall has a basilical steel structure that bears the signs of contemporary eclectic architecture. Initially, it provided space for 900 marketers on an area of 1 000 m². Merchants had permanent selling stands in the building, but sale was taking place also in stalls located in the square in front of the building. However, free selling did not disappear entirely from the square by opening the market hall. Anyway, the construction of the market hall was the first significant intervention in the area, which can be compared only to the construction of Prieor in 1960's. After the construction of the market hall, brick-and-mortar shops and booths were removed from the square, while Klobučnická Street was widened and acquired current features. Stone-made houses and wooden booths in the square in front of the market hall were gradually demolished at the beginning of the second decade of the 20th century. The square was paved and the market hall served the commerce purposes for exactly 50 years, until 1960, when warehouses and the Slovak television's atelier were established in the premises of the building. This situation lasted until 1990.

Trhy pred tržnicou v 40-tych rokoch. zbierka Juraja Horvátha
Markets in front of The Market hall in 1940's. Juraj
Horváth's collection

Funkcionalistické „novinky“

Ďalší významný krok v urbanistickom vývoji územia nastal v 30. rokoch, keď boli postavené okrem iného 3 budovy: Mestská sporiteľňa, Družstevné domy a Manderlov dom. Tieto stavby sa stali novými dominantami námestia. Ako prvá vznikla budova Mestskej sporiteľne (nárožie Dunajskej a Štúrovej ulice). Funkcionalistická stavba Juraja Tvarožka bola odovzdaná v roku 1931. Túto zákazku získal Tvarožek od svojho brata Tomáša, ktorý bol riaditeľom sporiteľne. Konštrukciu tvorí oceľobetónový skelet. Objekt je postavený na 7,5 m hlbkej naplavenine. Z tohto dôvodu stavba spočíva na 584 železobetónových pilótach. Na tejto stavbe, ako prvej na Slovensku, bola použitá sklenená fasáda zavesená na oceľobetónovom

skelete. Okná fasády sú oceľové, obklad je z farebného skla Mirotax. Na prízemí prechádza stredom budovy pasáž s osemnástimi obchodnými jednotkami. Na prvom poschodí je vkladová hala a kancelárie, druhé poschodie zaberajú taktiež kancelárie a na ďalších štyroch poschodiach sa pôvodne nachádzali kancelárie a byty. Vkladová hala druhého poschodia je presvetlená sklobetónovým stropom, nad ktorým sa nachádza vnútorný dvor. Celkovo má objekt 6 nadzemných podlaží. Július Satinský vo svojej knihe Chlapci z Dunajskej ulice spomína, ako sa mladí chlapci z okolia hrali v turniketových vstupných dverách sporiteľne, ktoré boli v 40. a 50. rokoch veľkou raritou. „Starý pán, ktorému slovenčina celkom do krvi nepretiekla, kričal

Functionalist ‘innovations’

Another important step in the urban development of the area occurred in the 1930's, when, among others, the following 3 buildings were built: The City Savings Bank, Cooperative Houses and the Manderla's House. These buildings became new dominants of the square. The City Savings Bank building was constructed first (at the corner of Dunajská Street and Štúrova Street). The functionalist building by Juraj Tvarožek was completed in 1931. Tvarožek acquired this order from his brother Tomáš who was a director of the savings bank. The structure is made of a steel-concrete skeleton. The building is built on a 7,5 m deep alluvium. For this reason, the construction is based on 584 piles of reinforced concrete. This building was the first in Slovakia to have a glass facade suspended on steel-concrete skeleton. The facade windows are made of steel, the lining is made of Mirotax stained glass. On the ground floor a passage with 18 commerce units runs through the centre of the building. The first floor consists of the deposit hall and offices, the second floor comprises offices as well and the other four floors had offices and flats. The second-floor deposit hall is illuminated by a glass-concrete ceiling, above which is the inner courtyard. Overall, the building has 6 above ground floors. Július Satinský in his book Boys from Dunajská Street mentions how young boys from the neighbourhood were playing in the savings bank's turnstile entrance door, which was a great rarity in the 1940's and 1950's. 'An old gentleman, whose command of Slovak language was rather poor, shouted at us: Hod'te do riťu!' (spoiled version of 'Get out!' in Slovak). The turnstile door was replaced in the 1960's, but currently it is back.

Družstevné domy (foto AMB)
Cooperative houses (photo AMB)

po nás: Hod’te do rířu!“ Turniketové dvere v 60. rokoch vymenili, no v súčasnosti sú tam opäť.

Multifunkčný dom Dunajská 11 (Endre Steiner, 1935)

Ďalší významný krok v urbanistickom vývoji územia nastal v 30. rokoch, keď boli postavené okrem iného 3 budovy: Mestská sporiteľňa, Družstevné domy a Manderlov dom. Tieto stavby sa stali novými dominantami námestia. Ako prvá vznikla budova Mestskej sporiteľne (nárožie Dunajskej a Štúrovej ulice). Funkcionalistická stavba Juraja Tvarožka bola odovzdaná v roku 1931. Túto zákazku získal Tvarožek od svojho brata Tomáša, ktorý bol riaditeľom sporiteľne. Konštrukciu tvorí oceľobetónový skelet. Objekt je postavený na 7,5 m hľbokej naplavenine. Z tohto dôvodu stavba spočíva na 584 železobetónových pilótach. Na tejto stavbe, ako prvej na Slovensku, bola použitá sklenená fasáda zavesená na oceľobetónovom skelete. Okná fasády sú oceľové, obklad je z farebného skla Mirotax. Na Funkcionalistická 7-poschodová stavba bola pôvodne nárožným objektom tu stojaceho bloku budov na Námestí republiky, ktorý sa v 60. rokoch vyhol zbúraníu. Vedľajší objekt, ktorý spolu s ním uzatváral námestie do mestského prostredia sa zbúral.

„Tri červené domy“ (nárožie Špitálskej ulice a Námestia SNP)

Družstevné domy (1934 – 1939) č. 13, 14 a 15 na Námestí SNP sú tri stavby určené pôvodne pre Ústredie poľnohospodárskych družstiev na Slovensku s kinom, obchodmi a bankou. Vyprojektoval ich mladý slovenský architekt Emil Belluš. Dom č. 13 bol sídlom Ústredného družstva. Na prízemí je pasáž s obchodmi, v ktorej sa nachádza zaujímavý elipsovité svetlák. V horných poschodiach sú umiestnené administratívne priestory, nad nimi byty rovnako ako aj v dvoch domoch. Dom č. 14 bol vyprojektovaný pre sídlo centrály družstiev. V suteréne je umiestnené kino, ktoré sa v súčasnosti využíva ako divadelná scéna. Nárožný objekt č. 15, nazývaný aj „Roľnícky dom“, patril Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Na prízemí sa nachádza banka a obchodná pasáž. Prízemie je do námestia obložené kameňom. Horné poschodia s veľkými horizontálnymi oknami sú obložené tmavočerveným keramickým obkladom, vďaka ktorému sa budovy nazývali aj Tri červené domy. Na strednom dome vyčnieva modernistická nadstavba so špirálovitým scho-diskom. Komplex v 50. rokoch doplnil štvrtý objekt v podobnom stvárnení od architekta M. Chorváta.

Manderlov dom – Chicago v Bratislave

V rokoch 1935 – 36 na mieste starej jednoposchodovej budovy (obytný dom, Nám. republiky č. 28) postavili prvú výškovú budovu Bratislavy. Navrhli a realizovali ju architekti Christian Ludwig, Emerich Spitzer

a Augustín Danielis pre bratislavského podnikateľa a mäsiara Rudolfa Manderlu, ktorý sa inšpiroval bitúnkom v Chicagu. K postaveniu „Manderláku“ sa viaže príbeh, podľa ktorého podnikateľ Manderla nedostal povolenie postaviť takú vysokú budovu, akú pôvodne chcel. No nakoniec odpredal časť svojho pozemku, ktorú potrebovalo mesto kvôli rozšíreniu električkových koľajníc a na základe tejto dohody bol nakoniec postavený Manderlák s výškou 45 m. Keďže Rudolf Manderla bol mäsiar, v prízemných priestoroch budovy otvorili aj mäsiarstvo. V budove do 50. rokov bola v prevádzke aj populárna vývarovňa rodiny Satinských. Na 1. poschodí desaťročia fungovala kaviareň Café Grand, významné miesto stretnutí bratislavskej elity. K významnejším zmenám na námestí v tomto období patrí zánik nárožnej budovy (bombový zásah v roku 1944) oproti Manderlovmu domu, ktorý dovtedy rozdeľoval Špitálsku ulicu a južnú časť Námestia republiky. Na dobových pohľadniach je najčastejšie zobrazovaná s nápisom „Hackenberger testvérek“. Bratia Hackenbergerovci totiž prevádzkovali na prízemí budovy obchod s koloniálnym tovarom.

Obchodný dom Dunaj alebo staršie Obchodný dom Brouk a Babka je národná kultúrna pamiatka. Navrhol ho autor Christian Ludwig v rokoch 1935 – 1936. Ostatné časti (Dom odievania) boli dostavané v 80. rokoch. Budova patrí k vrcholným dielam funkcionalizmu na Slovensku a považuje sa aj za architektovo vrcholné dielo. Jeho forma zodpovedala novému slohovému názoru, značné bolo aj využitie technických prvkov a priemyselnej výroby. Železobetónový skelet s voľným pôdorysom 26 × 19,5 m bol postavený v kompaktnej zástavbe námestia, ktoré v tom čase prežívalo stavebnú konjunktúru. Šesť nadzemných a dve podzemné podlažia tvoria voľné veľkopošné priestory predajní a technickej obsluhy, prevádzka je prehľadná a variabilná. Dispozícia objektu je navrhnutá podľa zásad amerických obchodných domov. Koncom deväťdesiatych rokov bola budova obnovená podľa projektu J. Bahnu. Napriek poddimenzovaným komunikáciám sa stavba aj dnes, po modernizácii interiérov, využíva na pôvodný účel, aj keď po výstavbe veľkých obchodných domov v meste stratila svoj prvotný funkčný význam. V prízemných priestoroch v súčasnosti fungujú obchody a kaviareň, v podzemných častiach a na 4. poschodí diskotéka a kultúrne centrum.

Obchodný dom Dunaj alebo staršie Obchodný dom Brouk a Babka je národná kultúrna pamiatka. Navrhol ho autor Christian Ludwig v rokoch 1935 – 1936. Ostatné časti (Dom odievania) boli dostavané v 80. rokoch. Budova patrí k vrcholným dielam funkcionalizmu na Slovensku a považuje sa aj za architektovo vrcholné dielo. Jeho forma zodpovedala novému slohovému názoru, značné bolo aj využitie technických prvkov a priemyselnej výroby. Železobetónový skelet s voľným pôdorysom 26 × 19,5 m bol postavený

Multifunctional house Dunajská 11 (Endre Steiner, 1935)

Another important step in the urban development of the area occurred in the 1930’s, when, among others, the following 3 buildings were built: The City Savings Bank, Cooperative Houses and the Manderla’s House. These buildings became new dominants of the square. The City Savings Bank building was constructed first (at the corner of Dunajská Street and Štúrova Street). The functionalist building by Juraj Tvarožek was completed in 1931. Tvarožek acquired this order from his brother Tomáš who was a director of the savings bank. The structure is made of a steel-concrete skeleton. The building is built on a 7.5 m deep alluvium. For this reason, the construction is based on 584 piles of reinforced concrete. This building was the first in Slovakia to have a glass facade suspended on steel-concrete skeleton. The facade windows are made of steel, the lining is made of Mirotax stained glass. The functionalist 7-floor building was originally a corner construction of a standing block of buildings in Republic Square that avoided demolition in the 1960’s. The adjacent building with which it enclosed the square into the urban environment was demolished.

‘Three Red Houses’ (corner of Špitálska Street and SNP Square)

Cooperative houses (1934 – 1939) no. 13, 14 and 15 in SNP Square are three buildings originally intended for the Agricultural Cooperatives Central Office in Slovakia with a cinema, shops and a bank. They were projected by a young Slovak architect Emil Belluš. House No. 13 was the seat of the Central Cooperative. The ground floor comprises a passage with shops that features an interesting elliptical skylight. Upper floors consist of office space and above are flats just like in the two houses. The house No. 14 was projected as the seat of the Cooperatives’ Centre. The basement houses a cinema, which is currently used as a theatrical stage. The corner building No. 15, also called the Farmer House, belonged to the Union of Mutual Farmer Savings Societies. The ground floor houses a bank and shopping passage. The ground floor is tiled with stone on the side facing the square. Upper floors with large horizontal windows are tiled with dark red ceramic tiles, giving the buildings their name ‘Three red houses’. The middle house is distinguished by a modernist superstructure with a spiral staircase. In the 1950’s, the complex was completed by a fourth building in a similar design by architect M. Chorvát.

Manderla’s House – Chicago in Bratislava

In 1935 – 36, on the site of an old single-floor building (residential house, Republic Square no. 28), the first high-rise building in Bratislava was built. It was designed and executed by architects Christian Ludwig, Emerich Spitzer and Augustín Danielis for the

Bratislava businessman and butcher Rudolf Manderla, who was inspired by a slaughter-house in Chicago. The construction of ‘Manderlák’ is associated with a story, according to which the entrepreneur Manderla did not receive a permission to construct a building of the height he originally wanted. However, after he eventually sold a part of his land that the city needed to extend the tram rails, they reached an agreement and a 45 m high Manderlák was built. Since Rudolf Manderla was a butcher, the butcher’s shop was opened on the ground floor as well. Until 1950’s, there was also a popular eating-place of the Satinský family in the building. Café Grand, an important meeting place of the Bratislava elite, was operated on the first floor for decades. One of the more important changes in the square in this period was a demolition of the corner building (hit by a bomb in 1944) opposite the Manderla’s House, which had previously divided Špitálska Street and the southern part of Republic Square. On contemporary postcards it is most often depicted with the title ‘Hackenberger testvérek’. The Hackenberger brothers ran a colonial goods store on the ground floor of the building.

The Dunaj department store or Brouk a Babka department store as it was called earlier is a national cultural heritage monument. It was projected by Christian Ludwig v 1935 – 1936. Other parts (the House of Clothing) were completed in the 1980’s. The building belongs to the top works of functionalism in Slovakia and is also considered the architect’s masterpiece. Its form corresponded to a new periodic-style opinion, greatly utilizing technical elements and industrial production. The reinforced concrete skeleton with a free floor plan sized 26 × 19.5 m was built in the compact development of the square, which was experiencing a construction boom at the time. Six above-ground and two underground floors comprise free large areas of shops and technical services, the operation is well-arranged and variable. The spatial arrangement of the building is projected according to the principles of American department stores. At the end of the 1990’s, the building was restored according to the project by J. Bahna. Despite undersized roads, the building is still being used for its original purpose even after modernizing the interiors, even though after the construction of large department stores in the city it has lost its original functional importance. The ground floor area currently houses shops and a coffee house, while in the underground parts and on the 4th floor there is a disco and cultural centre.

The Dunaj department store or Brouk a Babka department store as it was called earlier is a national cultural heritage monument. It was projected by Christian Ludwig v 1935 – 1936. Other parts (the House of Clothing) were completed in the 1980’s. The building belongs to the top works of functionalism in Slovakia and is also considered the

v kompaktnej zástavbe námestia, ktoré v tom čase prežívalo stavebnú konjunktúru. Šesť nadzemných a dve podzemné podlažia tvoria voľné veľkoplošné priestory predajní a technickej obsluhy, prevádzka je prehľadná a variabilná. Dispozícia objektu je navrhnutá podľa zásad amerických obchodných domov. Koncom deväťdesiatych rokov bola budova obnovená podľa projektu J. Bahnu. Napriek poddimenzovaným komunikáciám sa stavba aj dnes, po modernizácii interiérov, využíva na pôvodný účel, aj keď po výstavbe veľkých obchodných domov v meste stratila svoj prvotný funkčný význam. V prízemných priestoroch v súčasnosti fungujú obchody a kaviareň, v podzemných častiach a na 4. poschodí diskotéka a kultúrne centrum.

Socha J. V. Stalina

V roku 1949 pri hornom konci Námestia SNP bola postavená socha J. V. Stalina, na počesť sedemdesiatych narodenín generalissima (dielo Pavla Bána). Socha teda dominovala tejto časti priestoru spolu s kostolom reformovanej cirkvi (postavený v rokoch 1912 – 1913, architekt F. Wimmer), ktorého fasádu vtedy ešte nezakrývali malé stromy. Námestie sa stalo Stalinovým námestím. Socha na svojom mieste ale nevydržala ani desať rokov. Podobne ako ďalší „Stalinovia“ v štátoch východného bloku dôsledkom zmeny kurzu Komunistickej Strany Sovietskeho Zväzu na čele s Chruščovom bola v roku 1956 odstránená a síce v noci za nejasných okolností v dôsledku zmeny kurzu Komunistickej strany Sovietskeho Zväzu na čele s Chruščovom. Poškodené časti sochy vyvolávajú dojem, že ju odstránili násilne a potom ťahali za autom.

Stalin na Stalinovom námestí, zbierka Juraja Horvátha
Stalin on Stalin square Juraj Horváth's collection

architect's masterpiece. Its form corresponded to a new periodic-style opinion, greatly utilizing technical elements and industrial production. The reinforced concrete skeleton with a free floor plan sized 26 × 19.5 m was built in the compact development of the square, which was experiencing a construction boom at the time. Six above-ground and two underground floors comprise free large areas of shops and technical services, the operation is well-arranged and variable. The spatial arrangement of the building is projected according to the principles of American department stores. At the end of the 1990's, the building was restored according to the project by J. Bahna. Despite undersized roads, the building is still being used for its original purpose even after modernizing the interiors, even though after the construction of large department stores in the city it has lost its original functional importance. The ground floor area currently houses shops and a coffee house, while in the underground parts and on the 4th floor there is a disco and cultural centre.

J. V. Stalin Statue

In 1949, a statue of J. V. Stalin was built at the upper end of SNP Square, in honour of the 70th birthday of generalissimo (the work of Pavel Bán). The statue thus dominated this part of the area together with the Reformed Church (built in 1912 – 1913, architect F. Wimmer), the facade of which was not yet covered by small trees at the time. The square became Stalin Square. However, the statue did last in its place for not even ten years. Similar to other 'Stalins' in the Eastern Bloc countries, as a result of the change of the Soviet Union's Communist Party direction under the Khrushchev's leadership, it was removed in 1956, at night and under unclear circumstances. The damaged parts of the statue give the impression that it was removed violently and then pulled by a car.

Námestie formované ideológiou (Vývoj námestia od roku 1960)

Súčasný charakter získali Námestie SNP a Kamenné námestie v rokoch 1964 – 1974. Začalo sa to zbúraním pôvodného Kamenného námestia a radu domov na dolnom konci Špitálskej ulice, postavením OD Prior a Hotelu Kyjev. Proces sa zavŕšil postavením Pamätníka SNP na opačnom konci priestoru, na hornom konci Námestia SNP.

OD Prior a Hotel Kyjev

Proces modernizácie centra hlavného mesta Bratislava v 60. rokoch 20. storočia priniesol dve základné zmeny. Jednou z nich bolo postavenie Mosta SNP a s tým súvisiace asanácie mestských častí v Podhradí (Vydrica, Zuckermandel, Židovská štvrť). Druhá línia zmien sa týkala hlavne Špitálskej ulice, resp. priestoru medzi ulicami Špitálska, Dunajská a Rajská. V roku 1960 bola vyhlásená súťaž na obchodno-spoločenské centrum vo východnej časti centra mesta. Víťazom jednej z najväčších súťaží v povojnovej ére Bratislavy sa stal projekt vtedy len tridsaťročného architekta Ivana Matušíka. Silný neskoromoderný koncept komplexu, ktorý pozostával z výraznej trojhrannej figúry obchodného domu spojenej s výškovým objektom, navrhnutom až v klasicky modernistickom koncepte, vertikály stojacej na dlhej horizontálnej doske podnože, bol realizovaný takmer presne podľa súťažného návrhu. Priestor dostal nový názov Kyjevské námestie, pretože Bratislava v tom čase mala družbu s mestom Kyjev. V roku 1990 sa samospráva rozhodla pre nový názov – Kamenné námestie.

OD Prior / Hotel Kyjev

súťaž 1960
projekt obchodný dom: 1961 – 1963, projekt / hotel a dom služieb: 1961 – 1968
realizácia obchodný dom: 1964 – 1968,
realizácia hotel: 1968 – 1973,
realizácia dom služieb: 1968 – 1980
Úpravy interiérov obchodného domu, hotela a domu služieb: od 1990
Stavebné úpravy suterénu a interiérov obchodného domu: 2006, 2008, 2010

architekt Ivan Matušík, spolupráca: P. Minarovič, M. Puschman, K. Rosmány / Štátny projektový ústav obchodu
statik V. Neuman
Výtvarné doriešenie J. Kočiš (nástenné hodiny so zvonkohrou), E. Trachtová (keramická stena v priestore bývalého bufetu), V. Hložník, J. Kostka, J. Sušienka, M. Lettrich, V. Vestenický, J. Mrázek, M. Dobeš, J. Müller, L. Zimka, E. Kuchařová
stavebník Ministerstvo obchodu SSR / generálny investor, OD Prior – generálne riaditeľstvo / priamy investor obchodného domu; Interhotel Bratislava / priamy investor hotela a domu služieb
staviteľ Pozemné stavby Bratislava / všetky objekty

Ivo Štassel, MUOP, riaditeľ:

„Stavitelia Prioru si vytipovali blok, kde bolo najmenej kultúrno-historických hodnôt a tam sa rozhodli vybudovať Prior. Špitálska ulica sa mala stať mestskou triedou, široké chodníky, ako bulvár. Preto sú ministerstvá uskočené, lebo aj to sa malo stať súčasťou toho bulváru. Ale to sa malo pokračovať ďalej, smerom napríklad na Rajskú, ale na ostatné už nemali silu. A potom v 80. rokoch rokocho prišla iná línia, ktorá hovorila práve, že nebúrať, ale zachovať genius loci. Preto aj napríklad za Priorom nakoniec nebolo asanovaných niekoľko domov, hoci pôvodné plány počítali s tým, že budú asanované. Teraz tam tie domy trčia ako zuby zo starého chrupu.“

Pamätník SNP a zámery komunistov s bratislavskými námestiami

Po odstránení Stalinovej sochy z námestia v rokoch 1956 – 1974 priestoru chýbala vizuálna ideologická podpora. Preto sa rozhodli pre nový pamätník, ktorý zároveň mal zabrániť tomu, aby sa na námestí zhromažďovali ľudia. Autorom pamätníka sa stal Ján Kulich (spoluautor Dušan Kuzma). Z bronzu vytvorili kompozíciu s tromi postavami: dve ženy pozerajú na chlapa, ktorý drží v rukách samopal. Niektorí Bratislavčania si vymysleli alternatívny názov – Rozhádaná rodina. Pamätník sa stal jedným zo symbolov normalizácie

The Square formed by an Ideology (Development of the square since 1960)

SNP Square and Kamenné Square acquired their contemporary character in the period between 1964 and 1974. It all began by demolishing the original Kamenné Square and series of houses at the lower end of Špitálska Street, and by constructing Prior Department Store and Kyjev Hotel. The process was completed by the erection of the SNP Memorial at the opposite end of the area, at the upper end of SNP Square.

Prior Department Store and Kyjev Hotel

The capital city of Bratislava centre's modernization in the 1960's introduced two main changes. One of them was the erection of the SNP Bridge and related demolition of city districts in Podhradie (Vydrica, Zuckermandel, Jewish Quarter). The second line of changes was related especially to Špitálska Street, or the area between Špitálska, Dunajská and Rajská streets. In 1960, a contest for a commercial and social centre in the eastern part of the city centre was announced. The winner of one of the greatest contests in the post-war era of Bratislava was the project by only a thirty-year-old architect Ivan Matušík. Strong late-modern concept of the premises composed of sharply triangular figure of the department store connected to a high-rise building designed in a classic modernistic concept, vertical line standing on a long horizontal base board, was executed almost exactly following the contest design. The area got a new name Kyjevské Square, because Bratislava had a partnership with the city of Kiev. In 1990, the municipality decided for a new name – Kamenné Square.

Prior Department Store / Kyjev Hotel

contest 1960
project department store: 1961 – 1963, project / hotel and house of services: 1961 – 1968
execution department store: 1964 – 1968,
execution hotel: 1968 – 1973,
execution house of services: 1968 – 1980
Modifications of the interior areas of the department store, hotel and the house of services: since 1990
Construction modifications of the basement and interior area: 2006, 2008, 2010

architect Ivan Matušík, cooperation: P. Minarovič, M. Puschman, K. Rosmány / State Project Institute of Commerce
structural engineer V. Neuman
Creative finish J. Kočiš (wall clock with chimes), E. Trachtová (ceramic wall in the former snack bar), V. Hložník, J. Kostka, J. Sušienka, M. Lettrich, V. Vestenický, J. Mrázek, M. Dobeš, J. Müller, L. Zimka, E. Kuchařová
building owner Ministry of Commerce of the Slovak Socialist Republic / main investor, Prior Department Store – Directorate General / direct investor of the department store; Interhotel Bratislava / direct investor of the hotel and the house of services
contractor Pozemné stavby Bratislava / all buildings

Ivo Štassel, MUOP (Municipal Monument Preservation Institute), director:

'The contractors of Prior selected a block with the least amount of cultural and historical values and decided to build Prior right there. Špitálska Street was supposed to become an avenue with wide pavements, just as a boulevard. This is why the ministries are shifted, because that was also supposed to be a part of the boulevard. However, they should have continued, for instance in the direction to Rajská, nevertheless, they did not have any more energy for that. And later, in the 1980's, a different line appeared saying that one should avoid demolition and rather preserve the genius loci. Thus, there are a few houses behind Prior that were not demolished, even though they were supposed to be according to original plans. Now, these houses are sticking out as from an old set of teeth.'

aj kvôli autorovi Kulichovi, ktorý bol fanatický komunist. Kompozíciu ešte pred rokom 1989 vyhlásili za národnú kultúrnu pamiatku. Ivo Štassel: „Komunisti s Pomníkom SNP urobili rovnaký ťah, ako potom aj na Námestí slobody. Vytvorili tam pietny priestor, a tým zabránili tomu, aby sa tam ľudia začali zhromažďovať. Preto tomu pamätníku dali taký trojuholníkový tvar: na jednej strane vznikla Poštová, ako úzka ulička, na druhej strane už bola premávka a medzi nimi je pietny priestor. Čiže horná časť námestia bola vykrytá. Na Námestí slobody síce bola predtým Gottwaldova socha, no potom tam dali centrálnu fontánu. Tie zvýšené záhony úplne vylučujú, aby sa tam niekto zhromažďoval. Oni vtedy námestia nepotrebovali. Prvomájové oslavy, či oslavy výročia Októbrovej revolúcie boli v podstate sprievody, ktoré sa ťahali mestom. Na to potrebovali široké ulice, aby to prúdilo. Za čias prvej republiky aj keď boli protesty, už sa konali na Námestí SNP, lebo na Hviezdoslavovom boli tiež aleje a fontány, na Hlavnom námestí spomínaný parčík. Vojenským prehliadkam, alebo cirkusovým predstaveniam slúžil Firšnál (Námestie slobody), veľká zelená plocha, kde boli aj všelijaké ľudové veselice napríklad.

Potom tam postavili budovy STU. Jediná plocha, ktorá v Bratislave zostala, bola pred Starou tržnicou, ale tam dali fontánu, stromy, záhony a bolo to tiež „vyriešené“.

SNP Memorial and Communists' intentions with squares of Bratislava

After removal of the Stalin Statue from the square, the space was missing a visual ideological support in 1956 – 1974. So they decided for a new memorial that would at the same time prevent people from gathering in the square. The author of the memorial was Ján Kulich (co-author Dušan Kuzma). They created a composition of three bronze figures: two women looking at a man holding a machine rifle. Some Bratislava citizens came up with an alternative name – Quarrelling Family. The memorial became one of the symbols of normalization also thanks to Kulich, who was a fanatic communist. The composition was declared a national cultural heritage monument before 1989. Ivo Štassel: 'The Communists made the same trick with the SNP Monument as they did later in Freedom Square. They created a reverent place there, and thus, prevented people from gathering. That is why the memorial has a triangular shape: Poštová Street as a narrow lane was created at one side and the traffic was on the other side with a reverent area in between. So the upper part of the square was covered. There was the Gottwald Statue in Square of Freedom before, but then they put there a central fountain. The elevated flowerbeds completely prevent people from gathering. They did not need squares back then. The celebrations of the May 1 or the anniversaries of the October Revolution were in fact just processions moving through the city. Wide streets were necessary for this, to make it flow. The protests from the era of the first republic were held in SNP Square, because Hviezdoslavovo Square was occupied by alleys and fountains and Hlavné Square by the above mentioned park. Firšnál (Square of Freedom) served military parades, or rather circus performances, as they used to say; huge green surface, where for example rustic revels of all sorts were held. Then the buildings of the Slovak Technical University were built there. The only space left in Bratislava was the one in front of the Old Market Hall, but they put there a fountain, trees, flowerbeds and the problem was 'solved' as well.

Pamätník SNP, 2016, foto István Veres
SNP Memorial, 2016, photo István

Pamätníky na námestí

Zaniknuté pamätníky

Súsošie sv. Floriána

Stĺp postavili v roku 1732 ako spomienku na veľký požiar v Bratislave a práve z tohto dôvodu je súsošie pomenované po svätom Floriánovi, ktorý je patrónom hasičov. Pôvodne bolo barokové súsošie umiestnené na priestranstve trhoviska pri vyústení Štúrovej a Laurinskej ulice. Na tomto mieste stálo takmer dvesto rokov. Počas prestavby Kamenného námestia a rozširovaní priľahlej Štúrovej ulice ho v roku 1938 presťahovali k Blumentálskemu kostolu, kde jeho replika stojí dodnes.

Fontána Karolíny Augusty (1828 – 1947)

Obelisková fontána bola postavená ku korunovaniu manželky kráľa a cisára Františka I.

Socha J. V. Stalina (1949 – 1956)

Odstránená v roku 1956 za neznámych okolností v noci, pravdepodobne nákladným autom. Socha je zachovalá, v 2012 bola vystavená v rámci výstavy SNG o komunizme na Námestí Ľ. Štúra, kde ju neznámi obliali červenou farbou.

Memorials in the Square

Vanished Memorials

St. Florian Sculptural Group

Pillar was built in 1732 as a commemorative of a huge fire in Bratislava and from this very reason the sculptural group is named after St. Florian, the patron of firefighters. The Baroque sculptural group was originally placed onto an area of market place, close to the end of Štúrová and Laurinská streets. It had been standing there for almost two hundred years. In 1938, during the transformation and expansion of the adjacent Štúrova Street it was moved to Blumental Church, where we can find its replica even today.

Caroline Augusta Fountain (1828 – 1947)

The obelisk fountain was built for the coronation of the wife of Francis I, the king and the emperor.

J. V. Stalin Statue (1949 – 1956)

Removed at night in 1956 under unknown circumstances, probably by a lorry. The statue is in a good condition, it was displayed in 2012 as a part of the Slovak National Gallery exhibition on communism in Ľ. Štúr Square, where some unknown people poured a red paint on it.

Dolná časť tržného námestia na prelome 19. a 20. storočia so súsoším Sv. Floriána. zbierka Juraja Horvátha

Kamenný trojuholník pred vchodom do obchodného domu, 2016. Foto István Veres

Prior Stone Triangle in front of the entrance to the department store, 2016. Photo István Veres

SúčasnÉ pamätníky

Fontána s levom pred Starou tržnicou

Terajšia fontána pred Starou tržnicou na Námestí SNP vznikla spojením torz dvoch zaniknutých fontán. O levovi, ktorý sa opiera o štít s mestským erbom, sa rozpráva povesť z obdobia vojen s Turkami. Podľa mýtuchceli Turci po Bitke pri Moháči dobyť Bratislavu tak, že sa vydávali za cirkusantov a spolu s divými zvieratami sa dostali do mesta. Jeden lev však unikol a zastrelili ho ostrážití vojaci Michalskej brány.

Kamenný trojuholník Prior

Tento 1,30 m vysoký objekt bol umiestnený na Kamenné námestie pred vchod obchodného domu v roku 1968. Má 3 bočné strany a obsahuje informácie o komplexe OD Prior – Hotel Kyjev. Na jednej strane je vytesaný zjednodušený pôdorys Prioru, Hotelu Kyjev a troch budov ministerstiev, ktoré navrhol tiež architekt Prioru I. Matušík. Na ďalšej strane je nápis „PRIOR A. D. 1964 – 1968“. Na tretej strane je text: „Obchodný dom na Kamennom námestí postavený v hlavnom meste Slovenska v pamätnom päťdesiatom roku slobodnej Československej republiky ako symbol kultúrneho rozvoja slovenského národa i ako svedectvo tvorivých schopností nášho ľudu a výraz jeho túžby po plnom živote v lepšom

svete, ku ktorému smeruje spoločné úsilie našich rúk a umu.“

Pamätná tabuľa Bélu Bartóka

(Ladislav Snopek, 1971)

Nápis: V tomto dome žil a tvoril v rokoch 1894 – 1908 hudobný skladateľ a humanista Béla Bartók.

Pamätník SNP

(J. Kulich, D. Kuzma), 1974. Nápis:

„PAMĀTAJ, ŽIVÝ, NA ROK ŠTYRIDSIATY ŠTVRTÝ, KEĎ ODHODLANÍ NA SMRŤ POVSTALI PROTI FAŠISTICKEJ SMRTI SYNOVIA VERNÍ A HOLOU HRUĎOU ZAŠTÍTILI MAŤ TO BRONELI UŽ ZORE, KTORÉ ROZŽAL NA OBZORE STALINGRAD“

Stĺp a busta Jána Langoša

(autor: Ján Hoffstädter), 2007, pred budovou Najvyššieho súdu SR, Nám. SNP 28. Aktivista Verejnosti proti násiliu, minister vnútra Československa, vedúci Ústavu pamäti národa, ktorého bol zakladateľom, tragicky zahynul. Jeho priatelia a známi z verejnej zbierky zaobstarali pamätnú tabuľu s bustou, ktorú odhalili 17. 11. 2007 v Bratislave na Nám. SNP na budove v ktorej sídlil ÚPN, dnes Najvyšší súd SR. Pri rekonštrukcii budovy pamätnú tabuľu sňali pod novým politickým vedením HZDS, ktorému býval Ján Langoš

Pamätná tabuľa Novembrových udalostí 1989 na fasáde nemocnice Milostrdných bratov. Foto István Veres
Commemorative plaque of November 1989 events on the facade of The Brothers Of mercy hospital. Photo István Veres

Contemporary Memorials

The Fountain with a Lion in front of the Old Market Hall

The present-day fountain in front of the Old Market Hall in SNP Square was created by connecting the torsos of two now non-existent fountains. There is a legend about the lion leaning against a shield with municipal coat-of-arms from the time of the Ottoman wars. The legend says that after the Battle of Mohács, Turks wanted to conquer Bratislava, so they pretended to be circus performers and together with wild animals they reached the city. However, one of the lions escaped and was shot by alert soldiers at the Michael's Gate.

Prior Stone Triangle

This 1.30 m tall object was placed in Kamenné Square in front of the department store entrance in 1968. It has three side walls and includes information on Prior Department Store – Kyjev Hotel premises. The simplified ground plan of Prior, Kyjev Hotel and three ministries also designed by an architect of Prior, I. Matušík, is carved into one side wall. On the other side there is a title 'PRIOR A. D. 1964 – 1968'. Text on the third page:

'The department store in Kamenné Square built in the capital of Slovakia in the memorable 50th year of the free Czechoslovak Republic as a symbol of cultural development of the Slovak nation as well as a testimony of creative skills of our people and expression of their desire for full life in the better world, towards which common efforts of our hands and wisdom are directed.'

Béla Bartók commemorative plaque

(Ladislav Snopek, 1971)

Title: Béla Bartók, composer and humanist lived and worked in this house in 1894 – 1908.

SNP Memorial

(J. Kulich, D. Kuzma), 1974. Title:

'REMEMBER, ALIVE, THE YEAR OF FORTY FOUR, WHEN SONS DEVOTED AND READY TO DIE, ROSE AGAINST A FASCIST DEATH AND WITH NAKED CHEST PROTECTED THE MATER, THE DAWN WAS BREAKING SPARKED ON THE HORIZON BY STALINGRAD'

Ján Langoš pillar and bust

(author: Ján Hoffstädter), 2007, in front of the building of the Supreme Court of the Slovak Republic, SNP Square 28. Activist from the political movement Public Against Violence, Minister of Interior of Czechoslovakia, director and founder of the Nation's Memory Institute died tragically. His friends and acquaintances fundraised a commemorative plaque with a bust, which they uncovered on November 17, 2007 in SNP Square, Bratislava on the building where the Nation's Memory Institute had its seat, now the Supreme Court of the Slovak Republic. After the reconstruction of the building, the commemorative plaque was removed under the new political leadership of HZDS; Ján Langoš, as a KDH representative, was in the opposition to the ruling political party and they were not willing to place it on the facade again. Then the Ján Langoš Foundation initiated the repeated installation of the memorial of J. Langoš. It was uncovered by Daniel Lipšic, the Minister of Interior on December 10. 2010. The memorial is composed of the above mentioned commemorative plaque with the bust on the marble base only a few meters away from its original placement.

ako predstaviteľ KDH v opozícii a neboli ochotní ju na fasádu znovu umiestniť. Nadácia Jána Langoša potom iniciovala opätovnú inštaláciu pomníka J. Langošovi. Odhalil ho minister vnútra Daniel Lipšic 10. 12. 2010. Pomník tvorí spomenutá pamätná tabuľa s bustou na mramorovej stále len pár metrov od pôvodného umiestnenia.

Pamätník novembrových udalostí 1989

Fasáda budovy nemocnice Milosrdných bratov, 2006, autor: Samuel Jablonka. Nápis:

*„LEN TEN, KTO SI SLOBODU VYBOJOVAL,
JE JEJ HODEN“ NA TOMTO MIESTE SME
SA V NOVEMBRI 1989 ROZHODLI VZIAŤ
ZODPOVEDNOSŤ ZA BUDÚCNOSŤ DO SVOJICH
RÚK. ROZHODLI SME SA SKONCOVAŤ
S KOMUNIZMOM A NASTOLIŤ SLOBODU
A DEMOKRACIU.*

Pamätná tabuľa Vladimíra Clementisa

Na fasáde domu SNP 3, autor J. Vavro, 2014. Nápis:

*1902 – 1952 „V TOMTO DOME PÔSOBIL
V ROKOCH 1930 – 1938 DR. VLADIMÍR
CLEMENTIS, VÝZNAČNÝ KULTÚRNY PRACOVNÍK,
SPOLUZAKLADATEĽ POLITICKOKULTÚRNEJ
REVUE DAV, ZASLÚŽILÝ FUNKCIONÁR KSČ
A ŠTÁTNIK LUDOVODEMOKRATICKEJ ČSR.“*

Pamätná tabuľa Petra Legnera

Autor: Tibor Bártfay, 1990. Tabuľa je replikou pôvodnej pamätnej tabule z roku 1968, ktorú normalizačný režim odstránil. Vznikla na pamiatku Petra Legnera, ktorý pri okupácii Bratislavy sovietskymi vojskami v auguste 1968 tragicky zahynul.

Pamätná tabuľa Jozefa Murgaša na bočnej fasáde poštového paláca

Nápis:

*„Tajov 1864 – Wilkers Barre, PA, USA, 1929.
Vynálezca radiotelegrafii, vedec, kňaz, maliar,
národovec“*

Pamätná tabuľa Trianonskej mierovej zmluvy

Bola nainštalovaná v roku 2010 z iniciatívy Slovenskej národnej strany k 90. výročiu podpisu zmluvy. Pri odhalení sa plachta zasekla, a predseda SNS Ján Slota ju nemohol riadne odstrániť. Preto vyskočil na parapetu okna aktivista Alojz Hlina, a zvesil plachtu so slovami:

*„Ja ju odhalím, nie neslobodní ľudia, len
slobodní ju môžu odhaliť.“*

November 1989 Events Memorial

Facade of the Brothers of Mercy Hospital, 2006, author: Samuel Jablonka. Title:

*‘ONLY THE ONE WHO FOUGHT FOR HIS
FREEDOM, DESERVES IT’ AT THIS PLACE
IN NOVEMBER 1989 WE DECIDED TO TAKE
RESPONSIBILITY FOR THE FUTURE. WE
DECIDED TO PUT AN END TO COMMUNISM AND
WAGE FREEDOM AND DEMOCRACY.*

Vladimír Clementis commemorative plaque

On the facade of SNP House 3, author J. Vavro, 2014. Title:

*1902 – 1952 ‘DR. VLADIMÍR CLEMENTIS
WORKED IN THIS HOUSE IN 1930 – 1938,
PROMINENT SUPPORTER OF CULTURE,
CO-FOUNDER OF DAV, POLITICAL AND
CULTURAL JOURNAL, HONOURABLE
OFFICIAL OF THE COMMUNIST PARTY OF
CZECHOSLOVAKIA AND STATESMAN OF THE
CZECHOSLOVAK PEOPLE’S REPUBLIC.’*

Peter Legner commemorative plaque

Author:

*Tibor Bártfay, 1990. The commemorative
plaque is a replica of the original one from
1968 that was removed by the normalization
regime. It was created in the memory of Peter
Legner who died tragically during the military
occupation of Bratislava by Soviet troops in
August 1968.*

Jozef Murgaš commemorative plaque at the side facade of the Postal Palace

Title:

*‘Tajov 1864 – Wilkers Barre, PA, USA, 1929.
Inventor of wireless telegraphy, scientist, priest,
painter, patriot’*

Commemorative plaque of the Treaty of Trianon

It was installed in 2010 on the initiative of the Slovak National Party (SNS) at the 90th anniversary of signing the agreement. When being uncovered, canvas got stuck and the chair of SNS, Ján Slota, could not remove it. Therefore, an activist, Alojz Hlina jumped on the window board and hung the canvas down, saying:

*‘I will uncover this, not the servile people, only
the free can do this.’*

Malé obchody vs. obchodné domy (Prevádzky na námestí)

Keďže počas 20. storočia väčšina pôvodných historických budov na Námestí SNP bola zbúraná, je celkom samozrejmé, že prevádzky, ktorých názvy môžeme nájsť na historických pohľadniciach povedzme z medzivojnového obdobia, zmizli. (V prípade starého Kamenného námestia je to bez debaty, pretože bolo asanované kompletne celé námestie s okolitými budovami). Zmena architektonického charakteru námestia spôsobila aj zmenu charakteru predaja všade tam, kde na mieste jedno či dvojposchodových meštianskych domov vyrástli moderné obchodné či multifunkčné domy (napríklad Brouk a Babka, Otex, Družstevné domy), ktoré sa stali novými dominantami Námestia. Čo sa týka súčasného stavu námestia SNP všeobecne

platí, že v najväčšej miere prežili historické budovy, ktoré patria do vlastníctva rôznych cirkevných inštitúcií. Cirkevné budovy na námestí a v okolí prežili asanačné vlny 20. storočia v 100 % stave: Kostol svätej trojice, kostol reformovanej cirkvi, kostol milosrdných bratov, Kostol sv. Ladislava, Kostol sv. Alžbety, Kostol a škola uršulínok, atď.). Prízemné priestory týchto budov reprezentujú podobnú formu predaja ako povedzme pred 50 až 70 rokmi. Na Námestí SNP sú to priestory patriace k budovám milosrdných bratov na Kamennom námestí (respektíve na Špitálskej ulici) blok od Kostola sv. Ladislava až po Kostol sv. Alžbety.

Pohľad na kostol sv. Trojice v 70. rokoch a v roku 2016.
Zbierka Juraja Horvátha a Istvána Veresa
View of St. Trinity church in the 70's and in 2016.
Juraj Horváth and István Veres collection

Small Shops vs. Department Stores (Establishments in the Square)

As the majority of the original historical buildings in SNP Square were demolished, it is quite obvious that facilities whose names can be found on old postcards, let us say from the interwar period, disappeared. (No doubt about it in case of old Kamenné Square, because the entire area with surrounding buildings was demolished). The modification of architectural character of the Square induced also the change in nature of commerce in places, where one- or two-floor bourgeois houses were replaced by modern department and multi-purpose stores (for instance Brouk a Babka, Otex, Družstevné domy) that became the new dominants of the Square. In respect to the current state of SNP Square, we may generally say

that the historical buildings that survived belonged mostly to various church institutions. Church buildings in the Square survived the demolition waves of the 20th century in a perfect condition: St. Trinity Church, The Reformed Church, Brothers of Mercy Church, St. Ladislav Church, St. Elizabeth Church, Ursuline Church and School, etc.). Ground floor premises of these buildings represent a similar form of merchandise as say, 50 to 70 years ago. More precisely, in SNP Square it is the premises belonging to the buildings of Brothers of Mercy in Kamenné Square (or rather on Špitálska Street), one block from St. Ladislav Church up to St. Elizabeth Church.

Pred Milosrdnými Bratmi, 70. roky a rok 2016.
Zbierka Juraja Horvátha a Istvána Veresa
In front of the Brothers of mercy, 70's and 2016.
Juraj Horváth and István Veres collection

SNP 8 – 11

Možno najzachovalejšia časť námestia z tohto hľadiska je severný rad domov (Nám. SNP 8 – 11), známy ako kostol a nemocnica milosrdných bratov. Pod týmito adresami v rokoch socializmu fungoval známy obchodný dom Kamzík, potraviny ASO, Orient café, aj Kino Praha (predtým Atlon) a na dolnom konci bloku cukráreň a lekáreň. V súčasnosti: Svet blúzok, Kaviareň Messerschmidt (vo vnútri súkromné Múzeum 17. Novembra), potraviny Billa, Kláštorňý pivovar, Ľudová predajňa, reštaurácia Flagship, stávková kancelária Niké, Raiffeisen Bank, Kníhkupectvo Lúč, Cake – pekáreňské výrobky, lekáreň Milosrdní bratia.

SNP 1 – 6

Ďalší, čiastočne zachovalý rad domov je na Nám. SNP 1 – 6, ktorý tvorí západnú hranicu námestia. Bloku dominuje kostol reformovanej cirkvi. Kostol je v prevádzke, v roku 2015 boli na vchody namontované vysoké mreže, pretože ľudia bez domova znečisťovali vchodové schody a ostatné časti budovy.

Kostol začali stavať najmä zásluhou Eleméra Balogha, ktorý v tom čase bratislavskú kalvínsku obec viedol. Kostol a príľahlý nájomný dom postavili na mieste zbúraného skladu soľného úradu. Konkurs sice vyhral mladý miestny architekt Franz Wimmer, ale plány dali prerobiť F. Opaterným. Ku kostolu patrí

aj dom z druhej strany (Obchodná 12), a spolu tvoria tzv. Kalvínsky dvor. V iných uhorských mestách bolo zvykom, že k novým kostolom postavili aj nájomný dom, kde býval aj farár. V Bratislave sa to stalo prvýkrát. Malo to ale svoju logiku. V októbri 1912 dokončili nájomný dom a z nájmov mohli dofinancovať postavenie kostola. Ten odovzdali v októbri 1913. Ďalšou raritou stavby je, že je to prvý kostol v Bratislave, v ktorom použili stavitelia železobetón. Pod číslom SNP 2 bola v 90. rokoch vytvorená pasáž Zlatý jeleň. Pomenovanie pochádza od hostinca, ktorý tu prevádzkoval podľa historika Tivadara Ortvyu už v 17. storočí. V nárožnej budove (SNP 6) sídlil v uhorských časoch Kráľovský soľný úrad.

SNP 34 – 36

Budova Slovenskej pošty (pôvodný názov Poštový palác) predstavuje silnú architektonickú kontinuitu na námestí. V roku 1778 bolo zbúrané mestské opevnenie a zasypaná priekopa. Na jeho mieste, pri vyústení Uršulínskej ulice a priestranstve využívanom ako trhovisko, bol postavený neskorobarokový palác, ktorý patrilo pôvodne barónom Wachtlerovcom a neskôr grófom Szapáryovcom. Od roku 1850 sa stal sídlom Uhorského kráľovského poštového riaditeľstva, aj vďaka svojej výhodnej polohe. Dovtedy prvá telefónna centrála v Prešporoku bola v jednom z bytov na

SNP 8 – 11

Maybe the best preserved part from this point of view is the northern series of houses (SNP Square 8 – 11), known as the Brothers of Mercy Church and Hospital. A well-known department store Kamzík, grocery store ASO, Orient Café and Praha Cinema (previously Atlon) had their seats at this address and at the lower end of the block there were confectionary and pharmacy. Now: Svet blúzok (shirts and blouses shop), Messerschmidt Café (private museum Múzeum 17. Novembra inside), Billa, Kláštorňý pivovar (monastery brewery), Ľudová predajňa (folk art shop), Flagship restaurant, betting shop Niké, Raiffeisen Bank, bookstore Lúč, Cake – pekáreňské výrobky (bakery), Brothers of Mercy pharmacy.

SNP 1 – 6

Another, partially preserved series of houses is in SNP Square 1 – 6, forming a western border of the Square. The block is dominated by the Reformed Church. The Church is in operation, in 2015 high bars were installed at the entrances, because the homeless used to contaminate the entrance staircase and other parts of the building.

Elemér Balogh who was a leader of Calvinists in Bratislava back then, contributed the most to the construction of the Church. They built the Church

and adjacent residential house on the very place of the demolished salt office warehouse. Young local architect Franz Wimmer won the contest, but the plans were redrafted by F. Opaterný. A house from the other side (Obchodná 12) also belongs to the Church, and together they form the so-called Kalvínsky dvor (Calvinist Yard). In other Hungarian cities they used to build a residential house next to a church, where a vicar lived. In Bratislava, it happened for the very first time. However, there was a reason for it, in fact. In October 1912 the residential house was completed and they could raise funds for the construction of the Church from the rental fees. The Church was completed in October 1913. Another curiosity of the construction is that it is the first church in Bratislava, where the contractors used reinforced concrete. Zlatý jeleň passage was created at SNP 2 in the 90's. It was named after an inn that was run here already in the 17th century according to the historian Tivadar Ortvy. The Royal Salt Office had its seat in the corner building (SNP 6) in the Hungarian era.

SNP 34 – 36

The building of the Slovak Post Office (original name Postal Palace) represents strong architectural continuity in the Square. The city fortification was demolished in 1778 and the ditch was backfilled. Late

Pohľad na Dunajskú ulicu pred rokom 1918 a v roku 2016.

Foto zbierka Juraja Horvátha a Istvána Veresa

View of Dunajská street before 1918 and in 2016.

Photo Juraj Horváth and István Veres collection

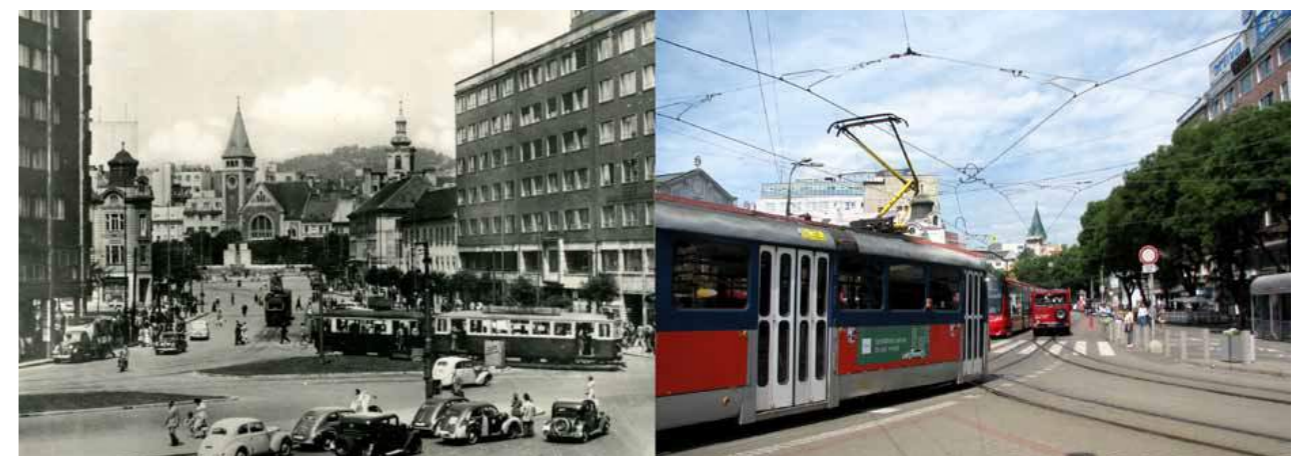

Premávka na námestí v 50. rokoch a v roku 2016.

Foto zbierka Juraja Horvátha a Istvána Veresa

Traffic in the square in the 50's and in 2016.

Photo Juraj Horváth and István Veres collection

druhom poschodí domu na nároží Schöndorfskej ulice (teraz Obchodnej) a terajšieho Hurbanovho námestia. Prvá telefónna centrála postupom času nevyhovovala narastajúcim podmienkam poštových, telefónnych a telegrafických služieb. Z toho istého dôvodu bola takmer po polstoročí začiatkom 20. storočia nutná výstavba nového Poštového paláca na mieste paláca Wachtlerovcov. Architektonická súťaž bola vypísaná dvakrát a víťazom obidvoch súťaží bol budapeštiansky architekt Gyula Pártos. Nový poštový palác bol dostavaný v roku 1912. V rokoch 1928 – 1930 bola realizovaná dostavba hlavnej pošty – budovu rozšírili o západné krídlo a štvrté podlažie, čo si vyžiadalo likvidáciu ďalších dvoch domov na Hurbanovom námestí. Fasádu prístavby, ktorá mala viac ako 17 m, riešili ako pokračovanie pôvodného Pártosovho objektu.

SNP 33

Budova Bankového paláca (od 90. rokov rokov sídlo Ministerstva kultúry SR, predtým sídlo Tatra banky) bola postavená v rokoch 1922 – 25, podľa návrhov architekta J. Harminca. V jednom z dvoch pôvodných zbúraných domov sa narodil v roku 1874 hudobný skladateľ Franz Schmidt. Na vyšších poschodiach boli byty, v suteréne kino Tatra (neskôr Pohraničník). V 70. až 80. rokoch budovu používala Slovenská

Dolná časť Námestia republiky v medzivojnovom období. Vľavo železiarstvo Neurath a budova Hotela Rudolf, ktoré boli pred postavením prioru asanované. foto AMB
Lower part of Republic Square in the interwar period. Hardware shop Neurath on the left and Rudolf Hotel that were demolished before the construction of prior. photo AMB

televízia. Okrem ministerstva tu v súčasnosti sídli aj divadlo Astorka.

SNP 30 – 32 – Budovy OD Dunaj

Prevádzky pred postavením OD v1- a 2-poschodových domoch: bufet, občerstvenie, oprava obuvi, Slovenská kniha, syry, drogéria Počas socializmu a 90. roky: Dom odievania, Domáce potreby, kníhkupectvo Lacné knihy V súčasnosti: v suteréne Klub Dole (diskotéka), Na prízemí: kaviareň a kníhkupectvo Gorila Urban Space, kvetinárstvo, parfumeria, oblečenie Top Fashion 4. poschodie: KC Dunaj (predtým redakcia denníka SME)

SNP 29

Sídlo banky ČSOB, predtým obchod Otex (textil)

SNP 28

Najvyšší súd SR

SNP 27

Poľský inštitút (od roku 1950) Zaniknuté prevádzky: kaviareň Útek z Egypta

SNP 25 – Stará tržnica

Zaniknuté prevádzky na prízemí: Dworák Ernő – a fehér galambhoz (U bieleho holuba – emblematický obchod

Baroque Palace was built at its place close to the end of Uršulínska Street at the space used as a market place, whereby it originally belonged to Baron family of Wachtlers and later to Counts Szapáry. In 1850, thanks to its convenient location, it became a seat of the Hungarian Royal Post Office Directorate. The first telephone centre in Pressburg back then was seated in one of the flats on the second floor of the house in the corner of Schöndorfská Street (now Obchodná) and present-day Hurbanovo Square. This telephone centre was later not suitable due to increasing conditions of postal, telephone and telegraph services. For the very reason it was necessary, after almost a half of a century, in the beginning of the 20th century, to build a new Postal Palace on the spot of Wachtlers' Palace. Architectural contest was announced twice and the winner of both contests was Gyula Pártos, an architect from Budapest. New Postal Palace was built in 1912. In 1928 – 1930 the main building of the post office was completed – it was extended by a western wing and a fourth floor, which required the demolition of another two houses in Hurbanovo Square. The over 17 m tall facade of the additional part was made as a continuity of the original Pártos building.

SNP 33

Bank Palace (since 90's the seat of the Ministry of Culture of the Slovak Republic, Tatra banka seat before) was built in 1922 – 25, as per the architect, J. Harminc's plans. In 1874 a music composer Franz Schmidt was born in one of the two original demolished houses. Flats were on upper floors, Tatra cinema (later Pohraničník) was in the basement. Slovak Television used the building in the 70's and 80's. Currently, the Ministry of Culture and Astorka Theatre are seated there.

SNP 30 – 32 – Dunaj Department Store Buildings

Establishments before the construction of the department store in single- and two-floor houses: snack bar, refreshments, shoe repair, Slovenská kniha (Slovak Book), cheese, drugstore During socialism and in the 90's: Dom odievania (textile shop), Domáce potreby (housewares), Lacné knihy bookstore Now: Klub Dole in the basement (discotheque), On the ground floor: Gorila Urban Space café and bookstore, flower shop, perfume shop, Top Fashion clothes 4th floor: KC Dunaj (SME daily newsroom before)

SNP 29

ČSOB bank seat, Otex shop before (textile)

SNP 28

The Supreme Court of the Slovak Republic

SNP 27

Polish Institute (since 1950) Closed operations: Útek z Egypta café

SNP 25 – Old Market Hall

Closed establishments on the ground floor: Dworák Ernő – a fehér galambhoz (White Pigeon's – emblematic grocery store in the corner of the building that existed in the Square even before the construction of the market hall in 1910, then it was moved into the market hall), Frankl Mór establishment (before WW I). In socialism: stockings repair, ice sale, Ryba, grocery store, bakery, Kleopatra café (until 2008) Closed establishment that were run inside the building until 2008: India – Nepal – Tibet: exotic goods, Ethno Sumba – clothes, Slovak Cheese, shoe repair, wine bar, Sunny Tea – bulk tea, bakery, newspapers and tobacco Now: LAB café, Merica restaurant, U Paulíka farmer product, DobroDobré café, Hotel Art Passage (above the Centrál passage) the fairs are organized in the Hall each Saturday, during the rest of the week it is rented for various kinds of events or it is closed. The following name was on the facade of the Hall after its opening: Városi vásárcsarnok. In the interwar period it was replaced by the name in three languages: Market Hall – Markthalle – Vásárcsarnok. The Slovak name Stará tržnica has been on its facade since 1999 (reconstruction and opening of the building).

SNP 24

Two-floor bourgeois house. Establishments in the past: bakery, coffee roaster. Now: U Jakuba canteen

SNP 23 – Manderla

Closed establishments: Ground floor: Rudolf Manderla butcher's (the last butcher's was closed here in 2008), Vojtech Szatinszky canteen (40's), ice cream (50's) 1. floor: Café Grand In single-floor house before the construction of high-rise building: Rudolf Grünwald, Slubek, Schlesinger Tivadar Dávid Now on the ground floor: Kuskus Fast Food, Herňa Grand (game house)

SNP 21 – 22

Closed establishments: Pharmacy, Szakšašportka, Tobacco, Snacks Now: Pharmacy, Fio banka, betting shop Niké, wine shop (Vino Levice)

SNP 15 – Farmer House

Closed establishments: Zlatá hus Inn, Duschinsky G. – clothes, Mutual Farmer Savings Society, Tempo (snacks and delicacies) in the 60's and 70's Now: branch office of Sberbank in the corner (Volksbank before), Mystiq underwear, Café Vienna

s potravinami na rohu budovy, ktorý fungoval na námestí už pred postavením tržnice v roku 1910, potom sa do tržnice presťahoval), prevádzka Frankl Mór (pred I. sv. vojnou). V časoch socializmu: oprava pančúch, predaj ľadu, Ryba, samoobsluha (potraviny), pekáreň, kaviareň Kleopatra (do roku 2008) Zaniknuté prevádzky, ktoré fungovali vo vnútri budovy do 2008: India – Nepál – Tibet: exotický tovar, Ethno sumba – oblečenie, Slovenské syry, oprava obuvi, vináreň, Sunny tea – sypané čaje, pekáreň, noviny a tabak V súčasnosti: LAB café, reštaurácia Merica, farmárske potraviny U Paulíka, kaviareň DobreDobré, Hotel Art Passage (nad Centráľ pasážou) Hala slúži trhom každú sobotu, ostatné dni sa prenájma na akcie rôzneho typu alebo je zatvorená. Po otvorení na fasáde tržnice figuroval nápis: Városi vásárcsarnok. V medzivojnovom období ho nahradili trojjazyčným nápisom: Mestská tržnica – Markthalle – Vásárcsarnok. Od roku 1999 (rekonštrukcia a otvorenie budovy) na fasáde figuruje nápis Stará tržnica.

SNP 24

Meštiansky dom dvojposchodový. Prevádzky v minulosti: pekáreň, pražiareň kávy. V súčasnosti: vývarovňa U Jakuba

SNP 23 – Manderla

Zaniknuté prevádzky: Prízemie: mäsiarstvo Rudolfa Manderlu (posledné mäsiarstvo tu zaniklo v roku 2008), vývarovňa Vojtecha Szatinszkého (40. roky), zmrzlina (50. roky) 1. poschodie: Café Grand V jednoposchodovom dome pred postavením výškovej budovy: Rudolf Grünwald, Slubek, Schlesinger Tivadar Dávid V súčasnosti na prízemí: Kuskus fast food, Herňa Grand

SNP 21-22

Zaniknuté prevádzky: Lekáreň, SazkaŠportka, Tabak, Cukrovinky V súčasnosti: Lekáreň, Fio banka, stávková kancelária Niké, predajňa vína (Vino Levice)

SNP 15 – Roľnícky dom

Zaniknuté prevádzky: hostinec Zlatá hus, Duschinsky G. – oblečenie, Roľnícka vzájomná pokladnica, v 60. až 70. rokoch Tempo (lahôdky a občerstvenie) V súčasnosti: na nároží pobočka Sberbank (predtým Volksbank), Mystiq spodná bieleizeň, Café Vienna

SNP 14 – Družstevný dom

V súčasnosti: cestovná kancelária Hydrotour, McDonalds, Music club/bar Babylon

Dunajská 1

Nájomný dom (E. Steiner) V súčasnosti: Jawa koloniálny nábytok, kaviareň Le Fajnsmeker, reštaurácia Unas

Zaniknuté prevádzky v asanovaných domoch na starom Kamennom námestí a v okolí

Neurath železiarstvo, Hotel Rudolf (predtým hostinec Zlatá merica), Ryba, Hackenberger testvérek (koloniálny tovar), Bauer János, Madert E. Vaskereskedés (železiarstvo), Štollwerck (stánok), Kohl György oblečenie Kohl-Weiss Eisenhandlung, na st kjamennom J. Kinkele – Obchod s múkou, F. Boell zdrav. Pomôcky (Dunajská ulica), Teta potraviny, Slovenská pivnica (dnes Baťa), Kníhkupectvo Melantrich, Haller János vendéglője (pred 1. sv. vojnou), Zum weissen Elefanten, Berghoffer János, Werner

Súčasné prevádzky

Hudobniny, optika, Baťa, potraviny Lidl, piváreň U Zlatého bažanta, Jawa koloniálny nábytok, Kaviareň Steinplatz, Kryštálové sklo, lekáreň.

Survivors

Napriek tomu, že v rokoch socializmu kostoly pre aktérov nepredstavovali žiadne hodnoty, skôr naopak, na Námestí SNP a na Kamennom námestí skoro všetky cirkevné budovy asanácie prežili. Okrem nich na námestí máme prevádzky, ktoré slúžia svojmu účelu už viac ako 60 rokov. Absolútny rekord drží budova Slovenskej pošty, ktorá od svojho otvorenia v roku 1912 slúžila iba pošte, či už kráľovskej uhorskej, alebo slovenskej.

Budova Slovenskej sporiteľne

Funkcionalistická budova Juraja Tvarožka bola odovzdaná v roku 1931 ako budova Mestskej sporiteľne. V 90. rokoch rokoch ju kúpila Erste Group, a odvtedy slúži ako pobočka Slovenskej sporiteľne. Od svojho vzniku sa stala jednou z dominant námestia.

Roľnícky dom

Nárožné priestory budovy slúžia prinajmenšom od medzivojnového odbobia finančníctvu. Terajšia funkcionalistická budova (Emil Belluš, 1934) nahradila pôvodný dvojposchodový nárožný dom, ktorý užv čase asanácie slúžil ako sídlo Roľníckej vzájomnej pokladnice. Pred I. sv. vojnou tu fungoval obchod s oblečením, predtým zájazdný hostinec Zlatá hus, v 60. a 70. rokoch občerstvenie Tempo. Momentálne slúži ako pobočka Sberbanku finančníctvu.

Poľský inštitút

Budova pochádza z prvého desaťročia 20. storočia. Inštitút v nej vznikol v roku 1950 s názvom Nové Poľsko, v 1982 bol premenovaný na Poľské informačné a kultúrne stredisko. Názov Poľský inštitút nesie od roku 1994. V súčasnosti slúži ako priestor pre výstavy a rôzne akcie. Horné poschodia budovy chátrajú. „Odkedy si len pamätám, vždy tam bol ten Poľský inštitút.“ (František Janík, 1945, rodák z Rovinky)

SNP 14 – Cooperative House

Now: Hydrotour travel agency, McDonalds, Music club/bar Babylon

Dunajská 1

Residential House (E. Steiner) Now: Jawa colonial furniture, Le Fajnsmeker café, Unas restaurant

Closed establishments in demolished houses in the old Kamenné Square and around:

Neurath hardware shop, Rudolf Hotel (Zlatá merica Inn before), Ryba, Hackenberger testvérek (colonial goods), Bauer János, Madert E. Vaskereskedés (hardware shop), Štollwerck (stand), Kohl György clothes Kohl-Weiss Eisenhandlung, in the Old Kamenné Square J. Kinkele – Flour shop, F. Boell medical devices (Dunajská Street), Teta grocery store, Slovak Cellar (Baťa today), Melantrich bookstore, Haller János vendéglője (before WW I), Zum weissen Elefanten, Berghoffer János, Werner

Contemporary Establishments

Music shop, optics, Baťa, Lidl, U Zlatého bažanta beer pub, Jawa colonial furniture, Steinplatz Café, Kryštálové sklo (Crystal Glass), pharmacy.

Survivors

Even though that in socialism, churches represented hardly any values for the people involved, rather the opposite was true, almost all church buildings in SNP Square and Kamenné Square survived the demolitions. Moreover, there are establishments in the squares that have been running for more than 60 years. The building where Slovak Post has its seat, is the record holder, as only the post office has been there since 1912, whether royal Hungarian or Slovak.

Premises of Slovenská sporiteľňa

The functionalist building by Juraj Tvarožek was completed in 1931 as premises of the City Savings Bank. Erste Group bought it in the 90’s and it has been a branch office of Slovenská sporiteľňa ever since. It has been dominant in the square since the very beginning.

Farmer House

Corner areas of the building have been serving finance sector at least since the interwar period. Contemporary functionalist building (Emil Belluš, 1934) replaced the original two-floor corner house that was used as a seat of Mutual Farmer Savings Society already at the time of demolition. There was a clothes shop before the WW I, Zlatá hus stage inn before and Tempo snack bar in the 60’s and 70’s. Currently it serves a finance sector as a branch office of Sberbank.

The Polish Institute

The building is from the first decade of the 20th century. An institute was established there in 1950 under the name New Poland, its name was changed into Polish Information and Cultural Centre in 1982. It has been called the Polish Institute since 1994. It is currently being used as a space for exhibitions and all kinds of events. The upper floors of the building deteriorate. ‘Ever since I remember, there has only been the Polish Institute.’ (František Janík, 1945, born in Rovinka)

Zisťovanie názorov a skúseností s územím Kamenného námestia a Námestia SNP v Bratislave

Opinion and experience survey related to the area of the Kamenné Square and SNP square in Bratislava

Vypracovala

Veronika Prachárová (Inštitút SGI)

Kódovanie

Juraj Hurný, Veronika Prachárová, Martin Brezina

Vydal

Aliancia Stará Tržnica – občianske združenie

Rok vydania: 2018

Licencia

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported
(CC BY-NC-SA 3.0)

Developed by

Veronika Prachárová (SGI)

Encoding

Juraj Hurný, Veronika Prachárová, Martin Brezina

Published by

Alliance Old Market Hall – civic association

Publication year: 2018

Licence

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported
(CC BY-NC-SA 3.0)

Ako vnímame priestor Kamenného námestia a Námestia SNP?

– Výsledky dotazníkového prieskumu

V apríli 2017 Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti (ďalej len „ÚSV ROS“) spustil trojročný národný projekt s názvom Podpora partnerstva a dialógu v oblasti participatívnej tvorby verejných politík. Tento projekt financovaný z prostriedkov operačného programu Efektívna verejná správa má za cieľ navrhovať kroky a zavádzať riešenia, zamerané na **podporu participatívnej tvorby verejných politík na národnej, regionálnej, mikroregionálnej a lokálnej úrovni** (Ministerstvo vnútra 2017).

Pilotná schéma participatívnej tvorby verejných politík predstavuje praktickú časť projektu, pričom zastrešuje až dvanásť pilotných projektov uskutočňovaných v celej SR.¹ Jedným z nich je aj pilotný projekt

„**Využívanie verejných priestorov a plôch na lokálnej úrovni**“, ktorý sa uskutočňuje v spolupráci partnerov ÚSV ROS, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI), Aliancia Stará tržnica a hlavné mesto Bratislava.²

Zámerom pilotného projektu je príprava podkladov na verejnú súťaž ku Kamennému námestiu a Námestiu SNP, ktoré vychádzajú z **participatívnych procesov**. Participácia rôznych aktérov pri diskusii o zmenách verejného priestoru totiž predstavuje **nevyhnutný základ demokratického procesu** jeho tvorby a je zároveň predpokladom lepšieho prijímania riešení navrhovaných odbornou verejnosťou. Inými slovami, ak je proces participácie dobre zvládnutý, jeho výsledkom je kvalitnejší výstup, ktorý prijíma väčšina

How do we perceive the area of the Kamenné Square and SNP Square? – Results of the questionnaire survey

In April 2017 the Office of the Government Representative of the SR for the Civil Society Development (hereinafter “OGR CSD”) launched a three-year national project entitled Support of the partnership and dialogue in the domain of participatory public policy making. This project funded from the operational programme Effective Public Administration whose aim is to propose actions and implement solutions focused on **the support of participatory public policy making at the national, regional, micro-regional and local level** (Ministry of Interior 2017).

The pilot scheme of participatory public policy making represents the practical part of the project and at the same time covers up to twelve pilot projects

implemented in the entire SR.¹ One of them is the pilot project “**The Use of public spaces and surfaces at the local level**” which is being implemented in co-operation of partners OGR CSD, Slovak Governance Institute (SGI), Alliance Old Market Hall and the Capital City of Bratislava.²

The purpose of the pilot project is the preparation of materials for a public competition related to the Kamenné Square and SNP Square which are based on **participative processes**. Since participation of various stakeholders in discussions about changes within a public space represents an **inevitable basis for the democratic process** of its making and also a condition for a better adoption of solutions proposed by the

Dôležitý stretávací bod „pod hodinkami“. Hodinky a zvončeky na fasáde od Prior síce podľa I. Matušíka vznikli len náhodou (architekt stretol výrobcu zvončekov v čechách), no predtým na fasáde budovy Neurath tiež boli, čiže asanáciu istým spôsobom prežili aj ony.

An important meeting point “under the clock”. Although I: Matušík claims that the clock and bells were included on the façade of the prior department store by chance (the architect met a producer of bells in bohemia), they were also a part of the façade of the neurath building before that, so they lived through the demolition in a certain way too.

aktérov (užívateľov priestoru). Takýto výstup nie je exkluzívny, ale naopak, má inkluzívne prvky a okrem iného zvyšuje predpoklad politického prijatia zo strany vedenia mesta a zastupiteľstva. Zároveň, dobre nastavený participatívny proces neznamena, že sú plošne uplatňované jednotné postupy, ale naopak, ich využitie je posudzované jednotlivo s ohľadom na existujúcu situáciu.

Na základe absolvovaného participatívneho procesu boli v rámci projektu postupne získavané informácie, ktoré budú prenesené do pripravovaného zadania súťaže, pričom zapojení aktéri majú byť zahrnutí aj do prípravy finálneho výstupu. Pre čo najkvalitnejšie zachytenie názoru verejnosti, prebiehal zber dát prostredníctvom viacerých podaktivít ako napríklad pološtruktúrované rozhovory a osobné stretnutia s aktérmi, ankety, stretnutia nad mapou a pod. Jednou z aktivít bol aj **dotazníkový prieskum**, ktorého najzaujímavejšie výsledky sú predstavené v tejto analýze.

Prvá časť sa venuje metodológii, pričom sa zvyrazňuje, že dotazník týkajúci sa Kamenného námestia a Námestia SNP vyplnilo v období júl-október až 1087 respondentov. V druhej časti sú uvedené základné informácie o opýtaných, ako pohlavie, miesto bydliska, či veková kategória. Rovnako sa rozoberá aj to, ako často, akým spôsobom a za akým účelom sa respondenti dostávajú na územie Kamenného námestia a Námestia SNP. Následne sa tretia časť venuje tomu, aký majú respondenti názor na námestia z pohľadu bezpečnosti, čistoty a poriadku či dostupnosti. Odpovede na škále – súhlasím, skôr súhlasím, skôr nesúhlasím, či nesúhlasím – pritom umožnili spraviť aj analyticky zaujímavé porovnania medzi námestiami.

V piatej najrozsiahlejšej časti sú podrobne rozobrané názory respondentov jednotlivo na Kamenné námestie a Námestie SNP prostredníctvom troch otvorených otázok:

- Čo vám najviac vyhovuje?
- Čo vám chýba?
- Čo vám vadí a čo by ste odstránili?

Pri odpovediach respondentov na tieto otázky sa muselo pristúpiť k ich kódovaniu, t.j. zlučenie obsahovo rovnakých odpovedí. Výsledkom je pomerne presné zachytenie názoru verejnosti na hlavné nedostatky, ale aj pozitívne stránky oboch námestí. Záverečná časť ponúka prehľad najzásadnejších zistení dotazníkového prieskumu aj s ohľadom na odlišné výsledky skúmaných území.

- 1 Projekty boli do pilotnej schémy vybrané na základe samostatnej výzvy k predkladaniu projektov ÚSV ROS, realizovanej ešte v novembri 2015 (Ministerstvo vnútra 2017).
- 2 Pilotný projekt bol rovnako ako všetky ostatné založený na memorande o spolupráci medzi ÚSV ROS, subjektom verejnej správy (Hlavné mesto Bratislava) a konkrétnou mimovládnu organizáciou (Inštitút SGI).

specialists. In other words, if the participation process is done well; its result is an improved output which is adopted by the majority of stakeholders (users of the space). This output is not exclusive, on the contrary, it contains inclusive elements and among other things increases the prerequisite for political adoption by city management and the municipality executive board. At the same time, a well-designed participation process does not mean that unified approaches are globally implemented, on the contrary, their usage is judged individually with regards to the existing situation.

Based on the executed participation process we have gradually acquired information within the project which will be transferred into the prepared brief of the competition while engaged stakeholders are supposed to be included in the preparation of the final output. In order to capture the public opinion as qualitatively as possible the collection of data occurred across various sub-activities such as semi-structured interviews and personal meetings with survey participants, meetings by the map etc. One of such activities was the questionnaire survey whose most significant results are presented in this analysis.

The first part deals with methodology and underlines the fact that the questionnaire related to the Kamenné Square and SNP Square was completed in the July – October period by as many as 1087 respondents. The second part contains basic information about respondents such as gender, domicile or age category. It also deals with how often, what means of transport they use to come there and for what purpose respondents come to the area of the Kamenné Square and SNP Square. Furthermore, the third part deals with respondents' opinion on the squares in terms of safety, cleanliness and order or accessibility. Answers on a scale – Agree, Rather agree, Rather disagree or Disagree – also enabled the creation of an analytically interesting comparison between the squares.

Respondents' opinions are in detail examined in the largest fifth part, respectively for the Kamenné Square and SNP Square by means of three open questions:

- What is the most convenient aspect for you?
- What do you miss?
- What do you mind and what would you remove?

Respondents' answers to these questions had to be encoded, i.e. a unification of answers that included the same content. The result is a relatively accurate capturing of public opinion on the main deficiencies, however, on positive aspects of both square as well. The final part offers an overview of the most significant findings of the questionnaire survey with regards to different results of the examined areas.

- 1 The project selected for the pilot scheme were chosen based on a separate call for projects of the OGR CSD which took place already in November 2015 (Ministry of Interior 2017).
- 2 The pilot project was as well as all the others based on the Memorandum of Cooperation between the OGR CSD, public administration entity (Capital City of Bratislava) and the particular non-governmental organisation (SGI).

Metodológia

V mesiacoch júl až október 2017 reagovalo na prieskum týkajúci sa Kamenného námestia a Námestia SNP celkom **1087 osôb**. Dotazníkový zber dát bol uskutočnený dvoma spôsobmi. Primárne išlo o získavanie odpovedí prostredníctvom voľne dostupného **online formulára**. Ten bol zverejnený na facebookovej stránke Inštitútu SGI a stránke Starej Tržnice, ako aj v newsletteri M_P_BA. Využitím nástrojov, ktoré ponúkajú sociálne siete, bolo možné zacieliť na konkrétne demografické skupiny ľudí, čím sa podarilo pracovať aj s reprezentatívnosťou vzorky. Odpovede boli získané aj **formou priameho oslovovania respondentov** počas náučných prechádzok priestorom oboch námestí. Dotazník, sa žiadnym spôsobom neodlišoval od verzie, ktorá bola dostupná na internete. Dokopy sa touto formou podarilo vyzbierať takmer 15 % z celkového počtu dotazníkov, pričom boli získané aj odpovede od respondentov, ktorí zvyčajne nepoužívajú internet, resp. nenavštevujú sociálne siete (65+).

Dotazník bol štruktúrovaný tak, že obsahoval uzavreté, ako aj otvorené otázky. Respondenti mali najskôr uviesť svoje **demografické údaje** umožňujúce neskoršie priradenie a analyzovanie názorov a preferencií podľa veku či pohlavia respondenta. Potom boli prostredníctvom uzavretých otázok (t. j. s výberom odpovedí) zisťované **základné informácie** o tom, ako často, za akých okolností a akým spôsobom sa opýtaní dostávajú na skúmané námestia a ako dané územia vnímajú. Pri otázkach smerujúcich na subjektívne vnímanie Kamenného námestia a Námestia SNP sa dotazník zamerával na bezpečnosť, čistotu a poriadok, dostupnosť, či bezproblémovosť pohybu. Respondenti mali možnosť reagovať na vybrané tvrdenia na Likertovej škále 1 – 4, a to súhlasím, skôr súhlasím, skôr nesúhlasím, či nesúhlasím (pre viac informácií viď box č. 1).

Box č. 1: Stanovenie Likertovej škály

Optimálny počet možných reakcií pri využití Likertovej škály neexistuje, pričom do veľkej miery závisí od obsahu otázky, či od plánovanej vzorky respondentov (Kieruj & Moors 2010). K odstráneniu neutrálnej pozície sa odporúča pristúpiť z viacerých dôvodov. Existuje tendencia respondentov sa skryť v neutrálnej pozícii,

a to aj disproportčne v porovnaní s inými odpoveďami (Kalton, Roberts, & Holt 1980, Schuman & Kalton 1985, Bishop 1987, Si & Cullen 1998). Navyše sa ukázalo, že nárast je konštantný bez ohľadu na náročnosť otázky (Schuman & Kalton 1985). Rovnako dochádza k situáciám, že pri otázke, kde potrebujú opýtaní pred označením svojej odpovede zväziť viacero faktorov, si uľahčia rozhodovanie a zaškrtnú neutrálnu pozíciu. Každopádne, pri otázke, či zaradiť aj neutrálnu pozíciu je najdôležitejšie zhodnotenie, či bude pravdepodobne slúžiť len ako vyhnutie sa odpovedi (na jednej alebo druhej strane názorového spektra), alebo či je skutočne nevyhnutná pre presné zachytenie postojov respondentov (O’Muircheartaigh, Krosnick & Helic, 2000). V prípade tohto výskumu išlo o nevyhnutnosť zachytiť názor prikláňajúci sa k jednej alebo druhej strane, pričom respondenti dostali možnosť zvolenia si miernejšej odpovede („skôr“).

V poslednej časti s otvorenými otázkami (pre viac informácií viď box č. 2) boli respondenti opätovne dopytovaní na ich **názor a pocity ohľadom námestí**, s tým, že cieľom bolo ale podrobnejšie zistiť: a) čo im na jednotlivých námestiach vyhovuje, b) čo im tam chýba a c) čo by odstránili. Otázky smerovali na každé námestie samostatne.

Box č. 2: Otvorené otázky a kódovanie

Otvorené otázky umožňujú respondentom bez akýchkoľvek obmedzení vyjadriť ich názor, čo je jednoznačne pozitívne pre kvalitnejšie zachytenie ich postoja, no zároveň to sťažuje následnú analýzu. Preto sa pri spracovávaní zozbieraných dát muselo pristúpiť k **zlúčeniu obsahovo rovnakých odpovedí** pod jednu významovú kategóriu a k **následnému kódovaniu zozbieraných dát**. Napríklad, v prípade otázky „Čo vám na Kamennom námestí najviac vyhovuje?“ boli zvolené nasledujúce možnosti:

Methodology

From July to October 2017 a total number of **1087 persons** reacted to the survey associated with the Kamenné Square and SNP Square. The questionnaire collection of data was done in two ways. Primarily, it was the acquisition of answers via a freely available **online form**. It was published on the SGI Facebook page and on the Old Market Hall website as well as in the M_P_BA newsletter. It was possible to target specific demographic groups of people by using the tools that social media offer which enabled us to work with the representativeness of the sample. Answers were also acquired **by directly approaching respondents** during recreational walks across the space of both squares. The questionnaire did not differ in any way from the version which was available on the Internet. Overall we have collected almost 15 % from the total number of questionnaires this way, whereas we have also acquired answers from respondents who do not use the Internet often or do not go on social media (65+).

The questionnaire was structured so it included closed as well as open questions. First of all, respondents had to state their **demographic data** enabling the later association and analysis of opinion and preferences based on age or gender of the respondent. Afterwards **basic information** about how often, in what circumstances and what means of transport respondents use to come to examined squares and how they perceive them was surveyed by means of closed questions (i.e. multiple choice). In case of questions oriented to the subjective perception of the Kamenné Square and SNP Square, the questionnaire focused on safety, cleanliness and order, accessibility or smoothness of movement. Respondents had the opportunity to react to selected claims using the Likert scale 1 – 4 of Agree, Rather agree, Rather disagree or Disagree (for more information see box n°1).

Box n°1: Determination of the Likert scale

There is no optimal number of possible reactions when using the Likert scale, to a large extent, it depends on the content of questions or planned sample of respondents (Kieruj & Moors 2010). It is recommended to remove the neutral position due to multiple

reasons. Respondents tend to hide behind the neutral position in a disproportionate way in comparison to other answers (Kalton, Roberts, & Holt 1980, Schuman & Kalton 1985, Bishop 1987, Si & Cullen 1998). In addition, it was demonstrated that the increase is constant regardless of the question’s difficulty (Schuman & Kalton 1985). There are also situations where respondents need to consider multiple factors before answering a question and simplify their decision making and tick the neutral position. However, when deciding whether or not to include the neutral position, the most important aspect is the assessment whether it would potentially serve as a way to avoid answering the question (on one or the other side of the opinion spectrum) or whether it is truly inevitable in order to precisely capture the position of respondents (O’Muircheartaigh, Krosnick & Helic, 2000). In case of this survey, there was an inevitability to capture an opinion that would lean to one or the other side whereas respondents had the opportunity to choose a more moderate answer (“rather”).

In the last part, open questions (for more information see box n°2), respondents were again surveyed on their **opinion and feelings regarding the squares** with the aim to find out in more detail: a) what is convenient for them at respective squares, b) what they miss and c) what they would remove. Questions were aimed at each square individually.

Box n°2: Open questions and encoding

Open questions enable respondents to express their opinion without restrictions which is definitely positive for an improved capturing of their position, however, at the same time it complicates the following analysis. Therefore, during the processing of collected data we had to proceed to the **unification of answers that included the same content** into one meaning category and to the **following encoding of collected data**. For example, for the question: “What is the most convenient aspect of the Kamenné Square for you?” the following options were selected:

01. Cyklovybavenosť (cyklopruhy, cyklostojany)
02. Parkovanie
03. Nákupné možnosti
04. Centrálna poloha
05. Nič
06. Dopravný uzol
07. Gastro možnosti
08. Kultúra
09. Miesto stretávania
10. Strom + okolie stromu
11. Architektúra, budovy, genius loci
12. Občianska vybavenosť
13. Voľnosť priestoru a nezastavanos

Pri takto nastavených odpovediach bolo možné pri práci výskumníka jasne zaradiť odpovede ako „centrum“ a „centrálna lokácia“ k možnosti č. 4, čím sa následne uľahčilo spracovávanie zozbieraných dát pre účely tejto analýzy.

Je potrebné zdôrazniť, že uskutočnenie dotazníkového zberu dát má hneď niekoľko nezanedbateľných výhod. Pri kvalitnom vypracovaní dotazníkov napríklad umožňujú **identifikovať existujúce trendy v rámci skúmanej vzorky respondentov** (Kendall 2008). Navyše, dotazníky sú zvyčajne vnímané ako jeden z viac objektívnych výskumných postupov na zber dát, nakoľko vychádzajú z väčších vzoriek respondentov (Oppenheim 1992). Stále je však potrebné brať do úvahy, že výsledky môžu byť skreslené následkom viacerých faktorov, ako chybné vyhotovenie dotazníka, chyby pri zbere dát, chýbajúce odpovede, predpojaté znenie dotazníka, nepochopenie otázok, či chyby pri kódovaní, spracovaní a interpretácii výsledkov (Oppenheim 1992). Dotazník slúžiaci na zber informácií o postojoch verejnosti voči Kamennému námestiu a Námestiu SNP, bol pred distribúciou respondentom opakovane testovaný pilotážou a upravovaný, čím sa znížila pravdepodobnosť existencie vymenovaných rizík.

01. Bicycle facilities (bicycle lanes, bicycle stands)
02. Parking
03. Shopping options
04. Central position
05. Nothing
06. Transport hub
07. Catering options
08. Culture
09. Meeting point
10. Tree + the vicinity of the tree
11. Architecture, buildings, genius loci
12. Civic service facilities
13. Freedom of space and not too many buildings

With answers designed in such a way it was possible for the researcher to clearly categorise answers such as “city centre” and “central position” to the option n°4 which subsequently simplified the processing of collected data for the purposes of this analysis.

It is necessary to underline that the execution of questionnaire data collection has several undeniable advantages. A well-developed questionnaire can for example enable to **identify existing tendencies within the examined sample of respondents** (Kendall 2008). In addition, questionnaires are usually perceived as one of the more objective research practices for data collection since they are based on bigger samples of respondents (Oppenheim 1992). However, it is still necessary to consider that the results can be distorted due to multiple factors such as an incorrectly developed questionnaire, errors during data collection, missing answers, biased phrasing of the questionnaire, incomprehension of questions or encoding, processing, and interpretation errors of results (Oppenheim 1992). The questionnaire for data collection of public positions on the Kamenné Square and SNP Square was repeatedly tested by pilotage and adjusted before the distribution which reduced the potential existence of the above-mentioned risks.

Základné informácie k rozhovorom a respondentom

Nakoľko 53 % respondentov tvorili muži a 47 % ženy, možno tvrdiť, že dotazník riadne odzrkadľuje názory oboch pohlaví. Je však potrebné dodať, že až **takmer polovica opýtaných mužov, ako aj žien, bola vo vekovej kategórii od 25 do 34 rokov** a 26 % v kategórii 35 – 54 rokov (viď graf č. 1).³

Viac ako štvrtina respondentov uviedla ako miesto bydliska **okres Bratislava I** a približne pätina uviedla Bratislava II a Bratislava V (viď graf č. 2). Väčšina opýtaných pritom žije v Bratislave **celý život, resp. viac ako 16 rokov** a približne 16 % býva v hlavnom meste 1 až 5 rokov.

Pri skúmaní názorov verejnosti na námestia je veľmi dôležité získať nielen základné údaje

o respondentoch, ale aj **doplňujúce informácie o ich návštevách námestí**. Napríklad o tom, ako často, akým spôsobom a za akým účelom sa na ich územie dostávajú.

Uvedené informácie totiž sami o sebe prinášajú veľmi dôležitý náhľad do charakteru plôch. Navyše **dotvárajú aj kontext**, v akom možno na ďalšie odpovede a hodnotenia respondentov nazerať. Dá sa napríklad predpokladať, že ľudia preferujúci jazdu autom majú iné preferencie ako cyklisti. Inými slovami, ak sa dostávajú respondenti na námestia autom, budú pravdepodobne klásť dôraz na dostatok parkovacích miest, zatiaľ čo, ak sa dopravujú bicyklom, zamerajú sa asi skôr na existenciu cyklotrás. Obdobne, ak respondenti

Basic information about interviews and respondents

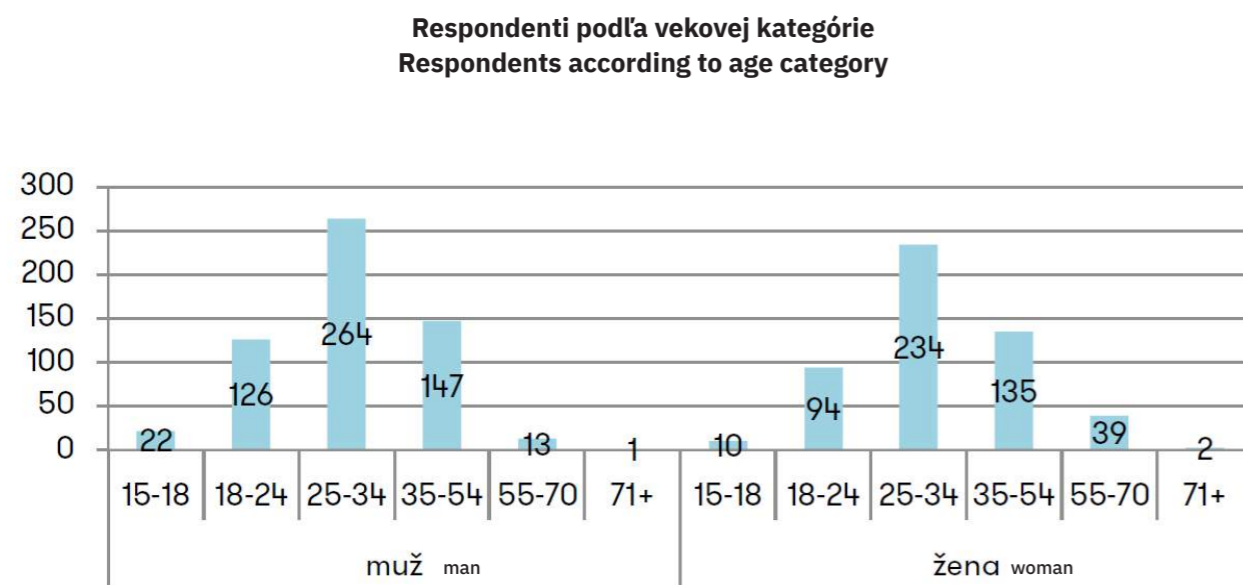
Since 53 % of respondents were men and 47 % women it can be stated that the questionnaire reflects the opinion from both genders properly. However, it is necessary to add that **almost one half of surveyed men as well as women was in the age category of 25 – 34** and 26 % in the category of 35 – 54 (see graph n°1).³

More than a quarter of respondents have stated their domicile as **Bratislava I district** and approximately one fifth stated Bratislava II a Bratislava V (see graph n°2). And the majority of surveyed persons has been living in Bratislava **their entire life or for more than 16 years** and approximately 16 % has been living in the capital for 1 – 5 years.

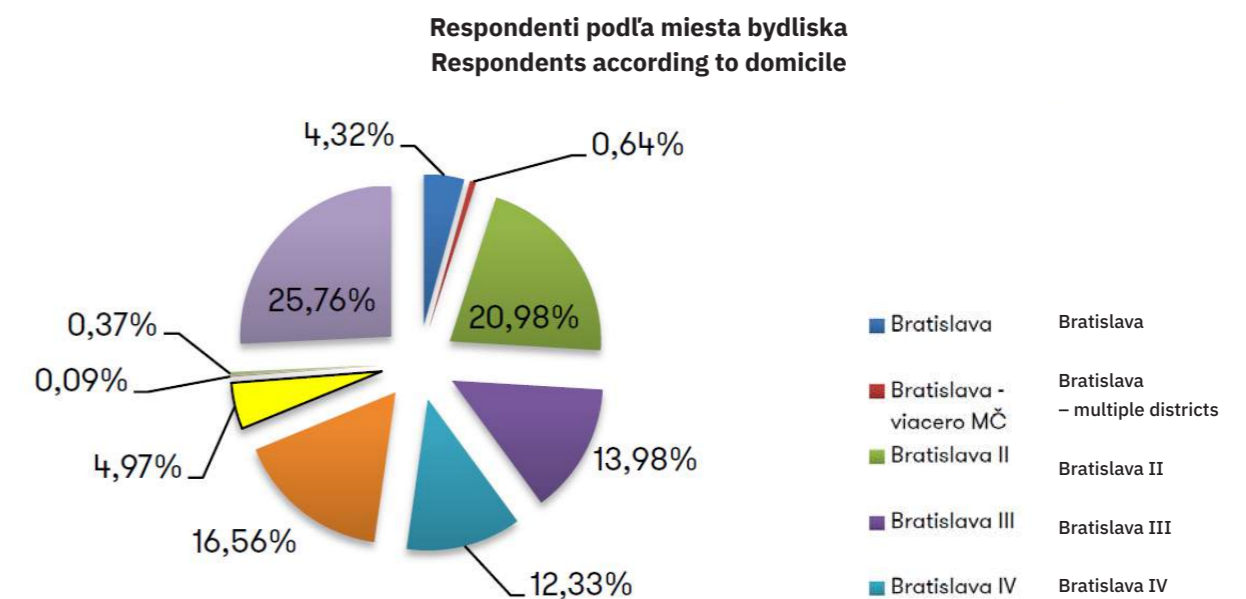
When examining the public opinion on squares it is very important to acquire not only basic data about respondents, but **additional data about their visits to the squares** as well. For example about how often, what means of transport they use to come there and for what purpose they come to the area.

Since the stated information itself also brings a very important insight into the character of surfaces. Furthermore, **it also completes the context** in which it is possible to view the following answers and assessments of respondents. For example, it can be assumed that people preferring cars have different preferences than cyclists. In other words, if respondents come to squares by cars, they will probably emphasise the

Graf č. 1: Respondenti a respondentky podľa vekovej kategórie
Zdroj: Autor
Graph n°1: Respondents according to age category
Source: Author

Graf č. 2: Respondenti podľa miesta bydliska
Zdroj: Autori
Graph n°2: Respondents according to domicile
Source: Authors

navštevujú námestia kvôli zábave pravdepodobne budú mať iné potreby ako ľudia, čo tam chodia za prácou alebo tam bývajú. O odlišnostiach v preferenciách každodenných návštevníkov a ľudí, čo na námestia chodia len raz za mesiac, ani nehovoriac.⁴

Pri odhade frekvencie návštev Kamenného námestia alebo Námestia SNP najviac, **vyše 40 %, respondentov uviedlo, že tam chodia párkrát týždenne**, takmer 30 % párkrát za mesiac a štvrtina denne (viď graf č. 3). Pri opýtaných, ktorí uviedli, že sa na námestia chodia párkrát za týždeň išlo najmä o obyvateľov okresu Bratislava I a Bratislava II a pri denných návštevníkoch sa takmer v polovici prípadov neprekvapivo jednalo o obyvateľov okresu Bratislava I.

Pri otázke, akým spôsobom sa dostávajú respondenti na námestia, mali možnosť výberu z viacerých odpovedí, a to autom, mestskou hromadnou dopravou, pešo, bicyklom, či inak. Najviac respondentov, až **vyše 70 %, uviedlo, že sa na námestia dostávajú pešo alebo mestskou hromadnou dopravou** (viď graf č. 4). Iba približne pätina sa do lokality dopravuje bicyklom a 16 % autom.

V dotazníku sa prostredníctvom uzavretej otázky taktiež zisťovalo, za akým účelom navštevujú opýtaní Kamenné námestie a Námestie SNP. Respondenti mali pritom možnosť označiť viacero odpovedí, a to návšteva verejných inštitúcií, nákupy, práca/biznis, zábava,

prechádzanie námestím, ubytovanie, stretávanie sa s ľuďmi, iné a neviem posúdiť.

Najviac, až **takmer 70 % opýtaných pri svojej odpovedi uviedlo, že sa na námestia chodia stretávať s ľuďmi** (viď graf č. 5). Túto možnosť najčastejšie označili ako muži (375; 65 % všetkých mužov), tak aj ženy (367; 71 % všetkých žien), akurát pri mužoch išlo najmä o vekové kategórie 25 – 34 a 18 – 24 a pri ženách o 25 – 34 a 35 – 54 (viď tabuľku č. 1).

Následne, **skoro 60 % opýtaných uviedlo, že tam chodia kvôli nákupným možnostiam alebo tade len prechádzajú**. Zaujímavosťou je, že pre ženy bola po stretávaní sa s ľuďmi druhá najčastejšia odpoveď nákupy (340; 66 % zo všetkých žien) a pri mužoch, že námestiami iba prechádzajú (361; 63 % všetkých mužov).

Viac ako polovica respondentov zaškrtnula, že do lokality námestí chodia za zábavou. Uviedlo to približne 55 % mužov (316) a takmer polovica žien (252).

Ak sa pozrieme na dôvody návštev námestí z pohľadu toho, **ako často tam opýtaní chodia, nezaznamenáme, so zjavnou výnimkou dôvodu – práca/biznis, veľké odlišnosti**.

V prípade respondentov, ktorí chodia na námestia párkrát za týždeň sa ukázal ako **najčastejší dôvod stretávanie sa s ľuďmi (72 %)**, približne 60 % uviedlo

sufficient amount of parking spaces, whereas if they use bicycles for transport, they probably rather focus on the existence of cycle routes. Similarly, if respondents visit squares because of entertainment, they will probably have other needs than people who come there to work or live there. Not even mentioning the differences in terms of everyday preferences of visitors and people who come to the squares only once per month.⁴

When estimating the Kamenné Square or SNP Square frequency of visits, most, **more than 40 %, respondents stated that they come there a few times per week**, almost 30 % said a few times per month and a quarter confessed to daily visits (see graph n°3). Surveyed persons who stated that they come to squares a few times per week were mainly Bratislava I and Bratislava II district residents and in case of daily visitors almost one half of them was unsurprisingly Bratislava I district residents.

The question related to the means of transport respondents use to come to the squares featured multiple choice answers such as by car, public transport, on foot, by bicycle or otherwise. Most respondents, **more than 70 %, stated that they come to the squares on foot or by public transport** (see graph n°4). Only approximately one fifth transports to the site by bicycle and 16 % by car.

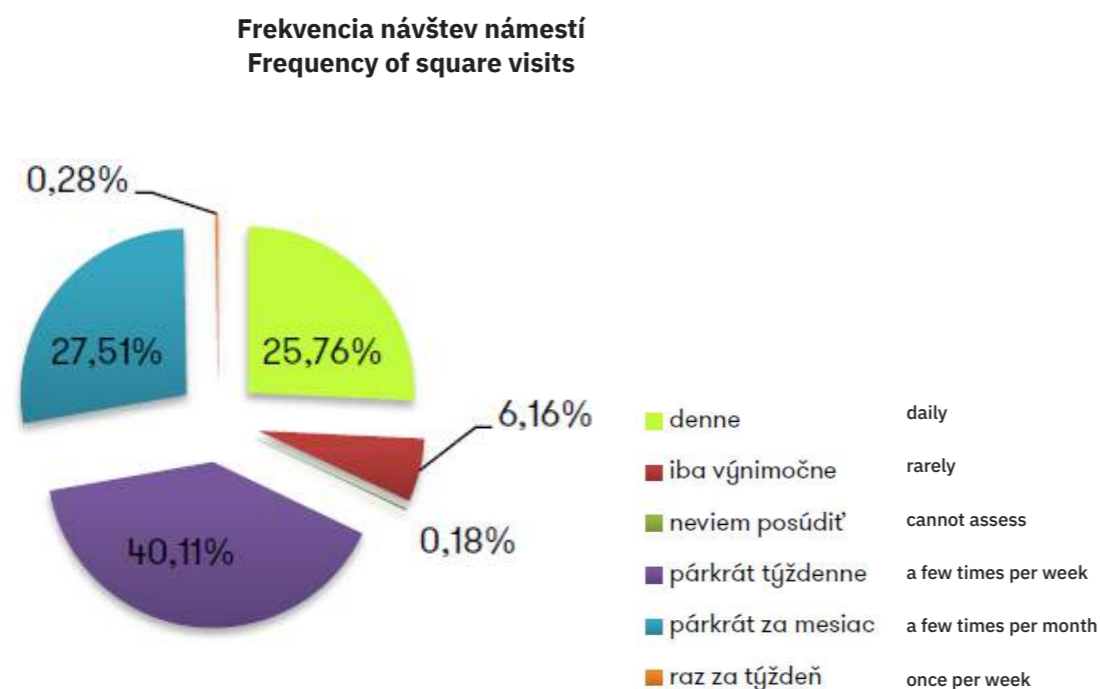
In the questionnaire we were also discovering for what purpose surveyed persons visit the Kamenné Square and SNP Square via a closed question. Respondents had also the option to choose multiple answers such as a visit of public institutions, shopping, work/business, entertainment, passing across the square, accommodation, meeting people, other and cannot asses.

Most, **almost 70 % of surveyed persons stated in their answers that they come to squares to meet people** (see graph n°5). This option was most frequently chosen by men (375; 65 % of all men) as well as women (367; 71 % of all women), whereas men were mainly from the 25 – 34 and 18 – 24 age category and in case of women it was the 5 – 34 and 35 – 54 age categories (see table n°1).

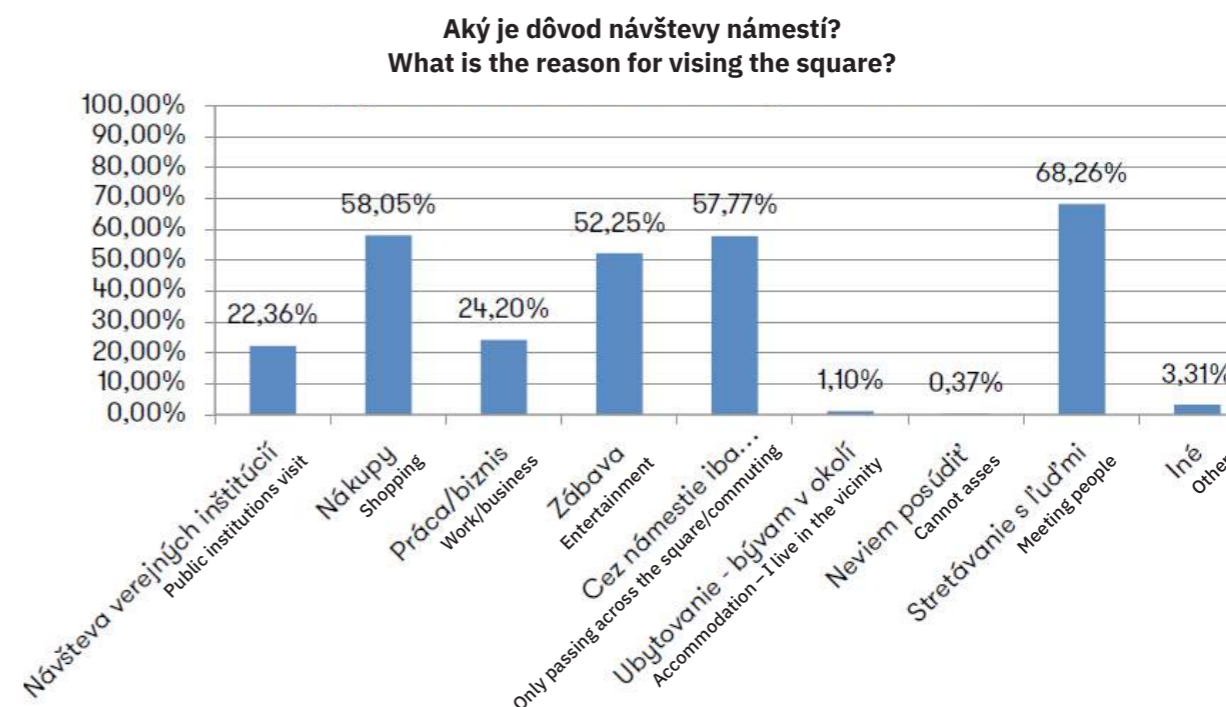
Subsequently, **almost 60 % of surveyed persons stated that they come there because of shopping options or just pass across**. Interestingly, the second most frequent answer from women, after meeting people, was shopping (340; 66 % of all women) and in case of men it was the fact that they only pass across squares (361; 63 % of all men).

More than one half of respondents ticked that they come to the premises of squares for entertainment. It was stated by approximately 55 % of men (316) and almost one half of women (252).

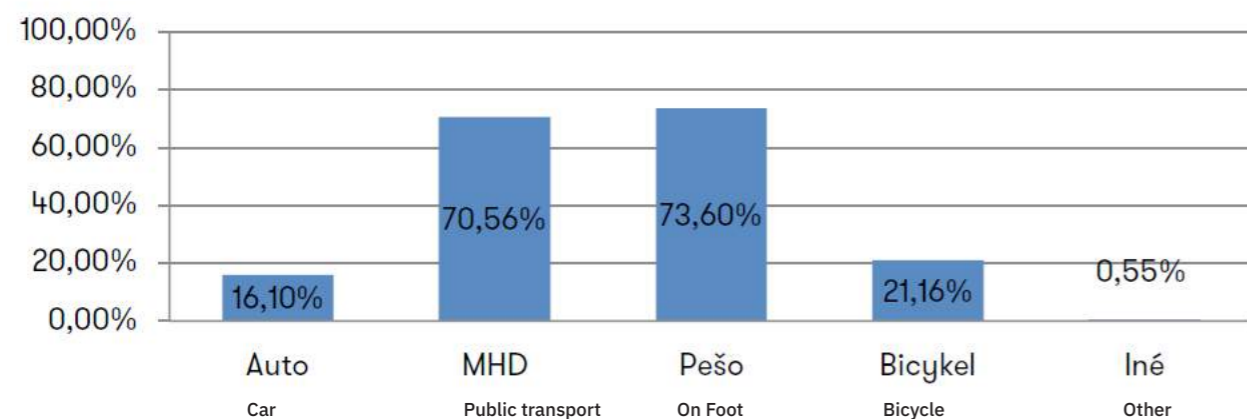
Graf č. 3: Respondenti podľa frekvencie návštev Kamenného námestia alebo Námestia SNP, Zdroj: Autori
Graph n°3: Respondents according to Kamenné Square or SNP Square frequency of visits, Source: Authors

Graf č. 4: Dôvody návštev námestí
Zdroj: Autori
Graph n°4: Reasons for visiting the squares
Source: Authors

**Ako sa dostávate do lokality oboch námestí?
How do you come to the area of both squares?**

Graf č. 5: Spôsoby akými sa respondenti dostávajú na námestia*

Zdroj: Autori

Graph n°5: The means of transport respondents use to come to squares*

Source: Authors

Účel návštevy Purpose for visiting	Muži Man	Ženy Women
Návšteva verejných inštitúcií Public institutions visit	20 %	25 %
Nákupy Shopping	51 %	66 %
Práca/biznis Work/business	25 %	23 %
Zábava Entertainment	55 %	49 %
Cez námestie iba prechádzam – cestujem Only passing across the square/ commuting	63 %	52 %
Ubytovanie – bývam v okolí Accommodation – I live in the vicinity	0 %	2 %
Neviem posúdiť Cannot asses	1 %	0 %
Stretávanie s ľuďmi Meeting people	65 %	71 %
Iné Other	3 %	4 %

Tabuľka č. 1: Účel návštevy námestí podľa pohlavia respondenta

Table n°1: Purpose for visiting squares according to respondent's gender

Frekvencia návštev Frequency of visits	N°	Stretávanie s ľuďmi Meeting people	Podiel z frekvencie návštev Share from the frequency of visits	Nákupy Shopping	Podiel z frekvencie návštev Share from the frequency of visits	Cez námestie iba prechádzam – cestujem Only passing across the square/ commuting	Podiel z frekvencie návštev Share from the frequency of visits
denne daily	280	183	65 %	162	58 %	149	53 %
iba výnimočne rarely	67	33	49 %	30	45 %	46	69 %
neviem posúdiť cannot assess	2	1	50 %	2	100 %	2	100 %
párkrát týždenne a few times per week	436	316	72 %	266	61 %	261	60 %
párkrát za mesiac a few times per month	299	206	69 %	169	57 %	170	57 %
raz za týždeň once per week	3	3	100 %	2	67 %	0	0 %

Tabuľka č. 2: Najčastejší účel návštevy námestí respondentov* podľa frekvencie návštev

Zdroj: Autori

Table n°2: Respondents' most frequent purpose for visiting squares* according to frequency of visits

Source: Authors

nákupy a že cez námestia iba prechádzajú a viac ako polovica zábavu.

Opýtaní uvádzajúci, že sa na Kamenné námestie a Námestie SNP dostanú len párkrát za mesiac v 70 % prípadov tak robia, kvôli stretávaniu sa s ľuďmi a približne 60 % kvôli zábave, že tade len prechádzajú alebo tam nakupujú.

Respondenti, ktorí chodia na námestia denne, najčastejšie ako svoje dôvody uviedli stretávanie sa s ľuďmi (65 %), približne 60 % nákupy a polovica respondentov, že cez ne iba prechádzajú, zábavu a prácu/ biznis (pre ďalšie informácie vid' tabuľku č. 2).

Zaujímavosťou je, že **najčastejším respondentom** v rámci dotazníkového prieskumu bol muž vo vekovej kategórii 25-34 rokov z okresu Bratislava II s vysokoškolským vzdelaním navštevujúci námestia párkrát do týždňa a žena vo vekovej kategórii 25-34 rokov z okresu Bratislava I s vysokoškolským titulom, ktorá navštevuje námestia na dennej báze.

If we look at reasons for visiting squares in terms of **how often surveyed persons come there, we do not record, with the obvious exception of the reason – work/business, big differences.**

In case of respondents who come to squares a few times per week **the most frequent reason was meeting people (72 %)**, approximately 60 % stated shopping and that they only pass across the squares and more than one half chose entertainment.

Surveyed persons who stated that they come to the Kamenné Square and SNP Square only a few times per month said that in 70 % of cases they do so to meet people and approximately 60 % because of entertainment, so they only pass or shop there.

Respondents who come to squares daily most frequently stated that they meet with people (65 %) as their reason, approximately 60 % said shopping and one half of respondents chose the options that they only pass across, entertainment and work/business (for further information see table n°2).

Interestingly, **the most frequent respondent** within this questionnaire survey was a man of the 25--34 age category from the Bratislava II district with a university degree who visits squares a few times per week and a woman of the 25-34 age category from the Bratislava I district with a university degree who visits squares at a daily basis.

- 3 Aj pri mužoch aj pri ženách tvorilo túto kategóriu až 46 % respondentov.
- 4 V tejto súvislosti je však potrebné zvýrazniť, že určite netreba vyhodnocovať preferencie opýtaných len podľa týchto odpovedí. Môže totiž nastať napríklad situácia, že hoci by sa opýtaní možno aj chceli dostať na námestie autom, či bicyklom, existujúca nevyhovujúca infraštruktúra im to nedovoľuje, a preto ju môžu kritizovať. Alebo inak, hoci aj respondent uviedol, že chodí na námestie autom, chcel by chodiť bicyklom, a preto kritizuje cyklotrasy.
- 5 V grafoch č. 4 a č. 5, ako aj v tabuľkách č. 1 a č. 2 sa z dôvodu možnosti označovania viacerých odpovedí nepracuje s maximom ako so 100 %, ale s každou kategóriou zvlášť. Preto tento súčet je vyšší než 100 %. Aplikácia takejto metódy zobrazovania lepšie poukazuje na rozdiely medzi jednotlivými kategóriami a následne slúži aj jednoduchšej interpretácii nadväzujúcich výsledkov.
- 8 Je však potrebné zvýrazniť, že nie všetci respondenti uviedli odpoveď na každú otázku, a teda základ z ktorého vychádzajú podiely sa mení, čo neumožňuje robiť plnohodnotné komparácie medzi otázkami.

- 3 This category was represented by as much as 46 % of respondents in case of men as well as women.
- 4 In this regard however, it is necessary to underline that preferences of surveyed persons should not be assessed only according to these answers. Since there may be for example a situation when a surveyed person might have wanted to come to the square by car or bicycle, however, the existing unsatisfactory infrastructure does not allow them to do so and therefore they can criticise it. Or a different scenario where the respondent has stated that they come to the square by car, but would like to come by bicycle and therefore, criticises cycle routes.
- 5 In graphs n°4 and n°5 as well as in tables n°1 and n°2, due to the possibility of choosing multiple answers we do not work with 100 % as the maximum value, but with each category separately. Therefore, this sum is higher than 100 %. The application of such displaying method better points to the differences between respective categories and subsequently leads to a simpler interpretation of the following results.
- 8 However, it is important to underline that not all respondents answered each question and thus the basis for shares changes which does not enable a fully-fledged comparison among questions.

Vnímanie námestí

V prvej časti dotazníka venujúcej sa názoru respondentov na Kamenné námestie a Námestie SNP mali na škále 1 – 4 vyjadriť mieru stotožnenia sa s výrokom, kedy 1 predstavovala súhlas s výrokom a 4 nesúhlas (pre podrobnejší opis vid' box č. 3). Cieľom bolo získať reakcie na oblasti ako bezpečnosť, čistota a poriadok, či dostupnosť. **Najvýraznejšie odlišnosti medzi skúmanými námestiami boli pri dopytovaní sa na poriadok a čistotu a na bezpečnosť.**

Box č. 3: Škála odpovedí

- 1 súhlasím
- 2 skôr súhlasím
- 3 skôr nesúhlasím
- 4 nesúhlasím

Ako sa ukázalo **pri Kamennom námestí viac ako 90 % respondentov uviedlo, že nesúhlasia alebo skôr nesúhlasia s výrokom, že na tomto námestí je čisto a poriadok**, zatiaľ čo pri Námestí SNP to takto vnímalo menej ako 60 % respondentov (vid' tabuľku č. 3). Navyše, viac ako polovica respondentov sa v dotazníku priamo vyjadrila, že nesúhlasia s tým, že by bolo na

Perception of squares

In the first part of the questionnaire, which dealt with respondents' opinion on the Kamenné Square and SNP Square, surveyed persons had to express the degree to which they identify with a claim on a scale of 1 – 4, where 1 represented an agreement with the claim and 4 disagreement (for a more detailed description see box n°3). The aim was to acquire reactions to the domain of safety, cleanliness and order or accessibility. Most significant differences between examined squares were present in case of questions associated with order and cleanliness as well as safety.

Box n°3: Scale of answers

- 1 Agree
- 2 Rather agree
- 3 Rather disagree
- 4 Disagree

The survey found that **in case of the Kamenné Square more than 90 % of respondents stated that they do not agree or rather disagree with the claim that this square is clean and features order**, whereas in case of the SNP Square less than 60 % of respondents perceived it in this way (see table n°3). In addition, more than one half of questionnaire respondents has directly expressed that they do not agree with the fact

Tabuľka č. 3: Čistota a poriadok
Zdroj: Autori
Table n°3: Cleanliness and order
Source: Authors

Miera stotožnenia sa s výrokom Degree of identification with the clam	Na Kamennom námestí je čisto a poriadok. Kamenné Square is clean and features order.	Na Námestí SNP je čisto a poriadok. SNP Square is clean and features order.
1 Úplne súhlasím Completely agree	1,39 %	4,67 %
2 Skôr súhlasím Rather agree	7,04 %	37,35 %
3 Skôr nesúhlasím Rather disagree	37,07 %	40,34 %
4 Úplne nesúhlasím Completely disagree	54,49 %	17,65 %

Tabuľka č. 4: Bezpečnosť
Zdroj: Autori
Table n°4: Safety
Source: Authors

Miera stotožnenia sa s výrokom Degree of identification with the clam	Na Kamennom námestí sa cítim bezpečne. I feel safe at the Kamenné Square.	Na Námestí SNP sa cítim bezpečne. I feel safe at the SNP Square.
1 Úplne súhlasím Completely agree	11,92 %	25,93 %
2 Skôr súhlasím Rather agree	35,77 %	54,20 %
3 Skôr nesúhlasím Rather disagree	39,93 %	16,88 %
4 Úplne nesúhlasím Completely disagree	12,38 %	2,99 %

Kamennom námestí čisto a poriadok. Pri Námestí SNP mala tieto pocity ani nie pätina opýtaných.

Zaujímavou bola aj skutočnosť, že pri **Kamennom námestí iba menej ako polovica respondentov súhlasila alebo skôr súhlasila s výrokom, že sa tam cíti bezpečne**, zatiaľ čo pri Námestí SNP to tak vyhodnotilo viac ako 80 % opýtaných (viď tabuľku č. 4). Pri Námestí SNP dokonca viac ako štvrtina respondentov jasne uviedla, že sa tam cíti bezpečne.

Dotazník sa venoval aj vnímaniu námestí z pohľadu generáčnej príslušnosti respondenta, kde sa tiež pomerne prekvapujúco ukázali odlišnosti medzi skúmanými územiami. Až **61 % opýtaných vnímali Námestie SNP ako pre ich generáciu vhodné alebo skôr vhodné**, zatiaľ čo pri Kamennom námestí zastávalo tento názor len niečo vyše tretiny respondentov (viď tabuľku č. 5). Navyše až 30 % priamo uviedlo, že nesúhlasia s výrokom, že by bolo Kamenné námestie vhodné pre ľudí ich generácie.

Ďalšie reakcie, síce nie až tak výrazne, ale predsa, poukázali na odlišné vnímanie oboch skúmaných námestí. To naznačuje, že napriek tesnej blízkosti oboch námestí, nie sú chápané ako jednotné verejné priestranstvo.

Najviac respondentov, a to **vyše polovica, uviedla, že vníma Námestie SNP ako ľahko dostupné**, takmer polovica respondentov sa tam cíti skôr dobre

a približne 40 % z nich považuje pohyb po námestí skôr za jednoduchý a bezproblémový. Na druhej strane však takmer 40 % opýtaných malo pocit, že na Námestí SNP skôr nenájdu všetko čo potrebujú.

Celkovo dosiahlo Kamenné námestie horšie výsledky. Pri tomto priestranstve, síce rovnako ako pri Námestí SNP, najviac opýtaných – vyše 50 % – uviedlo, že ho vnímajú ako ľahko dostupné, na druhej strane však až **takmer 40 % poukázalo na to, že sa tam skôr necítia dobre a skôr tam nenájdu všetko**, čo potrebujú. Viac ako 35 % ďalej uviedlo, že skôr nesúhlasia s tým, že by bol pohyb po Kamennom námestí jednoduchý a bezproblémový.

V ďalšej časti budú názory na námestia rozobrané ešte podrobnejšie, a to z pohľadu toho čo respondentom na nich najviac vyhovuje, čo im chýba a čo im vadí, resp. čo by odstránili.

Na otázky zodpovedali jednotlivo najskôr pre Kamenné námestie a potom pre Námestie SNP.⁸

that the Kamenné Square is clean and features order. In case of the SNP Square these feelings were shared by less than one fifth of surveyed persons.

Interestingly, in the case of the **Kamenné Square only less than one half of respondents agreed or rather agreed with the claim that they feel safe**, whereas in the case of the SNP Square 80 % of surveyed persons assessed it in that way (see table n°4). In case of the SNP Square even more than one quarter of respondents clearly stated that they feel safe there.

The questionnaire dealt with the perception of squares in terms of the generational affiliation of a respondent where quite surprisingly some differences were found between examined areas. As much as **61 % of surveyed persons perceived the SNP Square as a suitable or rather suitable square for their generation whereas** in case of the Kamenné Square this opinion was shared by only a little bit more than one third of respondents (see table n°5). In addition, more than 30 % directly stated that they do not agree with the claim that the Kamenné Square would be suitable for people of their generation.

Other reactions, not as distinctive, however, also pointed to different perception of both examined squares. This indicates that despite the close proximity of both squares, they are not perceived as a unified public space.

Most respondents, **more than one half, stated that they perceive the SNP Square as easily accessible**, almost one half of respondents feels rather good there and approximately 40 % of them considers movement at the square as rather easy and smooth. On the other hand, 40 % of surveyed persons felt that they would not find everything they need at the SNP Square.

The Kamenné Square achieved worse results overall. In case of this space, similarly to SNP Square, most surveyed persons – more than 50 % – stated that they perceive it as easily accessible and on the other hand, as much as **40 % pointed out that they rather do not feel good there or rather would not find everything** they need. More than 35 % stated that they rather do not agree that movement at the Kamenné Square is easy and smooth.

The next part will contain opinions on squares analysed even in more detail in terms of what is the most convenient aspect for them, what they miss and what they mind or would remove. Questions were respectively answered firstly for the Kamenné Square and then for the SNP Square.⁸

Tabuľka č. 5: Vhodnosť námestia z pohľadu generácie respondent

Zdroj: Autori

Table n°5: Suitability of the square in terms of respondent's generation

Source: Authors

Miera stotožnenia sa s výrokom	Kamenné námestie je vhodné pre ľudí mojej generácie.	Námestie SNP je vhodné pre ľudí mojej generácie.
Degree of identification with the claim	The Kamenné Square is suitable for people of my generation.	The Kamenné Square is suitable for people of my generation.
1 Úplne súhlasím Completely agree	9,88 %	18,70 %
2 Skôr súhlasím Rather agree	25,54 %	42,20 %
3 Skôr nesúhlasím Rather disagree	34,48 %	25,47 %
4 Úplne nesúhlasím Completely disagree	30,10 %	13,63 %

Vnímanie Kamenného námestia a ako by sa malo zmeniť

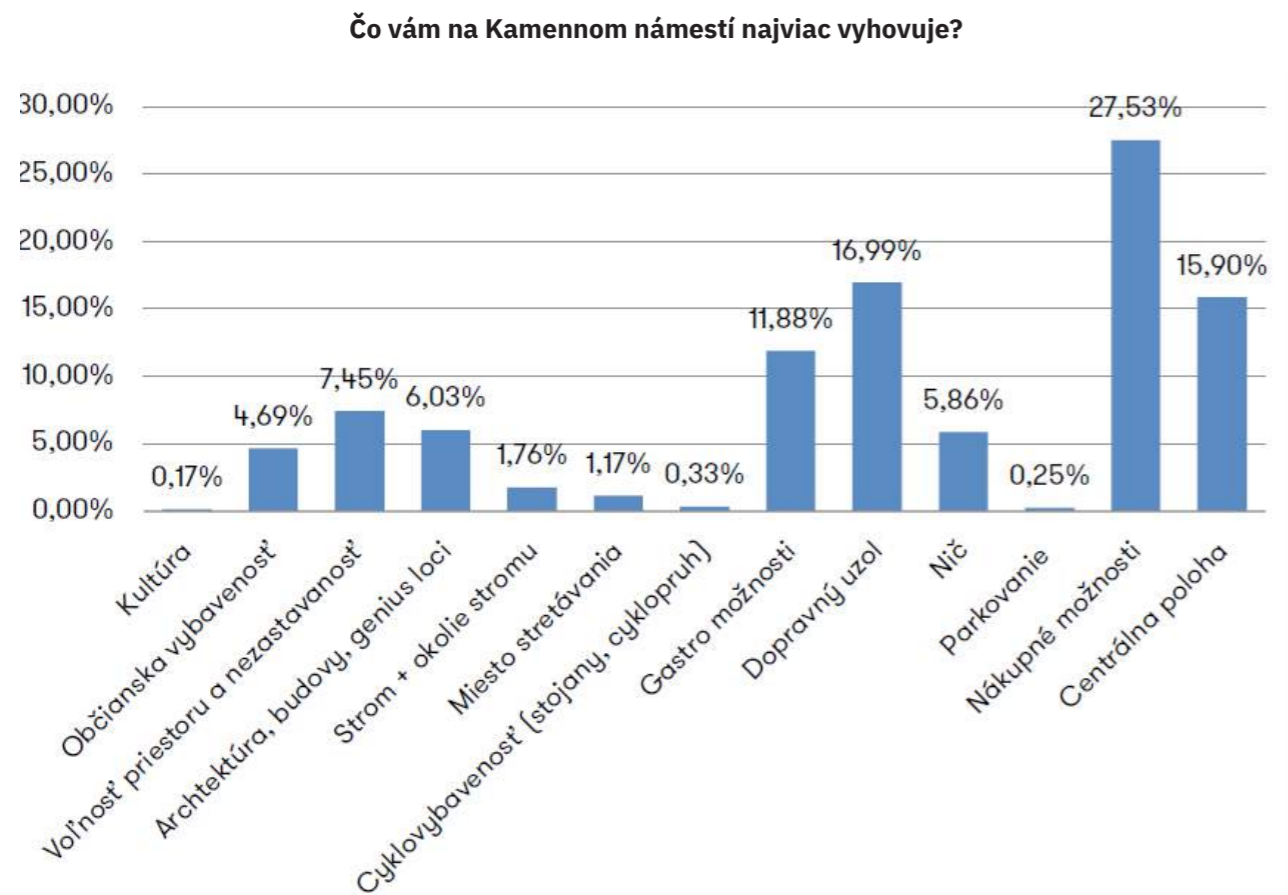
Pri prvej otázke, ktorá sa zamerala na pozitívne stránky Kamenného námestia, spomenula viac ako desatina respondentov len štyri oblasti (viď graf č. 6). Až takmer **30 % respondentov (329 osôb) uviedlo, že im na námestí vyhovujú nákupné možnosti**. Približne 17 % opýtaných poukázalo na to, že námestie je dopravným uzlom a 16 %, že jeho výhodou je centrálna poloha. Takmer 12 % zas spomenulo gastronomické možnosti.

Otázka, čo chýba na Kamennom námestí, priniesla veľké množstvo pestrých odpovedí (viď graf č. 7). **Viac ako pätina respondentov uviedla, že im tam chýba zeleň, ale aj čistota a poriadok**. Niečo vyše desiatiny opýtaných spomenulo lavičky, či viac abstraktne

konceptné riešenie, architektonický zásah a mestský charakter priestoru. Okolo 4 % opýtaných (60 osôb) uviedlo služby, oddychovú zónu a bezpečnosť.

V takmer **každej štvrti odpovedi pri otázke, čo respondentom vadí v priestore Kamenného námestia uviedli bezdomovcov** (viď graf č. 8). Následne skoro pätina opýtaných (282 osôb) spomenula neporiadok a vyše 15 % stánky. Viac ako desatina respondentov ešte uviedla, že im prekáža zlé architektonické riešenie, nekonceptnosť a použitie nekvalitných materiálov, či zlá mikroklima.

Graf č. 6: Pozitíva Kamenného námestia
Zdroj: Autori

Perception of the Kamenné Square and how it should change

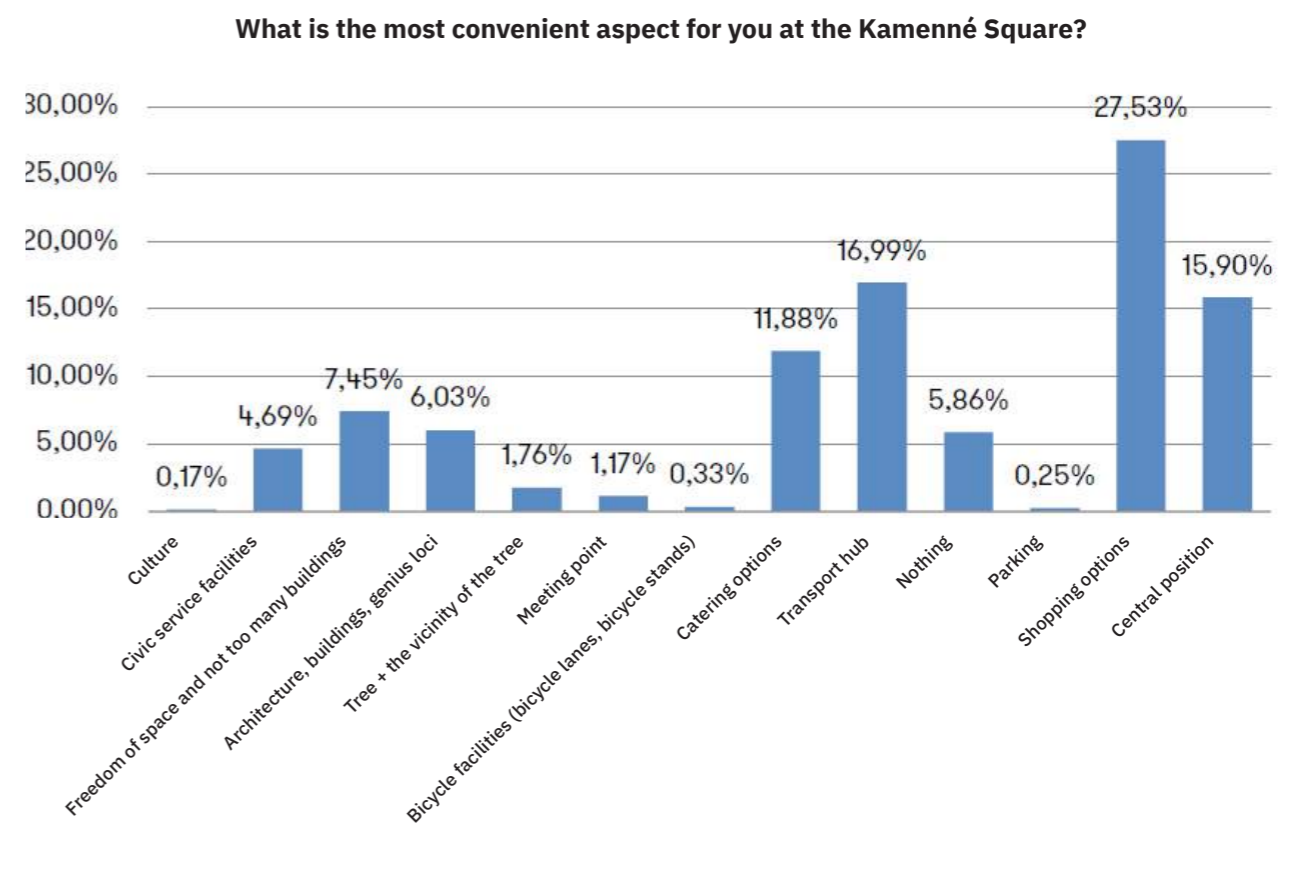
More than one tenth of respondents mentioned only four domains in terms of the first question which focused on the positives of the Kamenné Square (see graph n°6). Almost **30 % of respondents (329 persons) stated that the shopping options at the square are convenient**. Approximately 17 % of surveyed persons pointed to the fact that the square is a transport hub and 16 % perceived its central position as an advantage. Furthermore, almost 12 % mentioned the catering options.

The question: "What is missing at the Kamenné Square?" brought a big range of varied answers (see graph n°7). **More than one fifth of respondents stated that they miss greenery, but also cleanliness and order**. Slightly more than one tenth of surveyed

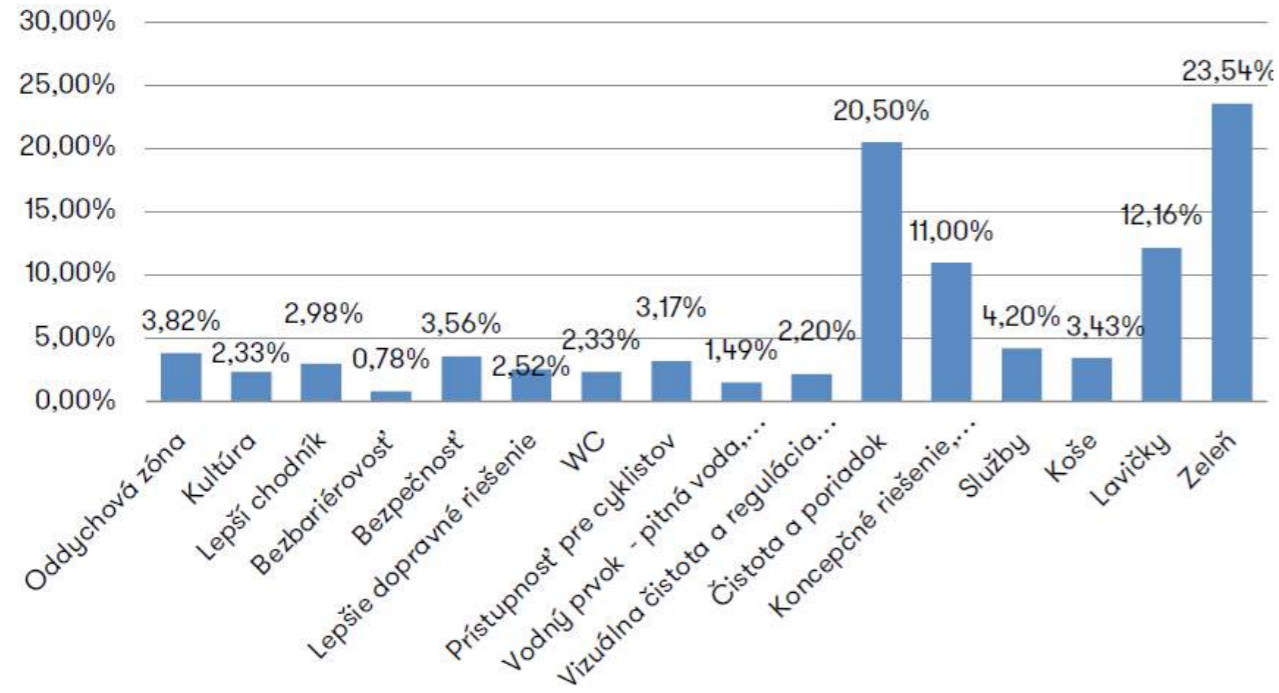
persons mentioned benches or more abstract conceptual solutions, architectural intervention and the urbanistic character of the space. Around 4 % of surveyed persons (60 persons) stated that they miss services, zones intended for resting and safety.

Almost **every fourth answer to the question: "What do you mind in the space of the Kamenné Square?" featured homeless people** (see graph n°8). Furthermore, almost one fifth of surveyed persons (282 persons) mentioned the mess and more than 15 % said stands. More than one tenth of respondents also stated that they mind the bad architectural solution, unconceptuality and the use of poor-quality materials or bad micro-climate.

Graph n°6: Positives of the Kamenné Square
Source: Authors

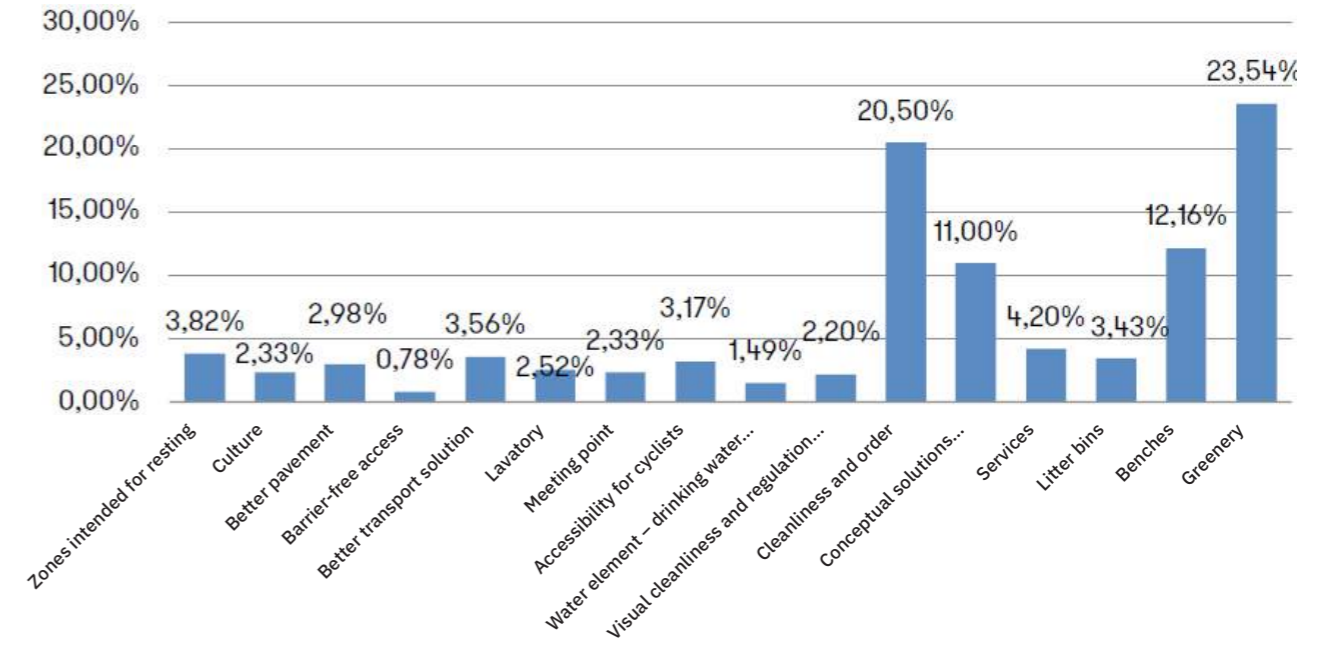

Čo vám na Kamennom námestí a v jeho okolí chýba?

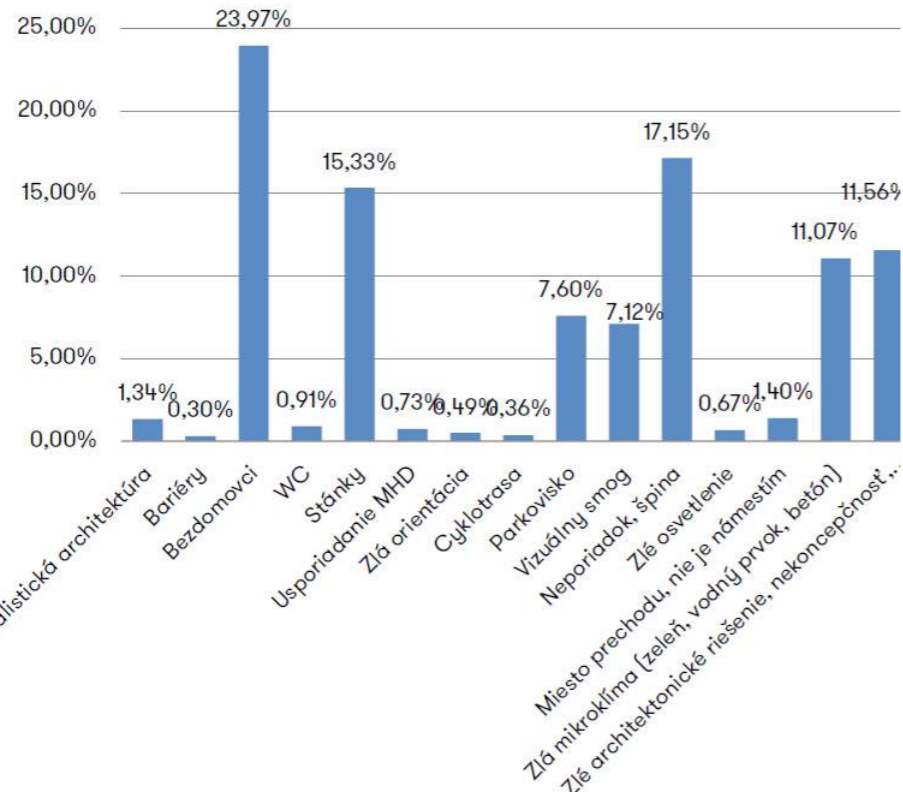
Graph n°7: What is missing at the Kamenné Square?
Source: Authors

What is missing at the Kamenné Square and in its vicinity?

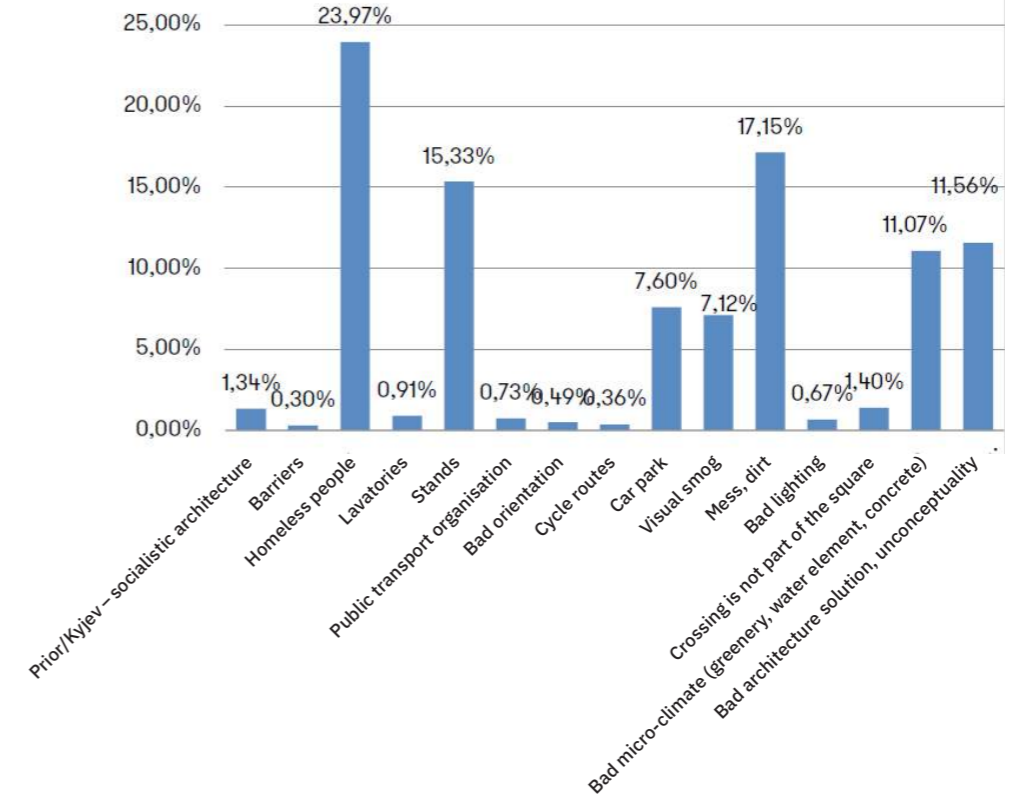
Graph n°7: What is missing at the Kamenné Square?
Source: Authors

Čo vám na Kamennom námestí vadí? Čo by ste odstránili?

Graf č. 8: Čo prekáža na Kamennom námestí
Zdroj: Autori

What do you mind at the Kamenné Square? What would you remove?

Graph n°8: What do you mind in the space of the Kamenné Square?
Source: Authors

Vnímanie Námestia SNP a ako by sa malo zmeniť

Vyššie 13 % opýtaných (162 osôb) uviedlo, že im na **Námestí SNP najviac vyhovuje Stará tržnica** (viď graf č. 9). Ďalších 5,5 % (68 osôb) spomenulo priamo priestor pred Starou tržnicou. Viac ako desatina respondentov okrem toho považovala ako výhodu centrálnu polohu, podniky, reštaurácie a kaviarne, či dostupnosť mestskej hromadnej dopravy. Na rozdiel od Kamenného námestia, kde respondenti upozorňovali na nedostatok zelene, pri Námestí SNP sa v 9 % vyzdvihla ako prednosť.

Možno paradoxne, v nadväznosti na spomenuté pozitíva, sa najčastejšie, a to až **v takmer v päť- ne odpovedí (181 osôb) uvádzalo, že na Námestí SNP by malo byť viac zelene** (viď graf č. 10). Druhá

najčastejšia odpoveď bola lavičky a následne čistota a poriadok. Vo viac ako desatine prípadov sa poukázalo na to, že na námestí chýba pešia zóna, resp. širšie chodníky, či koncepcia a architektonické riešenie.

Až pätina respondentov sa vyjadrila, že im na Námestí SNP prekáža parkovanie (viď graf č. 11). Približne 15 % poukázalo na dopravu, a to najmä na usporiadanie mestskej hromadnej dopravy a vjazd osobnej dopravy, ako aj na bezdomovcov. Potom viac ako desatina opýtaných spomenula aj nedostatky v čistote a starostlivosti o verejný priestor.

Perception of the SNP Square and how it should change

More than 13 % of surveyed persons (162 persons) stated that **the most convenient aspect of the SNP Square is the Old Market Hall** (see graph n°9). Another 5.5 % (68 persons) directly mentioned the space in front of the Old Market Hall. More than one tenth of respondents also perceived its central position, facilities, restaurants and cafés or the accessibility of public transport as advantages. Contrary to the Kamenné Square, where respondents pointed out the lack of greenery, in case of the SNP Square, 9 % highlighted it as an asset.

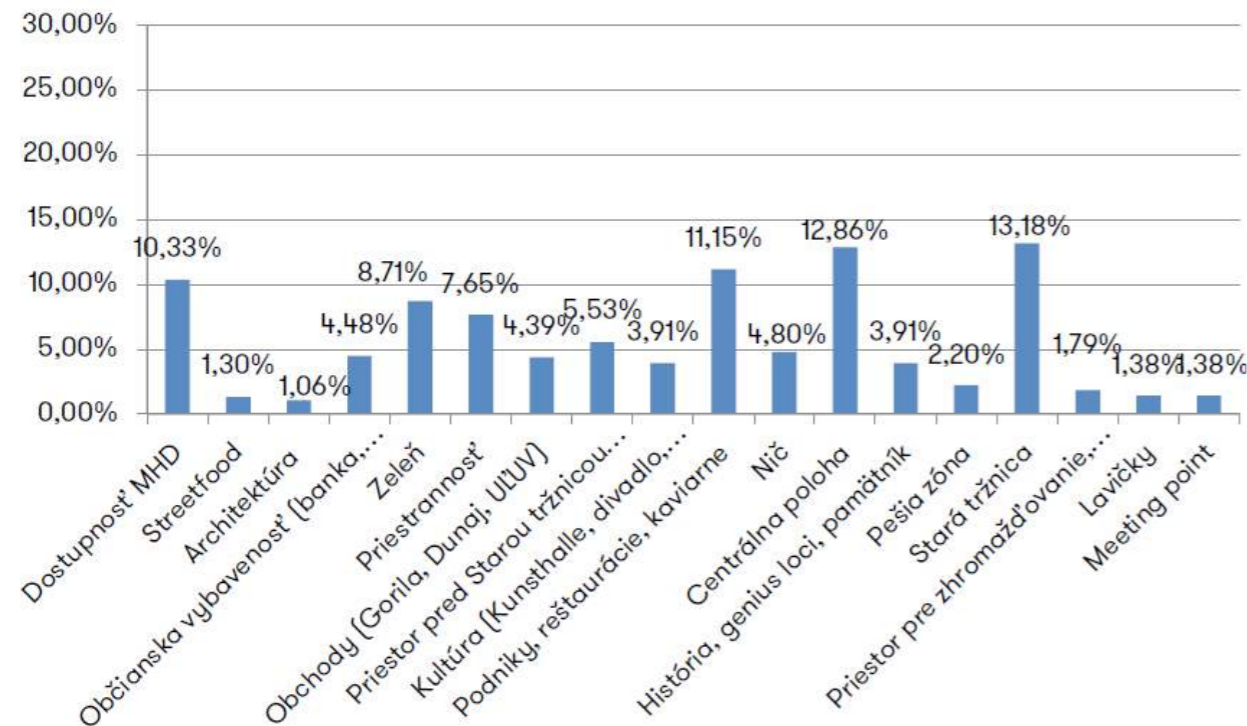
Maybe paradoxically, in addition to mentioned positives, the most frequent mentioning, **in almost one fifth of answers (181 persons) was the fact**

that the SNP Square should be greener (see graph n°10). The second most frequent answer was benches followed by cleanliness and order. More than one tenth of cases pointed to the fact that there is a lack of pedestrian zones or broader pavements, concept and architectural solution.

As much as one fifth of respondents expressed the idea that they mind the parking at the SNP Square (see graph n°11). Approximately 15 % pointed to transport, mainly to the organisation of the public transport and the entry of passenger transport as well as to homeless people. Subsequently, more than one tenth of surveyed persons also mentioned deficiencies in terms of cleanliness and public space care.

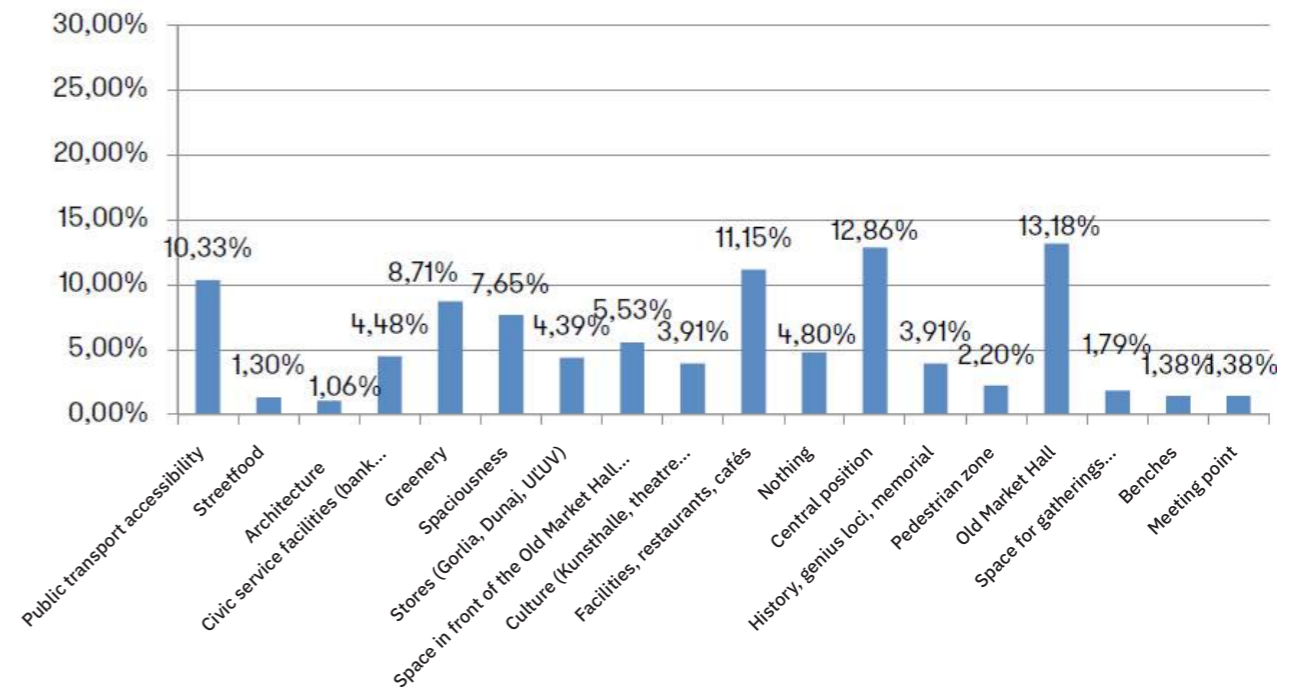
Graf č. 9: Pozitíva Námestia
Zdroj: Autori

Čo vám na Námestí SNP najviac vyhovuje?

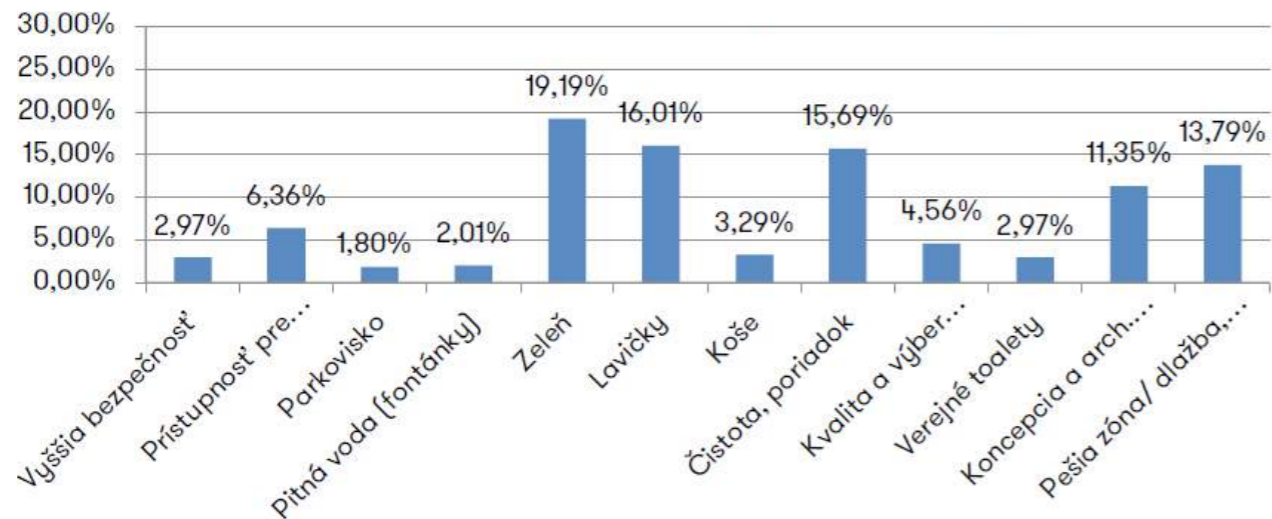
Graph n°9: Positives of the SNP Square
Source: Authors

What is the most convenient aspect for you at the SNP Square?

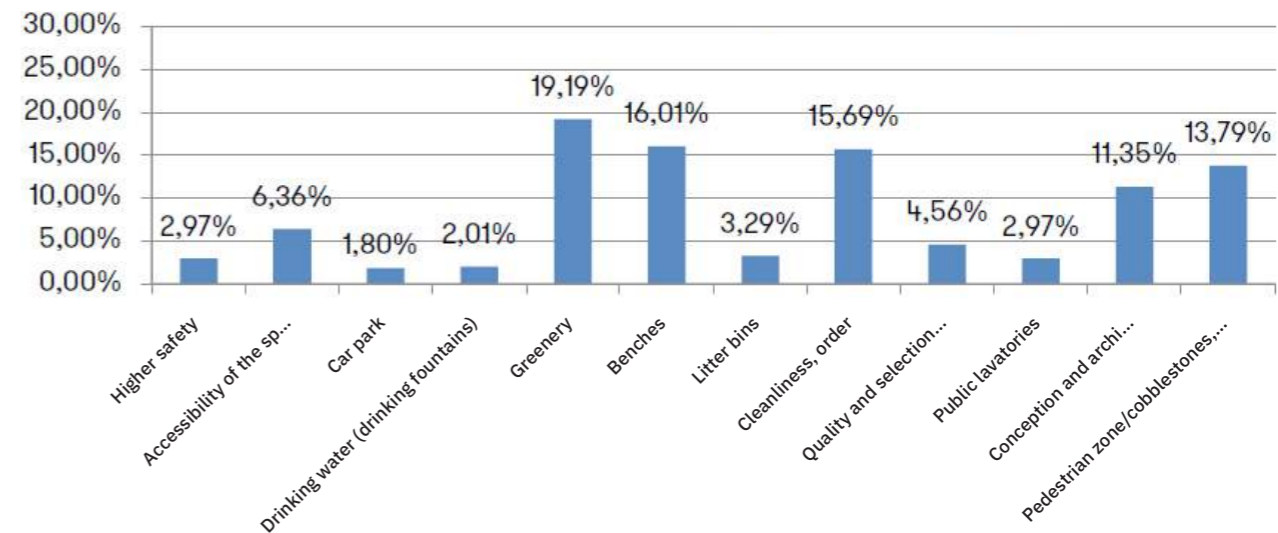

Čo vám na Námestí SNP a v jeho okolí chýba?

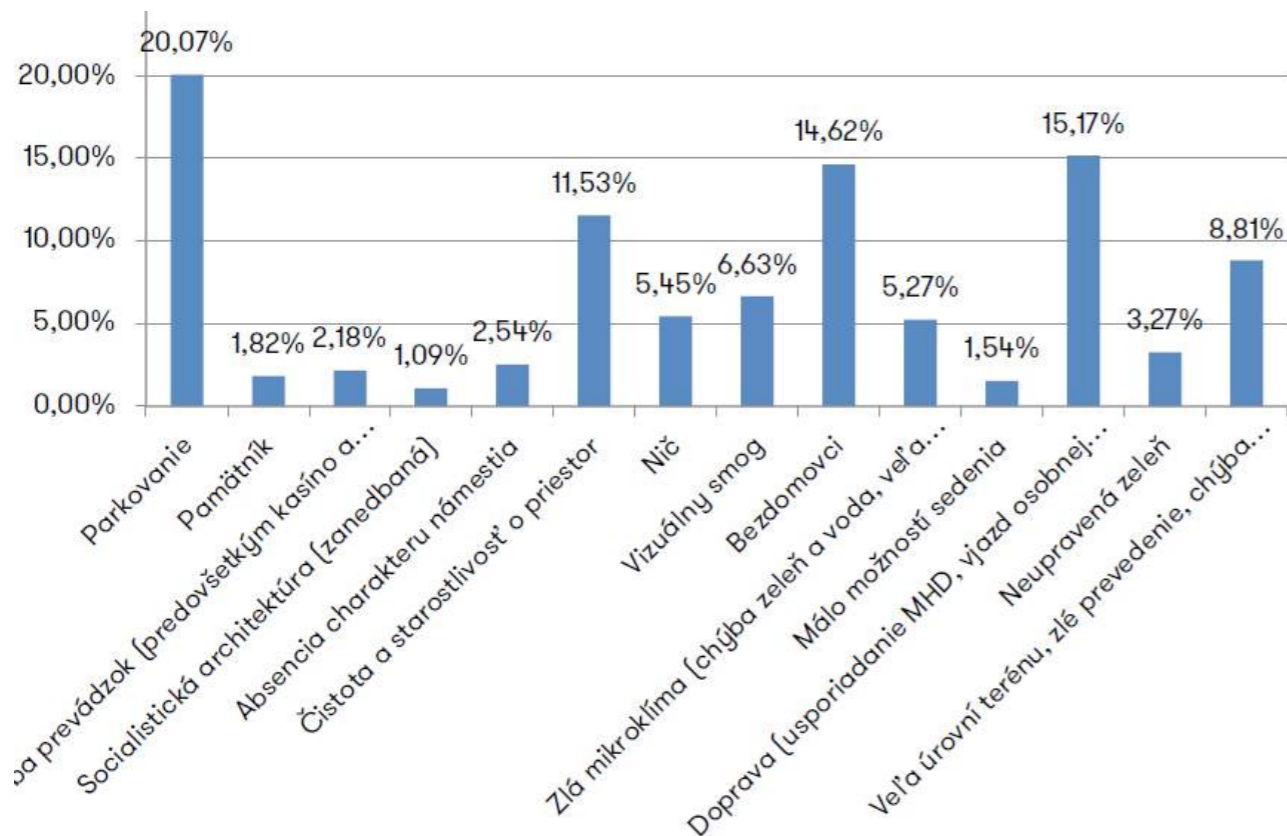
Graf č. 10: Čo chýba na Námestí SNP
Zdroj: Autori

What is missing at the Kamenné Square and in its vicinity?

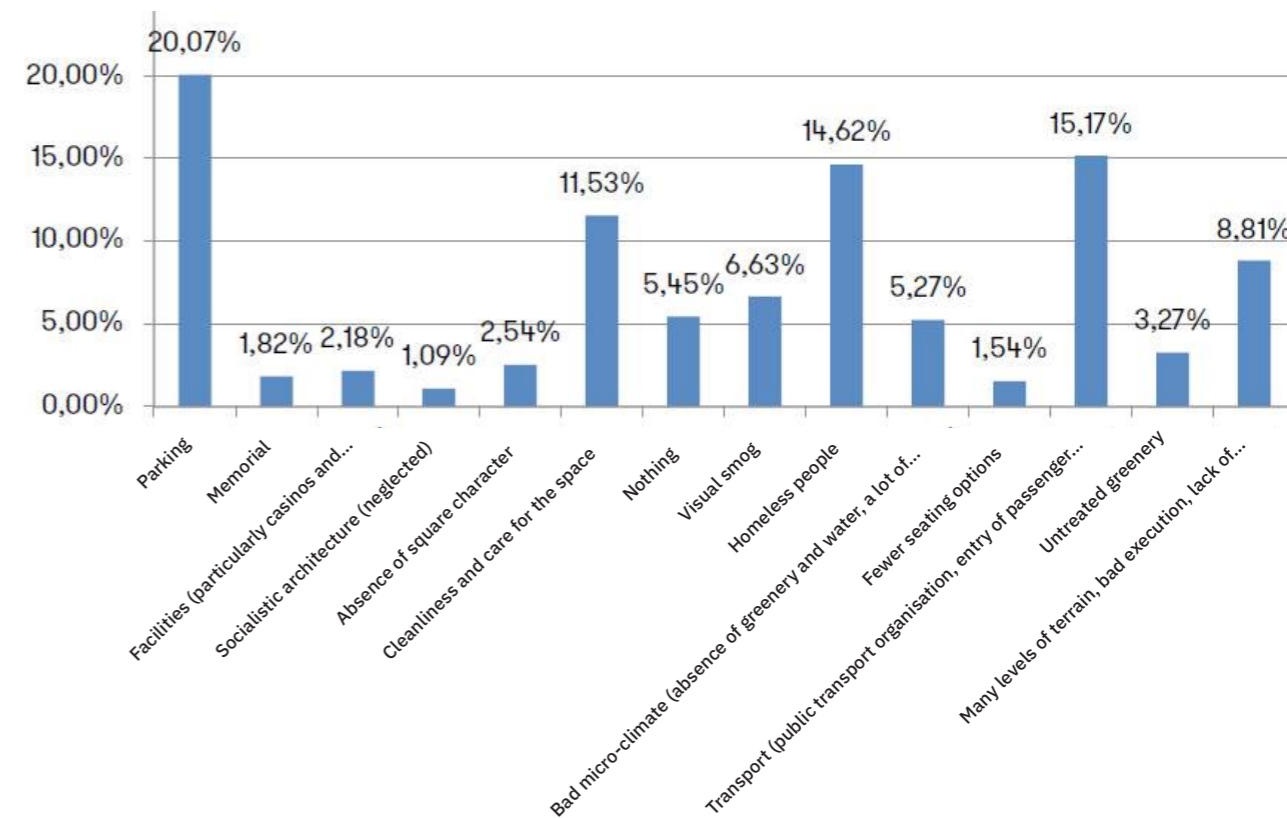
Graph n°10: What is missing at the SNP Square?
Source: Authors

Čo vám na Námestí SNP prekáža? Čo by ste odstránili?

Graf č. 11: Čo prekáža na Námestí SNP
Zdroj: Autori

What do you mind at the SNP Square? What would you remove?

Graph n°11: What do you mind in the SNP Square?
Source: Authors

Záver

V mesiacoch júl až október 2017 sa v dotazníkovom prieskume zameranom sa Kamenné námestie a Námestie SNP vyjadriť celkom 1087 osôb. 53 % respondentov tvorili muži a 47 % ženy. Takmer polovica opýtaných mužov, ako aj žien, bola vo vekovej kategórii od 25 do 34 rokov. Väčšina opýtaných ďalej uviedla, že žije v Bratislave celý život, resp. viac ako 16 rokov.

Pri odhade frekvencie návštev Kamenného námestia alebo Námestia SNP najviac – vyše 40 % respondentov odhadlo, že tam chodia párkrát týždenne, takmer 30 % párkrát za mesiac a štvrtina denne. Najčastejšie sa respondenti na námestia dostávajú pešo alebo mestskou hromadnou dopravou (vyše 70 %).

Najviac, až takmer 70 % opýtaných pri svojej odpovedi uviedlo, že sa na námestia chodia stretávať s ľuďmi. Túto možnosť najčastejšie označili ako muži (375; 65 % všetkých mužov), tak aj ženy (367; 71 % všetkých žien). Následne skoro 60 % opýtaných uviedlo, že tam chodia kvôli nákupným možnostiam alebo tade len prechádzajú. Zaujímavosťou je, že pre ženy bola po stretávaní sa s ľuďmi druhá najčastejšia odpoveď nákupy (340; 66 % zo všetkých žien) a pri mužoch, že námestiami iba prechádzajú (361; 63 % všetkých mužov).

V prvej časti dotazníka venujúcej sa názoru respondentov na Kamenné námestie a Námestie SNP v rôznych oblastiach na škále 1-4 (1 predstavovala súhlas s výrokom a 4 nesúhlas) boli najvýraznejšie odlišnosti medzi územiami zaznamenané pri dopytovaní sa na poriadok a čistotu a na bezpečnosť. Ako sa ukázalo pri Kamennom námestí, viac ako 90 % respondentov uviedlo, že nesúhlasia alebo skôr nesúhlasia s výrokom, že na tomto námestí je čisto a poriadok, zatiaľ čo pri Námestí SNP to takto vnímalo menej ako 60 % respondentov. Pri Kamennom námestí iba menej ako polovica respondentov súhlasila alebo skôr súhlasila s výrokom, že sa tam cíti bezpečne, zatiaľ čo pri Námestí SNP to tak vyhodnotilo viac ako 80 % opýtaných.

V poslednej, najrozsiahlejšej časti boli podrobne rozanalyzované názory respondentov jednotlivovo na Kamenné námestie a Námestie SNP prostredníctvom troch otvorených otázok na to: 1) čo im

najviac vyhovuje, 2) čo im chýba a 3) čo im vadí a čo by odstránili. Pri prvej otázke, ktorá sa zamerala na pozitívne stránky Kamenného námestia spomenulo až takmer 30 % respondentov (329 osôb), že im na námestí vyhovujú nákupné možnosti. Otázka čo chýba na tomto námestí, priniesla veľké množstvo rôznorodých reakcií, no viac ako pätina respondentov sa zhodla, že postrádajú zeleň, ako aj čistotu a poriadok. V takmer každej štvrtnej odpovedi pri otázke, čo respondentom vadí v priestore Kamenného námestia uviedli bezdomovcov.

Vyše 13 % opýtaných (162 osôb) spomenulo, že im na Námestí SNP najviac vyhovuje Stará tržnica a ďalších 5,5 % (68 osôb) zas súvisiaci priestor pred Starou tržnicou. Najviac, takmer pätina respondentov poukázala vo svojej odpovedi (181 osôb) na to, že na námestí chýba zeleň. Pri otázke, čo respondentom najviac prekáža sa najčastejšie, a to v päťtine prípadov, vyskytla odpoveď parkovanie. Výsledky prieskumu naznačujú, že napriek tesnej blízkosti oboch námestí, nie sú verejnou automaticky chápané ako jednotné verejné priestranstvo. Poukazujú na rôzne pozitíva a nedostatky uvádzané v súvislosti s týmito námestiami, ale najmä ich odlišné hodnotenie v takých oblastiach, ako je napríklad poriadok a čistota či bezpečnosť.

Conclusion

From July-October 2017, 1087 persons have expressed their opinion in the questionnaire survey focused on the Kamenné Square and SNP Square. 53 % of respondents were men and 47 % were women. Almost one half of surveyed men as well as women were of the 25-34 age category. Most surveyed persons also stated that they have been living in Bratislava their entire life, or for more than 16 years.

When estimating the Kamenné Square or SNP Square frequency of visits, most, more than 40 %, respondents estimated that they come there a few times per month, almost 30 % said a few times per month and one quarter confessed to daily visits. Respondents come to squares most frequently on foot or by public transport (more than 70 %).

Most, as much as almost 70 % of surveyed persons stated in their answers that they come to squares to meet people. This option was most frequently chosen by men (375; 65 % of all men), as well as women (367; 71 % of all women). Furthermore, almost 60 % of surveyed persons come there because of shopping options or just pass across. Interestingly, the second most frequent answer from women, after meeting people, was shopping (340; 66 % of all women) and in case of men it was the fact that they only pass across squares (361; 63 % of all men). In the first part of the questionnaire, which dealt with respondents' opinion on the Kamenné Square and SNP Square in various domains on a scale of 1-4 (1 represented an agreement with the claim and 4 disagreement), the the most significant differences between areas were present in case of questions associated with order and cleanliness as well as safety. The survey found that in case of the Kamenné Square more than 90 % of respondents stated that they do not agree or rather disagree with the claim that this square is clean and features order whereas in case of the SNP Square less than 60 % of respondents perceived it in this way. In the case of the Kamenné Square only less than a half of respondents agreed or rather agreed with the claim that they feel safe, whereas in case of the SNP Square 80 % of surveyed persons assessed it in that way.

In the last, most extensive part, respondents' opinions were analysed in detail separately for the

Kamenné Square and SNP Square by means of three open questions: 1) What is the most convenient aspect for you? 2) What do you miss? and 3) What do you mind and would remove?

Almost 30 % of respondents (329 persons) mentioned that shopping options represent a convenient aspect for them, in terms of the first question which focused on the positives of the Kamenné Square.

The question: "What is missing at the Kamenné Square?" brought a big range of varied answers, but more than one fifth of respondents agreed that there is a lack of greenery as well as cleanliness and order. Almost every fourth answer to the question: "What do you mind in the space of the Kamenné Square?" stated homeless people.

More than 13 % of surveyed persons (162 persons) mentioned that the most convenient aspect of the SNP Square is the Old Market Hall and another 5.5 % (68 persons) the associated space in front of the Old Market Hall. Most, almost one fifth of respondents pointed in their answers (181 persons) to the fact that there is a lack of greenery at the square. The most frequent answer, one fifth, related to the question what respondents mind the most was parking. Survey results indicate that despite of close proximity of both squares, they are not automatically perceived as a unified public space by the public. They point to various positives and deficiencies stated in relation to these squares, but mainly the

Zápis z participatívnych stretnutí – fokusové skupiny (seniori, zrakovo postihnuté osoby, matky) k územiám kamenného námestia a námestia SNP

Record from participative meetings – focus groups (senior citizens, visually impaired persons, mothers) for the kamenné square and SNP square areas

Vypracoval

Juraj Hurný (Inštitút SGI)

Vedenie focusových skupín: Juraj Hurný, Veronika

Prachárová (Inštitút SGI)

Vydavateľ

Aliancia Stará Tržnica – občianske združenie

Licencia

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported

(CC BY-NC-SA 3.0)

Developed by

Juraj Hurný (SGI)

Leadership focus groups: Juraj Hurný, Veronika

Prachárová (SGI)

Publisher

Alliance Old Market Hall – civic association

Licence

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported

(CC BY-NC-SA 3.0)

Najzásadnejšie zistenia v skratke

Bezbariérovosť

- Najproblematickejšie body – priechody pre chodcov
  - ulica Rajská v smere k hotelu Kyjev
  - priechod Kamenné námestie – družstevné domy (veľká križovatka)
  - priechod družstevné domy – Stará Tržnica (veľká križovatka)
- Zle vyspádaný povrch Kamenného námestia – tvorba kaluží tvoriacich neprijemnú bariéru za nepriaznivého počasia – pred prechodom smer družstevné domy, za hotelom Kyjev pri vjazde do podzemnej garáže
- Zničená a zvltná dlažba pred Starou tržnicou
- Chýbajúce toalety – v priestore oboch námestí nie je jediná bezbariérová toaleta vyhovujúca potrebám ľudí na elektrickom vozíku
- Bariérové inštitúcie a prevádzky
  - napr. Hlavná pošta a Tesco MY – bezbariérovosť možná, ale s obmedzením a
  - so špeciálnym zaobchádzaním – vedľajšie, či služobné vchody a výťahy –
  - nutnosť prítomnosti pomocného pracovníka inštitúcie/prevádzky
  - úplne bariérové prevádzky – kaviarne a pod. – vyvýšené vstupy, chýbajúce rampy a pod.
- Nevyhovujúca zastávka MHD Kamenné námestie – smer centrum

Estetickosť a funkčnosť

- Podnety týkajúce sa zútulnenia prostredia Kamenného námestia – viac zelene, vodný prvok, jednoduchší prechod námestím bez nutnosti obchádzania prvkov
- Podnety týkajúce sa zjednotenia povrchov na Námestí SNP
- Príklad niekoľko druhov nových chodníkov v cípe pred Nemocnicou Milosrdných bratov
- Niekoľko úrovní chodníka pred družstevnými domami
- Okolie pamätníka – slabá údržba – nemožnosť vstupu na trávnik, málo možností sedenia
- Zákaz parkovania v priestore námestia

Zhrnutie fokusových skupín

Focusová skupina je výskumná metóda, ktorá slúži k lepšiemu a podrobnejšiemu pochopeniu fungovania procesov nastávajúcich v konkrétnych situáciách. My sme v rámci nášho zamerania výskumu túto metódu zvolili s cieľom lepšieho pochopenia používania verejného priestoru respondentmi. Išlo v zásade o vedenie skupinového rozhovoru so skupinou respondentov a respondentiek (v našom prípade 3 – 8 participantov) s cieľom polozenia vopred stanovených otázok.

Naše participatívne aktivity vychádzajú z predpokladu, že každý má právo na zapojenie sa do procesu tvorby verejného priestranstva. Okrem toho dávame špeciálne silný dôraz na vypočutie potrieb zraniteľných skupín. Naša vízia pramení z uvedomenia si skutočnosti, že nie všetci majú na základe svojich fyzických dispozícií či spoločenskej situácie rovnaké práva na používanie verejného priestoru. Preto sme pre potreby fokusových skupín, alebo ak chceme sedieť nad mapou, špeciálne vybrali skupiny so špecifickými požiadavkami na podobu verejných priestorov – ľudí so zdravotným postihnutím na invalidnom vozíku a rodičov s malými deťmi.

Za týmto účelom sme oslovili Organizáciu muskulárných dystrofiíkov v SR a rovnako tak aj Rodinné centrum Prešporkovo, ktoré nám ochotne venovali svoj čas aj priestor na realizáciu našich aktivít.

V prvom rade treba podotknúť, že obe oslovené skupiny bez váhania súhlasili s našim návrhom realizovať u nich túto aktivitu. Náš záujem o vypočutie si ich názoru, problémov, ktorým čelia, a následné písanie požiadaviek na dané priestory ich veľmi potešilo. Zároveň je nutné podotknúť, že to boli pre nich v doterajších skúsenostiach prvý raz čo ich niekto s takouto ponukou oslovil. Nie je teda bežnou praxou, aby sa pred konkrétnymi zmenami verejného priestoru oslovovali tieto skupiny obyvateľov.

Vo všetkých prípadoch realizácie fokusových skupín sme dodržiavali jednotný scenár aj s vyskladaním otázok. V úvodnej fáze sme v rámci naladenia sa na rovnakú vlnu pochopenia hovorili o definovaní priestoru skrz voľné asociácie a riešili, čo je prvé čo napadne opýtaných, ak počujú Kamenné námestie a Námestie SNP. Okrem toho sme riešili to, či priestor

Summary of the most essential findings

Barrier-free access

- The most problematic issues – pedestrian crossings
  - Rajská street to the Kyjev hotel
  - pedestrian crossing at the Kamenné Square – Coop houses (big intersection)
  - Coop houses crossing – The Old Market Hall (big intersection)
- Badly inclined surface of the Kamenné Square – occurrence of puddles which create an unpleasant barrier in bad weather conditions – in front of the crossing to the Coop houses, behind the Kyjev hotel, next to the entry to the underground garage.
- Destroyed and wavy cobblestones in front of the Old Market Hall
- Missing lavatories – there is no barrier-free lavatory in the space of both squares which would be suitable for the needs of people on electric wheelchairs
- Wheelchair inaccessible institutions and facilities
  - e.g. Main Post Office and Tesco MY – barrier-free access possible, but with a restriction and with special treatment – side or service entrances and elevators – necessary presence of institution/facility auxiliary staff
  - completely wheelchair inaccessible facilities – cafés etc. – elevated entries, missing ramps etc.
- Unsatisfactory public transport stop at the Kamenné Square – to the centre

Aesthetic Nature And Functionality

- Incentives related to the cosiness of the Kamenné Square space – more greenery, a water element, easier transition across the square without any need to bypass elements
- Incentives related to the unification of surfaces at the SNP Square
- Example of several types of new pavements at the corner in front of the Hospital of the Brothers of Mercy
- Several pavement levels in front of the Coop houses

- Vicinity of the memorial – poor maintenance – impossible to enter on the lawn, fewer seating options
- No parking within the space of the square

Summary of focus groups

Focus group is a research method which is used to better and, in more detail, understand the operation of processes of forthcoming particular situations. We have selected this method within the focus of our research to better understand the use of public space by respondents. It was essentially the conducting of an interview with a group of respondents (in our case 3 – 8 participants) with the aim to ask pre-determined questions.

Our participative activities stem from the assumption that **everyone has the right to be involved** in the process of creating public spaces. In addition, we particularly focus on registering the needs of vulnerable groups. Our vision originates in understanding the fact that not everyone has the same rights to use public space based on their physical capabilities or social situation. Therefore, we have, for the needs of focus groups or if you will the meetings by the map, particularly chosen **groups with specific requirements** on the form of public spaces – disabled people on wheelchairs and parents with infants.

For this purpose, we have approached the **Organization of Muscular Dystrophy in Slovak Republic** as well as the **Family centre Prešporkovo** which have gladly spent their time with us and provided us with space for our activities.

First of all, it is necessary to point out that both approached groups did not hesitate and agreed with our proposition to execute this activity. Our interest in their opinion, issues that they face and the subsequent development of a list of requirements for respective spaces delighted them. At the same time it is necessary to point out that as far as their experiences are concerned, this was the first time someone approached them with such an offer. **It is, therefore, not common practice** to approach these groups of residents before particular changes of public spaces are implemented.

je vnímaný ako jednotný a v prípade ak nie, prečo je tomu tak. Veľakrát odznelo, že problematickým bodom pre spojenie priestorov do jednotného celku je rušná cesta, ktorá priestory oddeľuje. V kontexte voľných asociácií respondentov je pri zmienke o Kamennom námestí jednoznačne najfrekvencovanejším pojmom Tesco (prípadne Prior). Pri Námestí SNP nie je akákoľvek asociácia natoľko jednoznačná. Časť respondentov má spojenú prvú asociáciu s pamätníkom, časť so Starou tržnicou či Manderlákom a časť nedokázala identifikovať jeden konkrétny aspekt námestia.

Bolo hneď niekoľko tém, ktoré významne rezonovali vo všetkých skupinách. Dalo by sa povedať, že z hľadiska pocitového sa tieto vybrané skupiny vo svojich názoroch viac-menej prikláňali k tomu, čo odznelo aj vo väčšine dotazníkov.

Omnoho zásadnejšie problémy nastali ale vo funkčnom hľadisku, ktoré bolo pri jednotlivých skupinách v podstate identické. Najsilnejšie momenty v rámci focusových skupín, v zmysle nových informácií nastali, keď sme respondentov a respondentky požiadali o to, aby nám opisali svoje štandardné trajektórie, ktorými sa priestorom pohybujú. V priestore Kamenného námestia je povrch námestia skôr len estetickou rovinou problému. Najväčšie problémy s mobilitou sú na priechode na Rajskej ulici v prirodzenej ceste obyvateľov z konečnej trolejbusov pri Nemocnici Sv. Michala v smere k Hotelu Kyjev. Na tomto mieste sú imobilní nútení použiť namiesto chodníka cestu, na ktorej sa vyhýbajú autám. Problematický bod nastáva aj v snahe o výstup na chodník, v ktorom okrem vyvýšeného obrubníka bránia aj zaparkované autá a betónové kvetináče, ktoré nemajú žiaden špecifický účel. Pri pokračovaní cesty za prechodom v smere do medzipriestoru medzi budovami Prioru nastáva ďalší problematický bod, keď v danom priestore vzniká pri každom daždi veľká mláka, ktorá je možné obísť iba po trávniku. Negatívne tento prechod cez cestu hodnotili aj rodičia s deťmi.

Samotný priestor Kamenného námestia bol respondentmi hodnotený pomerne neutrálne. Do veľkej miery sa zhodovali s respondentmi z dotazníka v tom, že nemajú dôvod v priestore zotrvať, prípadne sa v ňom necítia príjemne a bezpečne.

V priestore Kamenného námestia sme zaznamenali niekoľko negatívnych reakcií smerovaných k parkovacím plochám. Výhrady smerovali primárne k existencii aj prevedeniu parkoviska pred budovou Mestskej sporiteľne. Tento priestor je neprechodný krížom, takže ho ľudia musia obchádzať, spoločne aj s osamoteným obytným domom. V prípade veľkého parkoviska pred Hotelom Kyjev zo strany Špitálskej ulice je problémom skôr nadmerná plocha parkoviska, ktoré podľa slov opýtaných nenapĺňa svoju kapacitu a zaberá príliš veľa miesta.

Negatívne bola hodnotená aj zastávka MHD „Kamenné námestie“, v smere z Ružinova. Zastávka

priamo v ceste totiž nespĺňa atribúty bezbariérovosti a pre ľudí na vozíku je nemožné na tejto zastávke vystúpiť. Rodičia s kočiarom zas potrebujú pomoc ďalšej osoby. V kontexte zrušenia predchádzajúcej zastávky „Špitálska“ v smere z Ružinova je táto situácia ešte viac problematická, keďže sa ľuďom zásadne obmedzuje výber možností výstupu a nástupu do električiek v centrálnej časti mesta.

Najväčší priestor v negatívnych názoroch na priestor sme zaznamenali vo všetkých skupinách jednoznačne na priechodoch pre chodcov. Konkrétne dva veľké priechody pre chodcov v smere Kamenné námestie – družstevné domy a následne družstevné domy – Manderlov dom/Stará Tržnica. Nevhodný stav povrchov podčiarkujú aj obavy o bezpečnosť kvôli absencii svetelnej signalizácie. Dlažba v miestach priechodov sa do veľkej miery prepadla, čím sa prekonanie tohto priechodu stáva problematickým už aj pre zdravého človeka, ktorý na tomto mieste musí dávať mimoriadny pozor. Pre ľudí na invalidnom vozíku sa tento priechod stáva doslova neprechodným. Preto musia svoju cestu týmto priestorom omnoho viac plánovať a zároveň používať rôzne obchádzky.

Rovnako tak toto tvrdenie platí aj pre mamičky s deťmi, ktoré nám vo focusových skupinách hovorili o tom, že si cestu vždy plánujú tak, aby sa týmto dvom konkrétnym miestam vyhýbali. V kontexte nekvalitných povrchov bola často predmetom nespokojnosti aj dlažba pred Starou Tržnicou, ktorá je na viacerých miestach nebezpečne zvlnená. Preto väčšina respondentov volí obchádzanie tohto priestoru po obvode námestia. Problematický bod vnímali v priestore pred Starou tržnicou rodičia s deťmi. Tí problematizovali prítomnosť automobilovej dopravy, ktorým je do tohto priestoru umožnený vstup po obvode od Manderláku až k Poľskému inštitútu. Z obavy o bezpečnosť svojich detí ich v danom priestore radšej nepúšťajú mimo svoj dosah.

Samotnú existenciu priestoru pred Starou tržnicou, oživenia priestoru aj kultúrnych a spoločenských akcií v Starej tržnici vnímali zhodne respondenti pozitívne, často aj s dôrazom, že je to v širokom okolí historického centra mesta jediný takýto bod a postupne sa stáva meeting pointom v priestore.

Priestor oproti Starej tržnici v blízkosti zastávky MHD „Námestie SNP“ a priestor parteru družstevných domov bol hodnotený rovnako negatívne kvôli zlej povrchovej úprave. Pomerne malý priestor od zastávky smerom k družstevným domom je opticky aj funkčne rozdelený tromi rôznymi výškami povrchov, pričom prechod medzi jednotlivými líniami nie je prakticky možný. Priestor parteru pred prevádzkami je označovaný za mimoriadne rušný, v ktorom sa ľudia cítia nepríjemne obklopení ľuďmi s rýchlejším presunom v priestore, priestor navyše zužujú aj objemné obrubníky okolo vysadených stromov.

We followed the **same scenario** in all cases of focus group implementations as well as with the development of questions. In the initial phase, in terms of harmonising to the same wavelength of understanding, we have talked about defining the space by **free associations** and dealt with what is the first thing surveyed persons think of when they hear the term Kamenné Square and SNP Square. In addition, we have also dealt with whether the space is perceived as unified and if not, what is the reason behind that. A frequent answer was that **the issue**, in terms of connecting the two spaces into a unified unit, **is the busy road** which separates these spaces. Within the context of respondents' free associations, when mentioning the Kamenné Square, the most frequent term is definitely **Tesco** (or Prior). In case of the SNP Square none of the associations was as definite. The first association of some respondents is connected to the memorial, others to the Old Market Hall or Manderlák building and a certain part could not identify one particular aspect of the square.

There were several topics that resonated in all groups. One could say that from an emotional point of view these selected groups more or less endorsed what has been said in the majority of questionnaires.

However, far more significant issues occurred in case of the **functional perspective** which was essentially the same in the respective groups. The most significant moments within focus groups, in terms of new information, occurred when we asked respondents to **describe their standard trajectories** of movement within the space. In the space of the Kamenné Square, the surface of the square is rather only an aesthetic dimension of the issue. The biggest mobility issues were present at the **Rajská street crossing** in the natural path of citizens from the final trolleybus stop at the St. Michael Hospital towards the Kyjev hotel. At this place, immobile citizens are forced to use the road where they are avoiding cars instead of the pavement. Another issue occurs during the effort to climb back on the pavement which is prevented not only by an elevated kerb and parked cars, but also concrete planters with no specific purpose. As the road continues after the crossing towards the space between the Prior buildings another issue occurs when within the said area **a big puddle is created during every rainfall** and can be avoided only by passing across the lawn. This road crossing was also negatively assessed by parents with children.

The Kamenné Square itself was assessed quite neutrally by respondents. To a large extent, it matched with the questionnaire respondents in terms of not having a reason to stay within the space or they do not feel comfortable or safe in it.

Within the Kamenné Square we have recorded several negative reactions towards **parking spaces**. Reservation were primarily linked with the existence

and execution of the car park in front of the Municipality Savings Bank. This space **cannot be passed crosswise** and therefore, people need to walk around together with the separate apartment block. In case of the big car park in front of the Kyjev hotel from the Špitálska street side, the issue is rather the excessive space of the car park which according to surveyed persons does not fulfil its capacity and takes up too much space.

The public transport stop “Kamenné námestie” from Ružinov was also negatively assessed. The stop directly on the road does not meet barrier-free attributes and **it is impossible to get off at this stop** for people on wheelchairs. In addition, parents with pushchairs need help from another person. Within the context of the cancellation of the previous stop “Špitálska” from Ružinov, the situation is even more problematic since people's choice to get on and off trams in the central part of the city is significantly limited.

The biggest portion of negative opinions on the space which were recorded in all groups were clearly connected to pedestrian crossings. Particularly the **two big pedestrian crossings** at the **Kamenné Square – Coop houses** and subsequently **Coop houses – Manderla apartment block/Old Market Hall**. The unsatisfactory state of surfaces is underlined by concerns related to safety due to the absence of light-signalling devices. The cobblestones within crossings have to a large extent sunk and thus the passage across this crossing becomes problematic even for healthy individuals who must be extremely cautious in this place. The **crossing becomes literally impossible to pass across** for people on wheelchairs. Therefore, they must plan their journey more carefully and at the same time use various detours. The same claim applies for mothers with children who told us within the focus groups that they always plan their journey ahead to avoid these two particular places. Within the context of poor-quality of surfaces the **cobblestones in front of the Old Market Hall**, which are wavy in several places, were often the object of discontent. Therefore, the majority of respondents chooses to walk around this space on the perimeter of the square. An issue within the space in front of the Old Market Hall was also perceived by parents with children. They **had issues with the presence of car transport** whose entrance to the space is enabled around the perimeter from the Manderlák building all the way to the Polish Institute. Concerned about the safety of their children, they rather do not let them out of the reach in this space.

The existence of the space in front of the Old Market Hall, **the revitalisation of the space and cultural and social events in the Old Market Hall** were unanimously perceived as positive by respondents, often with a focus on the fact that it is the only place of this kind in the wider surroundings of the historical city

Vrchná časť námestia v okolí pomníka už zásadné funkčné problémy neobsahuje. Ide skôr o záležitosti estetické, ktoré boli pravidelne spomínané aj v dotazníkovom zbere dát. V priestore okolia Nemocnice Milosrdných bratov bolo primárne problémom parkovanie na námestí. Opýtaní ale priznávajú, že tento problém je skôr estetického charakteru a neznamená pre nich problém v pohybe po námestí. Rovnako problematicky je vnímané aj okolie pamätníka. V tomto ohľade je problematické primárne jeho zanedbanie a nefunkčnosť priestoru v okolí. Negatívne vnímané v tomto ohľade bolo aj nedostatočné množstvo miest na sedenie.

Na druhej strane námestia v okolí Hlavnej pošty neboli zaznamenané žiadne výraznejšie problémy. Problematická je ale samotná budova Hlavnej pošty, ktorá vytvára bariéru v zmysle komplikovane fungujúcej služby bezbariérovosti. Nutné je použiť vedľajší vchod, ktorý respondenti označovali za nedôstojný a čiastočne aj nebezpečný, keďže je tento vchod umiestnený v mieste vjazdu automobilov do vnútorného traktu areálu pošty. V prípade, ak nemajú respondenti doporučenú zásielku na tejto pošte, sa tomuto miestu radšej vyhýbajú a navštevujú iné pobočky pošty, ako napríklad v nákupnom centre Eurovea.

Problematický bod, ktorý bol spomenutý v skupine imobilných respondentov, bola absencia verejných toaliet. V celom priestore oboch námestí sa nenachádza jediná verejne dostupná toaleta, ktorá by spĺňala priestorové nároky pre ľudí na elektrickom invalidnom vozíku. Niektorí z imobilných respondentov si dokážu s týmito podmienkami poradiť po svojom, ak im to dovoľuje ich zdravotná dispozícia, sú ale aj takí, ktorých možnosti pohybu svojpomocne sú výrazne nižšie. Najbližšie bezbariérové verejné toalety spĺňajúce požiadavky tejto skupiny ľudí sa nachádzajú v Eurovey, prípadne v hoteli Carlton. Bezbariérovosť je témou aj vo väčšine prevádzok v okolí, kde rovnako nie je zabezpečený ľahký vstup, na niektorých miestach dokonca nemožný. Napríklad Obchodný dom Tesco MY ponúka možnosť bezbariérového prístupu, znova sa ale stretávame s tým, že sú imobilní nakupujúci odkázaní na „nadštandardný“ prístup, ktorý väčšine z nich nevyhovuje. Okrem toho na to, aby sa mohli dostať do iného než prízemného priestoru Tesca, potrebujú asistenciu bezpečnostnej služby, pretože musia použiť služobné priestory skladu.

centre and it gradually becomes a meeting point within the space.

The space opposite the Old Market Hall in the proximity of the public transport stop “Námestie SNP” and the parterre space of the Coop houses were also assessed negatively due to **bad surface treatment**. A relatively small space from the stop towards the Coop houses is optically and functionally divided by three different surface heights whereas the passage between respective lines is practically not possible. The parterre space in front of facilities is labelled as particularly busy in which people feel uncomfortably surrounded by people with faster movement in the space and in addition, the space is also narrowed by kerbs of trees which are planted in the vicinity.

The top part of the square in the vicinity of the memorial does not contain significant issues. There were rather **aesthetic** issues which were frequently mentioned in the questionnaire collection of data. The primary **issue** of the space in the vicinity of the Hospital of the Brothers of Mercy was **parking at the square**. Surveyed persons, however, confess that this is rather an aesthetic issue and it does not represent an issue in terms of movement across the square. The vicinity of the memorial is also perceived as problematic. In this context, the primary problematic element is negligence and malfunctioning of the space in the vicinity. The **unsatisfactory number of seats** was also negatively perceived within this context.

No significant issues were recorded at the other side of the square, in the vicinity of the Main Post Office. However, the **Main Post Office building** is also problematic because it creates a barrier in terms of the barrier-free service which works in a complicated way. It is necessary to use the side entrance which respondents labelled as undignified and partially dangerous as well since this entrance is situated at the car entrance leading to the inner section of the post's premises. If respondents do not have registered mail at this post, they rather avoid this place and **visit other branches** of the post such as the one in the Eurovea shopping centre.

The issue which was mentioned in the group of immobile respondents was the **absence of public lavatories**. **There is not a single publicly accessible toilet** in the entire space of both squares which would meet the spatial requirements of people on electric wheelchairs. Some immobile respondents can deal with these conditions in their own way, if their medical disposition allows it, however, there are also others whose individual movement possibilities are significantly lower. **The closest barrier-free public lavatories which meet the requirements of this group of people are situated in Eurovea, or in the Carlton hotel**. Barrier-free access is also an issue in the majority of facilities in the vicinity where **no easy access is provided** and, in some places, it is even impossible.

For example, the Tesco MY department store offers a barrier-free access, however, we once again face the fact that immobile shopping citizens have to rely on “above standard” approach with which the majority is not satisfied. In addition, they need the assistance of security service staff in order to get to other than the ground floor, because they must use the service spaces of the warehouse.

Licencia/license

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0) „Attribution: V dokumente sú použité texty a grafické výstupy zo štúdií, analýz a iných dokumentov sprístupnených na <https://zivenamestie.sk/zive-namestie> pod licenciou Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0. Unported (CC BY-NC-SA 3.0), ktoré v súlade s touto licenciou boli spracované, upravené a budú použité spôsobom a v rozsahu, ktorý vyplýva z účelu tohto dokumentu. Názvy a internetové linky ku konkrétnym použitým dokumentom, ktoré obsahujú všetky relevantné údaje v súlade s licenčnými podmienkami, sú uvedené v rámci príslušných kapitol.“